

METODIKA PODPŮRNÝCH AKTIVIT PRO NÁHRADNÍ RODINNOU PÉČI

Podpora pěstounských a osvojitelských rodin
s romskými dětmi, Arteterapie, Klub náhradních rodin,
VTI

**Pavla Pokorná, Alena Vávrová, Jana Frantíková, Martina Vančáková,
Karin Řeháková, Lada Chaloupková**

Metodika podpůrných aktivit pro náhradní rodinnou péči

Podpora pěstounských a osvojitelských rodin s romskými dětmi

Arteterapie

Klub náhradních rodin

Videotrénink interakcí

**Středisko náhradní rodinné péče, o. s.
Praha 2012**

Tato publikace byla vydána v rámci projektu „Náhradní rodina + dítě + odborník jako partneři“ (Metodické centrum pro NRP), který byl podpořen Nadací Sirius z grantového řízení programu: preventivní programy a systematická řešení. Více informací o projektu a dalších publikacích naleznete na www.nahradnirodina.cz.

Metodika podpůrných aktivit pro náhradní rodinnou péči

(Podpora pěstounských a osvojitelských rodin s romskými dětmi, Arteterapie, Klub náhradních rodin, Videotrénink interakcí)

© **Mgr. Pavla Pokorná; Alena Vávrová; Bc. Jana Frantíková, DiS.;**
Mgr. Martina Vančáková; Bc. Karin Řeháková; Mgr. Lada Chaloupková

© Středisko náhradní rodinné péče, o. s.

Praha 2012

Vydání první

Vydalo Středisko náhradní rodinné péče, o. s.

Jelení 91, 118 00 Praha 1

info@nahradnirodina.cz

www.nahradnirodina.cz

jako svou 13. publikaci

Odborný garant: PhDr. Věduna Bubleová

Odborný metodik: Mgr. Petr Vrzáček

Jazyková korektura: Zuzana Straková

Obálka, sazba: Ing. Radek Hlavsa

Tisk: ETOA Solutions s. r. o.

ISBN 978-80-87455-13-5

Obsah

I. ČÁST – Podpůrné aktivity pro náhradní rodinnou péči.....	9
1. Úvod	11
2. Spektrum podpůrných aktivit pro náhradní rodinnou péči	11
2.1 Individuální práce s klienty	12
2.1.1 Poradenství	13
2.1.2 Psychologická diagnostika dítěte	16
2.1.3 Terénní práce s rodinou (včetně intervence v rámci jiných subjektů – úřadů, škol, ...)	16
2.1.4 Kniha života	17
2.1.5 Arteterapie	18
2.1.6 Videotrénink interakcí	19
2.2 Skupinová práce s klienty	19
2.2.1 Klub náhradních rodin	20
2.2.2 Rodičovská skupina	21
2.2.3 Projekt Naše romské dítě	21
2.2.4 Plavání rodin s předškolními dětmi a dětské masáže	22
2.2.5 Tematické semináře	22
2.2.6 Pobytové akce	22
2.2.7 Kulturní akce	23
3. Vedení spisové dokumentace	23
4. Závěr	25
Doporučená literatura	27
II. ČÁST – Podpora pěstounských a osvojitelských rodin s romskými dětmi.....	35
Filozofie projektu	37
Romské děti v systému sociálně-právní ochrany dětí	37
Péče o ohrožené romské děti.....	37
Romské děti v ústavní péči	37
Romské děti v NRP.....	39
Specifické potřeby dětí romského původu v NRP	39
Naše romské dítě – popis projektu	42
Hlavní pilíře projektu.....	42
Jednorázové přednášky a semináře	43

Víkendová jednodenní setkání.....	43
Pobytové programy.....	45
Rodinné poradenství	46
Informační servis	47
Dopady projektu – případové studie.....	47
III. ČÁST – Arteterapie	51
Úvod	53
1. Arteterapie jako psychoterapeutický přístup	54
1.1 Typy arteterapie	54
1.2 Formy arteterapie	54
2. Pro koho je arteterapie vhodná	55
2.1 Přínos arteterapie pro rodinu	56
2.2 Rodinná arteterapie	57
2.3 Proč je arteterapie vhodná pro rodiny s dětmi v NRP?	58
3. Arteterapeutická práce s náhradními rodinami	59
3.1 Očekávání	60
3.2 Zakázka	60
4. Použité techniky	61
4.1 Strom	62
4.2 Neverbální rozhovor	64
4.3 Ostrov rodiny	65
5. Diagnostické možnosti arteterapie	67
6. Výtěžek z arteterapeutického přístupu	67
7. Závěr	68
8. Slovníček a definice vybraných pojmů, aspektů interakcí a některých obranných mechanismů vyskytujících se v arteterapeutickém procesu	68
Literatura	70
Seznam použitých zdrojů	70
IV. ČÁST – Klub náhradních rodin.....	73
1. Účel metodiky	75
2. Východiska	75
3. Co je to Klub náhradních rodin?	76
4. Komu je Klub náhradních rodin určen?	78
5. Jaký význam může mít pro klienty účast na Klubu náhradních rodin?	78

6. Formy klubových setkání	80
6.1 Klubová setkání se vzdělávacím programem	80
6.2 Klubová setkání pro rodiny s nově přijatými dětmi a dětmi předškolního věku	81
6.3 Klubová setkání formou besed	82
6.4 Víkendová klubová setkání	83
6.5 Doprovodné programy	83
7. Organizace Klubu náhradních rodin	84
7.1 Výběr témat a lektora	85
7.2 Dobrovolníci na Klubu náhradních rodin	86
7.3 Hodnocení Klubu náhradních rodin	87
7.4 Otázky spojené s organizací Klubu náhradních rodin	87
7.4.1 Společný Klub náhradních rodin pro rodiny osvojitelské i pěstounské	87
7.4.2 Přítomnost pracovníka organizace na Klubu náhradních rodin	88
7.4.3 Pravidelnost místa a času konání klubového setkání	88
7.4.4 Zajištění programu pro děti na Klubu náhradních rodin	89
7.4.5 Nahlašování/nenahlašování účasti na Klubu náhradních rodin	89
8. Závěrem	90
9. Vysvětlení relevantních pojmů	90
Seznam použité a doporučené literatury	93
Příloha č. 1	95
Příklad z naší praxe – organizace Klubu náhradních rodin	95
V. ČÁST – Videotrénink interakcí	97
1. Historie VTI	99
2. Podstata VTI	99
Využití VTI.....	100
3. Obecné principy VTI	100
Metoda VTI.....	100
4. Užitečnost metody VTI pro biologické, adoptivní a pěstounské rodiny	102
5. Videotrenér	104
6. Fáze průběhu VTI	104
7. Doba trvání a počet kontaktů	107
8. Praktický příklad	107

Vážení přátelé,

nabízíme Vám další publikaci, která je zaměřena na některé podpůrné aktivity pro nové náhradní rodiny. V naší několikaleté praxi používáme vybrané metody a postupy, které pomáhají novým rodinám v navázání potřebných citových pout, nastavení pevných rodinných vztahů a porozumění potřebám dětí, které rodina přijímá. Nabízíme Vám několik vyzkoušených a osvědčených metod a technik, které novým rodinám zprostředkovaly kromě společných zážitků i mnoho užitečných informací, díky kterým došlo k pozitivním změnám ve vzájemné komunikaci, zlepšení rodinných vztahů a především ke snadnější integraci přijatého dítěte do nové rodiny.

Přeji Vám, milí náhradní rodiče, aby Vás následující řádky podpořily a motivovaly k hledání dalších služeb a možností při přijetí dítěte do Vaší rodiny a hravou a bezpečnou formou Vám umožnily lépe porozumět jeho minulosti, zájmům a potřebám. Vám, milí kolegové, přeji, aby Vás inspirovaly při Vaší práci s náhradními rodinami.

Za Středisko NRP srdečně zdraví

Věduna Bubleová

I. ČÁST

Podpůrné aktivity pro náhradní rodinnou péči

Pavla Pokorná, Alena Vávrová, Jana Frantíková

1. Úvod

Přijetí dítěte do náhradní rodinné péče, propojení osudu náhradní rodiny s osudem dítěte, je zcela specifickou situací. Při tvorbě tohoto textu, tak jako i v celé naší odborné práci, vycházíme z přesvědčení, že tato výjimečná situace si vyžaduje také výjimečnou pozornost a podporu nově vzniklým rodinám. Zastáváme názor, že tuto pozornost a péči si zasluhují stejně tak pěstounské jako i osvojitelské rodiny.

Snahou Střediska náhradní rodinné péče, o. s.,¹ je být náhradním rodinám partnerem, rádcem a pomocníkem při vytváření takových podmínek v nové rodině, jež budou přispívat ke zdravému vývoji přijatých dětí.

2. Spektrum podpůrných aktivit pro náhradní rodinnou péči

Středisko náhradní rodinné péče, o. s., se od svého založení v roce 1994 věnuje podpoře náhradních rodin a zájemců o náhradní rodinnou péči² z celé České republiky. Má tedy dlouholetou zkušenost s poskytováním takto zaměřených služeb.

Za tuto dobu se ve Středisku NRP vytvořilo celé spektrum podpůrných aktivit pro náhradní rodinnou péči, jež budou následně popsány. Jednotlivé služby na sebe v praxi často vzájemně navazují, doplňují se a nabývají vícero variant, tak aby bylo možné je co nejučelněji využít při práci s konkrétními klienty.

Při tvorbě této metodiky jsme vycházeli z našich zkušeností. Prezентujeme zde tedy jen naši dobrou praxi, námi osvědčené metody a techniky práce s klienty. Další služby jako např. asistovaný kontakt dítěte s jeho biologickou rodinou, odlehčovací služby pro náhradní rodiny, využití muzikoterapie či dramaterapie atd., které jsou sice nesporně vhodné pro využití při práci s náhradními rodinami, ale které Středisko NRP neposkytuje, zde popsány nejsou. Jejich popis ponecháváme povolanejším – těm, kdo s nimi mají praktické zkušenosti.

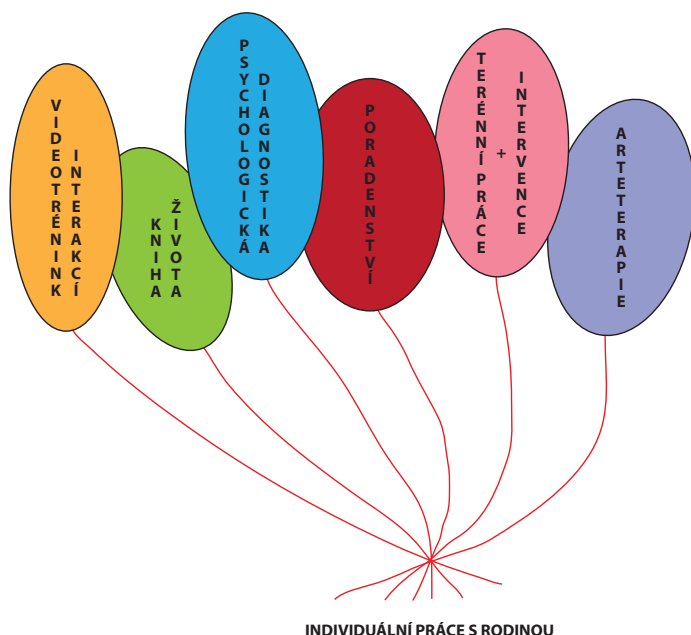
¹ Dále jen Středisko NRP nebo SNRP.

² V textu záměrně používáme termín zájemci o NRP jako ekvivalent k termínu žadatelé o NRP. Zastáváme názor, že termín zájemce o NRP lépe vystihuje skutečnost, kdy lidé nabízejí, že se ujmou ohroženého dítěte. Nabízejí svou pomoc dítěti.

2.1 Individuální práce s klienty

Individuální přístup ke každému je základním principem odborné práce pracovníků SNRP. Z tohoto důvodu i klienti, kteří mají zájem účastnit se pouze skupinových aktivit, nás musí nejprve navštívit osobně. Při vstupní osobní schůzce jsou seznámeni se všemi programy organizace, je jim nabídnuta, popřípadě někdy i doporučena, účast na aktivitách odpovídajících jejich aktuální životní situaci. Každý klient má právo se rozhodnout, jaké služby chce využívat. Jejich volba se následně zaznamená do individuálního plánu práce s klientem (klientskou rodinou), který je průběžně vyhodnocován a aktualizován.

Individuální plán práce s rodinou je sestavován na základě dohody mezi klientem a jeho klíčovým pracovníkem – sociálním pracovníkem. Jednotlivé body individuálního plánu, na kterých se obě strany dohodly, by měly být natolik konkrétní, aby se postupem času dalo vyhodnotit jejich naplnění či nenaplnění. Plán práce s rodinou má písemnou podobu a klient i klíčový pracovník se k jeho plnění zavazují svým podpisem. K takto jasně vymezenému a definovanému postupu práce s klienty přistupujeme v případě naší dlouhodobější a intenzivnější spolupráce.

Obrázek 1: Spektrum služeb poskytovaných Střediskem NRP v rámci individuální práce s rodinou

2.1.1 Poradenství

Poradenskou činnost považujeme za základ naší odborné práce. Mnoho lidí se na nás poprvé obrací právě ve chvíli, kdy hledá odpovědi na své otázky. Klienti ale často využívají nabídku poradenství průběžně po celou dobu naší spolupráce – vždy, když se ocitnou v situacích, které to vyžadují. Poradenství bychom mohli označit za jakousi pomyslnou červenou nit dotýkající se všech aspektů naší práce s klienty.

Tato služba je hojně využívána klienty ze všech krajů České republiky, neboť nevyžaduje přímý osobní kontakt. Může být poskytována také anonymně.

Poradenská činnost jako taková má mnoho podob a lze na ni pohlížet z více úhlů pohledu:

(jednotlivé kategorie se v následujícím výčtu překrývají)

a) Kdo je klientem *(seřazeno dle četnosti, sestupně od nejčastějšího po nejméně časté)*

– to, kdo je naším klientem, výrazně ovlivňuje celkové pojetí poradenství, lze např. předjímat určitá témata, která budou danou skupinu zajímat, do jaké hloubky apod.

• **Náhradní rodiče**

– poradenství týkající se adaptace dítěte v rodině, identity dítěte v NRP, projevů psychické deprivace a jejich zmírňování, vztahových vazeb mezi jednotlivými členy rodiny, přijetí dalšího dítěte do rodiny atd.

• **Zájemci o náhradní rodinnou péči**

– poradenství týkající se procesu zprostředkování NRP a prověřování žadatelů o NRP, specifík jednotlivých forem NRP, jaké děti do náhradní rodinné péče přicházejí, specifík romských dětí v NRP, zdravotně znevýhodněných dětí v NRP, sourozeneckých skupin v NRP atd.

• **Ti, kdo vyrůstají či vyrůstali v náhradní rodinné péči**

– pomoc při hledání vlastní identity, sdílení pocitů a zkušeností atd.

• **Ti, kteří se o tematiku náhradní rodinné péče zajímají (studenti, kolegové působící v jiných organizacích či institucích, novináři, ...)**

– předávání našich poznatků a zkušeností atd.

- ***Příbuzní, jejichž rodinní příslušníci byli umístěni do ústavní výchovy či náhradní rodinné péče***

- poradenství týkající se možnosti kontaktu s těmito rodinnými příslušníky, sdílení pocitů, zkušeností atd.

b) O jaké téma se jedná

- ***Výchovné poradenství***

- poradenství zaměřené na specifika ve výchově dětí v náhradní rodinné péči, jako jsou např. období adaptace dítěte v nové rodině, projevy psychické deprivace a poruch attachmentu, vztahové problémy v nové rodině, sdílení minulosti dítěte, dospívající dítě v NRP atd.

- ***Sociálně-právní poradenství***

- zahrnuje poradenství zaměřené např. na zprostředkování náhradní rodinné péče a proces prověřování žadatelů o náhradní rodinnou péči, na charakteristiky jednotlivých forem NRP a s tím spojená práva a povinnosti náhradních rodičů, poradenství týkající se právních úkonů (např. pomoc při sepisování návrhů k soudu, odvolání apod.), základní poradenství ohledně dávek ze systémů státní sociální podpory, sociální péče a sociálního pojištění atd.

c) Jaký je jeho charakter

- ***Preventivní***

- je ideální, pokud se na nás klienti obracejí ve snaze předejít případným problémům v budoucnu, za nejlepší variantu považujeme navázání spolupráce s žadatelem již v době příprav a jejich postupné provázení v době vyjasňování si představ o přijímaném dítěti, kdy zvažují své reálné možnosti a kompetence, v době čekání na dítě, adaptace dítěte v rodině, nástupu dítěte do předškolního či školského zařízení atd.

- ***Zaměřený na řešení problému***

- je důležité vyhledat odbornou pomoc hned, když se problémy začnou objevovat, ne až při jejich eskalaci.

d) Jakou formou probíhá

• **Osobní poradenství**

- tento typ poradenství preferujeme, neboť přímý kontakt s klienty nám dává možnost okamžité zpětné vazby, a to nejen verbální, prostor pro doplňující a upřesňující otázky, prostor pro navození atmosféry důvěry a navázání případné delší spolupráce, osobní konzultace probíhají v sídle Střediska NRP (Jelení 91, 118 00 Praha 1).

• **Telefonické poradenství**

- vhodné pro klienty, kteří nemají z časových, místních aj. důvodů možnost dostavit se na osobní konzultaci, dává větší míru anonymity, jedná se zejména o jednorázové či krátkodobé poradenství, odpovídáme na infolince 233 356 701 a lince Střediska NRP 233 355 309.

• **Elektronické poradenství (e-mail, el. poradny)**

- z nabízených variant je nejméně osobní, přičemž některým klientům vyhovuje vysoká míra anonymity, pracovníci Střediska odpovídají na třech el. poradnách – na stránkách organizace www.nahradnirodina.cz, na stránkách www.adopce.com v sekci rady odborníků a na stránkách www.rodina.cz, dále je využíváno také e-mailového poradenství na adrese info@nahradnirodina.cz

e) Po jakou dobu probíhá

• **Jednorázové či krátkodobé poradenství**

- zahrnuje obvykle řešení méně složitých témat, v případě potřeby je klient odkázán na konkrétní odborné pracoviště (např. pracoviště úřadu práce, pracoviště MPSV, ...), klientovi se nezakládá spis, je veden pouze záznam o jednorázovém či krátkodobém poradenství.

• **Dlouhodobé poradenství**

- umožňuje sledování řešeného tématu či problému ve vývoji, v případě potřeby je možné zapojení dalších odborníků, klientům je zakládána podrobnější spisová dokumentace³, do které je zaznamenávána veškerá komunikace mezi pracovníky organizace a klientem.

³ Viz kap. 3 – Vedení spisové dokumentace.

Středisko NRP disponuje také odbornou knihovnou, na kterou může klienty odkazovat, a distribuuje informační brožurky, z nichž většinu samo vydává.

2.1.2 Psychologická diagnostika dítěte

Je často nezbytná pro zaměření naší práce s rodinou. Středisko NRP externě spolupracuje s psychologkou, jež má s dětmi vyrůstajícími v náhradní rodinné péči bohaté zkušenosti. Při psychologickém vyšetření tedy dokáže zohlednit fakt, že dítě mělo složitější start do života, což se do jeho současného vývoje a chování může promítat.

Rodina na základě výsledků psychologického vyšetření může zjistit, z čeho případné nestandardní chování dítěte vychází. Zda jde o projevy psychické deprivace či odchylky ve vývoji způsobené vrozenými anomáliemi. Toto zjištění je stěžejní pro doporučení dalších výchovných postupů. Někdy je klientům na základě zjištění z psychologického vyšetření předán kontakt na další spolupracující odborníky – např. na dětskou psychiatrii, neurologii apod.

Psychologickou diagnostiku dítěte také často využíváme v souvislosti se školními a předškolními zařízeními. Tedy jednak pro zjištění zralosti dítěte k nástupu do školy, pro výběr vhodných mateřských, základních i středních škol a odborných učilišť a také v souvislosti s problémy, které někdy při plnění povinné školní docházky vyvstávají, např. konfliktní vztah s vrstevníky, potřeba individuálního studijního plánu apod.⁴

Někdy se jedná pouze o jednorázovou psychologickou diagnostiku dítěte, často ale i o dlouhodobé sledování psychomotorického vývoje dítěte.

Psychologická diagnostika dětí je zprostředkovávána především rodinám, které s naší organizací spolupracují dlouhodoběji nebo u kterých lze následnou dlouhodobou spolupráci předpokládat. Jedná se tedy vždy o rodiny, jimž je založena spisová dokumentace.

2.1.3 Terénní práce s rodinou (včetně intervence v rámci jiných subjektů – úřadů, škol, ...)

Terénní práce s rodinou v podobě návštěv klientů v jejich domácnostech s sebou přináší nesporné výhody. Lze s klienty komunikovat a pozorovat je v jejich

⁴ Středisko NRP vydalo brožurku pro pedagogy o problematice NRP, kterou rodiče mohou předat pedagogům svých dětí. Grohová, J. et al. Dítě v náhradní rodině potřebuje i vaši pomoc! Informace a pracovní listy pro pedagogy. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s. 2011. 42 s.

přirozeném prostředí, v přirozených interakcích. Důvěrně známé prostředí pomáhá rychleji navodit příjemnou a přátelskou atmosféru, atmosféru důvěry, potřebnou pro sdílení osobních zkušeností a problémů. Přítomnost sociálního pracovníka v domácnosti klientů vzájemné interakce jistě určitým způsobem ovlivňuje a koriguje, přesto je lze jen těžko zcela zakrýt či změnit.

Návštěvy v rodině je vhodné (a vůči klientským rodinám slušné a korektní) předem domluvit, a to nejlépe v čase, kdy jsou přítomni všichni členové rodiny.

Zvláště vhodné je využít terénní práci u rodin s dětmi v období rané adaptace dítěte v rodině.

Terénní sociální práci lze chápat také jako intervenci pracovníků Střediska NRP v rámci jiných subjektů, kterými mohou být např. úřady, školy, apod. Pracovníci SNRP buď navštěvují zařízení spolu s klienty, jako jejich doprovod, nebo mohou s jejich souhlasem (někdy nutně i písemným) komunikovat se třetími subjekty v jejich záležitostech i zcela samostatně. Jednání se třetí stranou otevírá příležitost pro získání nových informací o dané situaci, nových odborných pohledů a postřehů. Je nutné mít ale také vždy na zřeteli ochranu soukromí klientů. Jednotlivé subjekty si nejsou oprávněny sdělovat informace, které nejsou relevantní pro záležitost, jež je předmětem intervence.

Stejně jako u všech ostatních služeb v rámci individuální práce s rodinou, vyjma některých případů poradenství, je terénní sociální práce s rodinou včetně intervence v rámci jiných subjektů poskytována výhradně klientům, se kterými jsme navázali dlouhodobější spolupráci nebo lze navázání dlouhodobější spolupráce předpokládat. Těmto rodinám je vedena také podrobnější spisová dokumentace.

2.1.4 Kniha života

Rodiny s přijatými dětmi se na nás obracejí často také s žádostí o radu či pomoc při budování zdravé identity⁵ jejich dětí.

Zdravá a pevná identita nás zakotvuje ve světě a dává nám smysluplný výhled do budoucnosti. Součástí naší identity je i otázka našeho původu, naší životní historie. Náhradní rodiče by měli být těmi, kdo pomohou svým přijatým dětem vyrovnat se s jejich minulostí.

⁵ Více o identitě dětí v NRP: Klimeš, J. Budování identity dítěte. Praha: Rozum a Cit, o. s. 2008. 48 s.

Pomocníkem při budování identity dítěte může být i tzv. Kniha života⁶. Jedná se o knihu, jejímž autorem či spoluautorem je samo dítě. Kniha života zaznamenává důležité momenty ze života dítěte včetně jeho minulosti. Mohou v ní být obsaženy fotografie, obrázky, popisky, případně památeční předměty či jejich vyobrazení apod.

Společná práce na tvorbě této knihy a také její společné prohlížení otevírá prostor pro přirozenou komunikaci s dítětem o jeho minulosti.

Středisko NRP nabízí rodinám, jež s námi dlouhodoběji spolupracují nebo mají o dlouhodobější spolupráci zájem, cyklus několika setkání, který pomáhá rodině práci na Knize života nastartovat. Mohou následovat i další průběžná setkání, při kterých se rodina může pochlubit se svým dosavadním výtvorem a poradit se o dalším pokračování knihy.

2.1.5 Arteterapie

Středisko nabízí svým stávajícím či potencionálním dlouhodobým klientům absolvování bloku tří, v pravidelných intervalech po sobě jdoucích, setkání zaměřených na arteterapeutickou práci s rodinou.

Cíleně vedená a konkrétně zaměřená práce s papírem, barvami, ale i různými materiály dává rodině možnost zažít nejen radost ze společného tvoření, ale zároveň také otevírá možnost lépe porozumět potřebám všech členů rodiny. Následná interpretace vlastních či společných výtvorů a společné sdílení prožitků dávají někdy nahlédnout i do nejtajnějších přání. Občas otevírají i velmi ožehavá témata, jejichž uvědomění si a pojmenování může celkově uvolnit rodinnou atmosféru.

Arteterapie je nenásilným terapeutickým procesem, který je velmi vhodný pro práci s dětmi, jež se potýkají s různými traumaty z raného dětství či emocionálními problémy. Posiluje vztahové vazby v nových rodinách, přináší harmonii a úlevu. Nám je tato technika pak dobrým vodítkem pro případné další směřování práce s rodinou. Pro odborné vedení arteterapeutických sezení je třeba specifického vzdělání lektorů (podrobnější informace viz III. část – Arteterapie).

⁶ Užitečné pomůcky při tvorbě Knihy života, které obsahují systematický popis práce na této knize, tedy jakýsi návod, vydaly MPSV či NATAMA, o. s.

2.1.6 Videotrénink interakcí

Metoda videotréninku interakcí⁷ se využívá zejména v rodinách, kde se objevují problémy spočívající v poruše kontaktu mezi členy domácnosti, zejména ve vztahu „rodič–dítě“. Dobrá komunikace, jejíž podmínkou je pozitivní navázání kontaktu, podporuje vzájemné dobré vztahy a předchází problémovému chování dítěte. VTI se proto zaměřuje na budování pozitivních kontaktů a rozvíjení pozitivních vztahů se všemi členy rodiny.

V náhradních rodinách může mimo to tato metoda přispět k rychlejšímu navázání kontaktu mezi náhradními rodiči a dítětem a tím k jeho rychlejšímu začlenění do rodiny. Náhradní rodiče se mohou naučit lépe přijímat a interpretovat signály a výzvy dítěte, tím také lépe porozumět jeho potřebám.

VTI probíhá většinou přímo v domácím prostředí klientů, ale lze ho využít dle potřeby např. i ve školských zařízeních.

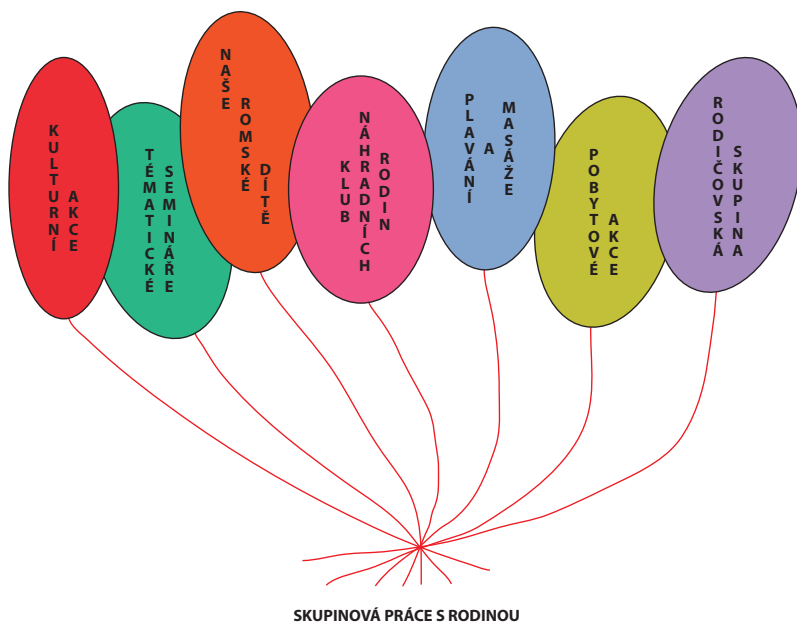
Práce videotrenéra probíhá v cyklu následujících fází: natáčení, analýza záznamu, rozhovor s klientem nad nahrávkou.⁸ Videotrenér musí být adekvátně vzdělán v metodě VTI. Středisko NRP pro tyto účely spolupracuje se zkušenou externí videotrenérkou interakcí. Se zjištěními, ke kterým se díky využití této metody dospívá, je po skončení celého cyklu natáčení a následných rozborů seznámen i klíčový pracovník konkrétní rodiny, který může získané poznatky využít pro další práci s klienty. Předpokladem pro zprostředkování této služby rodinám je téměř vždy dlouhodobější spolupráce klientů s naší organizací, nebo alespoň projevený zájem o takovouto spolupráci v budoucnu (podrobnější informace viz V. část – Videotrénink interakcí).

2.2 Skupinová práce s klienty

Skupinová práce s klienty nabývá v rámci činnosti SNRP vícero podob. Všechny skupinové aktivity mají ale společnou charakteristiku zejména v tom, že umožňují klientům poznat další lidi v podobné životní situaci, navázat s nimi kontakt a sdílet zkušenosti.

⁷ Dále jen VTI.

⁸ Chaloupková, L. Metoda videotréninku interakcí jako cesta k efektivní komunikaci. In: Otázky z oblasti péstounské péče: Vzdělávání pro péstouny a zájemce o péstounskou péči. Praha: Sdružení SOS dětských vesniček, 2010, s. 25–27.

Obrázek 2: Spektrum svlužeb poskytovaných Střediskem NRP v rámci skupinové práce s rodinou

2.2.1 Klub náhradních rodin

Klub náhradních rodin představuje bezpečný prostor pro pravidelné setkávání náhradních rodičů, jejich přijatých i vlastních dětí, zájemců o náhradní rodinnou péči a případně i dalších zainteresovaných osob. Účastníci setkávání zde mají možnost sdílet své osobní zkušenosti a vzdělávat se formou odborných přednášek či seminářů v oblasti péče o ohrožené děti.

Pod souhrnným názvem Klub náhradních rodin je ve Středisku NRP realizováno několik typů pravidelných setkávání, kterými jsou Klubová setkávání se vzdělávacím programem, Klubová setkávání pro rodiny s nově přijatými dětmi a dětmi předškolního věku, Klubová setkávání formou besed a Víkendová klubová setkávání.

Do Klubu náhradních rodin je možné se zapojit až po vstupním individuálním pohovoru, kde jsou klienti seznámeni mimo jiné se zásadou mlčenlivosti, tedy zásadou nehovořit o osobních záležitostech jednotlivých účastníků mimo klubová setkání (podrobněji viz IV. část – Klub náhradních rodin).

2.2.2 Rodičovská skupina

Stálí klienti Střediska NRP se mohou zapojit také do rodičovské skupiny, která nese název „Kde brát, abych mohl dávat“. Tato skupina je určena pouze náhradním rodičům.

Zajišťuje ji dvoučlenný lektorský tým externích spolupracovnic psychiatricky-rodinné terapeutky a arteterapeutky. Pro vedení tohoto programu lektorky využívají zejména metodu Balintovské skupiny. Témata jednotlivých setkání přinášejí sami účastníci. Vyřčené náměty jsou postupně podrobeny skupinovému rozboru, čímž klienti získávají náhled na danou situaci z více úhlů pohledu.

Rodičovská skupina se snaží přispět ke zbavení rodičů břemene nerealisticky náročných požadavků na sebe samé, a tím posílit jejich rodičovské kompetence, pomoci zmapovat jejich zdroje syčení jednotlivých rolí (já jako matka, manželka, ...) apod.

2.2.3 Projekt Naše romské dítě

Projekt Naše romské dítě je primárně určen náhradním rodinám, které vychovávají děti romského etnika, a zájemcům, kteří chtějí přijmout nebo zvažují přijetí romských dětí do některé z forem náhradní rodinné péče. Vzhledem k absenci obdobných projektů pro rodiny s dětmi z jiných etnických minorit se programu okrajově účastní i rodiny s dětmi např. vietnamskými či smíšeného původu.

Romské děti vyrůstající v náhradní rodině neromských rodičů se ocitají mezi dvěma světy. Neromský svět jejich nové rodiny se pro ně stává základním kulturním rámcem, zároveň však často zažívají bolestnou zkušenost, že jsou tímto světem odmítány a odkazovány do světa jejich biologického původu.

Součástí osobní identity každého člověka je také pocit příslušnosti ke svému národu, znalost jeho historických kořenů, kulturního dědictví, důležitých osobností historie i současnosti, specifických společenských norem a zvyků atd.

Cílem projektu je nabídnout romským dětem a jejich neromským rodinám nástroje, kterými mohou pomoci nastartovat utváření pevnější osobní identity dětí, tak aby výsledkem byl sebejistý člověk čerpající sílu z obou svých kultur a nikoli bezradně se potácející kdesi mezi nimi.

Projekt má formu přednášek, seminářů, tematických jednodenních setkání a pobytových programů. Většina aktivit je koncipována pro celé rodiny. Vzhledem k výjimečnosti a specifčnosti tohoto projektu nemusejí být jeho účastníci se

Střediskem NRP v užším, dlouhodobějším kontaktu. Setkání se účastní rodiny z celé České republiky (podrobněji viz II. část – Podpora pěstounských a osvojitelských rodin s romskými dětmi).

2.2.4 Plavání rodin s předškolními dětmi a dětské masáže

Plavání rodin s předškolními dětmi spojené s dětskými masážemi se mohou účastnit pouze rodiny, které se Střediskem NRP navázaly užší spoluprací.

Plavání vede externí spolupracovnice – fyzioterapeutka, která je školená také v dotykových masážích.

Vzájemný kontakt a fyzická blízkost, kterou rodič s dítětem v bazénu zažívá, přispívá k budování a prohlubování jejich vzájemného pouta, ke snazší adaptaci dítěte v rodině. Může se stát, že děti si na takto těsný fyzický kontakt s rodičem musí teprve postupně zvykat, než se z něho začnou těšit.

Těšit se ze vzájemného kontaktu a absolutní pozornosti mohou rodiče a jejich děti také při nácviku dotykových masáží, které rovněž přispívají k vzájemnému připoutání se, fyzickému přijetí a zmírňují tenzi u dětí.

2.2.5 Tematické semináře

V průběhu své činnosti Středisko NRP pružně reaguje na nové podněty od klientů.

Kromě stálých programů realizujeme tedy také občasné semináře, jejichž témata se vztahují k aktuálním potřebám a zájmům klientů.

Připravili jsme takto např. původně nezamýšlený cyklus setkání pro náhradní rodiče dětí s psychiatrickou medikací s odbornicemi z řad psychiatrů nebo seminář věnující se problematice domácí školy.

Protože zaměření těchto seminářů bývá většinou dosti specifické a je tedy zajímavé pro užší skupinu našich klientů, nabízíme možnost účasti na těchto seminářích i klientům spolupracujících organizací.

2.2.6 Pobytové akce

Jednou z nejefektivnějších forem práce s náhradními rodinami je pořádání pobytových akcí. Pobytové akce umožňují nejintenzivnější práci s náhradními rodinami, sledování rodin v běžných životních situacích a vzájemných interakcích.

V praxi se nám osvědčilo například pořádání pobytů pro rodiče s dětmi, které jsou zaměřené na podporu vzájemných vztahů a posilování správných výchovných postupů za pomoci využití metody videotréninku interakcí.

Pobytové akce jsou určeny pouze rodinám, které s námi navázaly nebo chtějí navázat dlouhodobější spolupráci.

2.2.7 Kulturní akce

Realizace nebo častěji spíše zprostředkování kulturních akcí pro náhradní rodiny považujeme za jakýsi doplněk odborné práce Střediska NRP. Přesto jsme rádi, že i tato složka může být součástí našich programů, neboť tyto akce přispívají k celkové pozitivní atmosféře našich setkávání.

Řada organizací pořádá charitativní akce pro děti, které žijí mimo vlastní rodinu. Své nabídky pak často šíří prostřednictvím neziskových organizací působících v dané oblasti.

Účast na kulturních akcích může vést k přirozenému navázání přátelství mezi zúčastněnými rodinami, které se nacházejí v podobné životní situaci, což z našich zkušeností působí často pro jednotlivé rodiny velice podpůrně.

Nabídky kulturních akcí, které pouze zprostředkováváme, jsou určeny všem klientům, které máme v adresáři, tedy i některým jednorázovým klientům. Vlastní realizace kulturních akcí je většinou spojena s jiným programem Střediska NRP, má často pouze doprovodnou funkci. Možnost účasti na těchto akcích se tedy pojí s možností účasti na hlavním programu.

3. Vedení spisové dokumentace

O všech službách ze spektra podpůrných aktivit pro náhradní rodinnou péči, které Středisko NRP klientům poskytuje, je nutné vést záznamy.

Pouze v případech jednorázového či krátkodobého poradenství, účasti výhradně na setkáních v rámci projektu Naše romské dítě, účasti na kulturních akcích a účasti na seminářích realizovaných Střediskem NRP, ale zprostředkovaných jinou, spolupracující a pro klienta kmenovou organizací se nezakládá podle vnitřních pravidel organizace povinnost vést klientské rodině podrobnější spisovou dokumentaci. Stačí pouze stručný záznam o poskytnutí dané služby, který slouží zejména k evidenčním účelům.

Spisová dokumentace se také nikdy nezakládá, pokud jde o klienty z řad studentů či odborných pracovníků jiných organizací či institucí. V ostatních případech se klientům spisová dokumentace zakládá vždy.

Současně se založením spisové dokumentace se zpravidla přidává kontakt na klienty do adresáře rodin, kterým je průběžně zasílán aktuální program akcí Střediska NRP a pozvánky na jednotlivé akce.

Spisová dokumentace rodiny má obvykle tyto atributy:

1. Úvodní strana

- přehled obsahu spisové dokumentace.

2. Dotazník (S)

- evidenční číslo klienta/klientské rodiny⁹;
- základní informace o klientech (dospělých osobách) – většinou náhradních rodičích či zájemcích o NRP;
- kontakty (adresa, telefonní číslo, e-mail);
- souhlas s poskytnutím osobních a citlivých údajů Středisku NRP za účelem vedení evidence, zpracování údajů a zasílání nabídky akcí;
- upozornění na ohlašovací povinnost dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí;
- základní informace o dětech v rodině.

3. Pravidla poskytování služeb

- klienti stvrdí svým podpisem, že se seznámili s pravidly poskytování služeb.

4. Dotazník o dítěti/dětech (D)

- obsahuje podrobnější informace o dětech v NRP, o jejich minulosti, případných problémech, se kterými se potýkají, apod.

⁹ Evidenční číslo klienta/klientské rodiny je přiřazováno klientům, kteří s námi navazují dlouhodobější spolupráci a je jim tedy zakládána podrobnější spisová dokumentace, dále jednorázovým klientům, kteří byli ve Středisku NRP na osobní konzultaci.

5. Záznamy z práce s rodinou

- chronologické řazení záznamů práce s rodinou;
- součástí bývá také individuální plán, který je průběžně vyhodnocován a modifikován.

6. Obecné

- spisová dokumentace obsahuje také záložku „OBECNÉ“, kam jsou vřazovány zprávy a dokumenty od třetích subjektů, které nám klienti dali k dispozici, a fotografie, obrázky, přání apod.;
- obsah záložky „OBECNÉ“ je číslován samostatně a řazen rovněž chronologicky,

Spisové dokumentace klientů jsou uloženy na zabezpečeném místě, které je přístupno pouze pracovníkům Střediska NRP a osobám vykonávajícím v organizaci odbornou praxi, za předpokladu podepsání prohlášení o mlčenlivosti. V případě zájmu mají také sami klienti právo nahlédnout do své spisové dokumentace a dělat si z ní výpisky či kopie.

Vedení podrobné spisové dokumentace má význam pro:

- odbornou práci s klienty:
 - objektivnější hodnocení dosavadní práce s rodinou,
 - přispívá k odpovědnějšímu kontinuálnímu plánování práce s rodinou;
- vnější kontrolu činnosti ze strany státní správy a donátorů.

4. Závěr

Uvedené podpůrné aktivity v sobě nesou při práci s náhradními rodinami velký potenciál na pozitivní změny. Předpokladem pro to, aby mohlo dojít k těmto kýženým změnám, je také vytvoření vztahu důvěry mezi pomáhajícím pracovníkem a klientem. Tento vztah důvěry pomáhá budovat zejména osobnost a odbornost pracovníka, ale v určité míře také podmínky výkonu jeho práce, tedy např. prostory, které umožňují naprosté soukromí; časová dostupnost, umožňující vyhledat pracovníka v době akutní krize; apod.

Vybrané podpůrné aktivity, které byly výše ve stručnosti zmíněny, budou následně podrobněji popsány v navazujících částech metodiky. Přejeme si, aby se pro vás staly dobrým zdrojem inspirace.

Doporučená literatura

Archerová, C. (2001). *Dítě v náhradní rodině*. Praha: Portál, 119 s.

Blahutová, M., Zezulová, D. (2011). *Hostitelská péče a příprava k ní: odborná metodika*. Hradec nad Svitavou: Děti patří domů, o. s. Zlín: Tigris spol. s. r. o., 107 s.

Bowlby, J. (2010). *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál, 356 s.

Bowlby, J. (2012). *Odloučení: kritické období raného vztahu mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál, 399 s.

Březinová, T. (2006). *Tři holčičky na římse: osudy a příběhy dětí vyrůstajících mimo rodinu*. Praha: Návrat domů, 150 s.

Březinová, T. (2007). *Marika píše Vincimu: osudy a příběhy dětí vyrůstajících v dětských domovech*. Praha: Návrat domů, 129 s.

Bubleová, V., Benešová, L. (2001). *Hledáme nové rodiče*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s., 24 s.

Bubleová, V. et al. (2007). *Pěstouni mají právo na služby: praktický průvodce pro náhradní rodinnou péči*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 241 s.

Frantíková, J. (2008). *Dospívající dítě v náhradní rodině*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 40 s.

Gabriel, Z., Novák, T. (2008). *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada, 144 s.

Glass, C. (2011). *Rozbitá: příběh zneužívaného a odvrženého dítěte*. Praha: Portál, 264 s.

Hayden, T. L. (2009). *Dračice a mazánek: dva příběhy z dětské psychoterapie*. Praha: Portál, 304 s.

Janáková, L. (2007). *Dary se přece nevracejí: příběh atypické pěstounské rodiny*. Praha: Triton, 189 s.

Janáková, L. (2012). *V nebi bych se sama bála: příběh dítěte s Aspergerovým syndromem v náhradní rodině*. Praha: Triton, 112 s.

Johnson, T. C. (2008). *Děti a sexualita: porozumění přirozeným a problémovým projevům*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 44 s.

- Joyeux, H. (1994). Mami, jak přijde dítě na svět? Praha: Portál, 47 s.
- Klimeš, J. (2008). Budování identity dítěte. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 48 s.
- Koluchová, J. (1987). Diagnostika a reparabilita psychické deprivace. Praha: SPN, 139 s.
- Koluchová, J. (1992). Psychický vývoj dětí v pěstounské péči. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, 139 s.
- Konečná, H. (2009). Na cestě za dítětem: dvě malá křídla. Praha: Galén, 296 s.
- Kopta, P. (2008). Využití arteterapie v náhradní rodině. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 40 s.
- Kovařík, J. et al. (2004). Náhradní rodinná péče v praxi. Praha: Portál, 167 s.
- Langmeier, J., Matějček, Z. (1974). Psychická deprivace v dětství. Praha: Avicenum, 397 s.
- Levine, P. A., Frederick, A. (2011). Probuzení tygra: léčení traumatu. Praha: Maitrea, 290 s.
- Levine, P. A., Klineová, M. (2012). Trauma očima dítěte: probuzení obyčejného zázraku léčení. Praha: Maitrea, 609 s.
- Marhounová, J., Stýblová, M. (1982). Osvojené dítě. Praha: Mona, 89 s.
- Matej, V. et al. (2000). Profesionálny rodič, alebo guľatá kocka. Bratislava: Občianske združenie Návrat, 78 s.
- Matějček, Z. (1986). Co řekneme osvojenému dítěti? Praha: Práce, 7 s.
- Matějček, Z. (1992). Rodičům mentálně postižených dětí. Jinočany: H & H, 16 s.
- Matějček, Z. (1994). O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, 98 s.
- Matějček, Z. (2007). Co, kdy a jak ve výchově dětí? Praha: Portál, 143 s.
- Matějček, Z. (2007). Po dobrém, nebo po zlém? Praha: Portál, 109 s.
- Matějček, Z. (2008). Co děti nejvíc potřebují. Praha: Portál, 108 s.
- Matějček, Z., Dytrych, Z. (1994). Děti, rodina a stres: vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí. Praha: Galén, 214 s.

- Matějček, Z., Dytrych, Z. (2002). Krizová situace v rodině očima dítěte: dětská závist – žárlivost, nevěra a rozvod – nový partner v rodině, nevlastní sourozenci – vzpomínky z dětství. Praha: Grada, 128 s.
- Matějček, Z., Bubleová, V., Kovařík, J. (1997). Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace. Praha: Psychiatrické centrum Praha, 69 s.
- Matějček, Z. et al. (1999). Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. Praha: Portál, 183 s.
- Matějček, Z., Koluchová, J. et al. (2002). Osvojení a pěstounská péče. Praha: Portál, 155 s.
- Matoušek, O., Pazlarová, H. (2010). Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče. Praha: Portál, 183 s.
- Mojžíšová, Z. (2004). Ema hledá mamu. Bratislava: Občianske združenie Návrat a Artforum, 71 s.
- Mojžíšová, Z. (2006). Dve-tri prasiatka. Bratislava: Občianske združenie Návrat a Asociácia náhradných rodín, 14 s.
- Nystrom, C. (2004). Pošlete ma preč? – Detský sprievodca: adopcia. Bratislava: Občianske združenie Návrat a Porta Libri, 48 s.
- Perry, B., Szalavitz, M. (2006). The Boy Who Was Raised as a Dog: And Other Stories from a Child Psychiatrist's Notebook. New York: Basic Books, 275 s.
- Pesso, A., Boyden-Pesso, D., Vrtbovská, P. (2009). Úvod do Pesso Boyden System Psychomotor: PBSP v kontextu neurobiologie a teorie attachmentu. Nakladatelství SCAN, 212 s.
- Prekopová, J. (2003). Děti jsou hosté, kteří hledají cestu. Praha: Portál, 151 s.
- Prekopová, J. (2008). Neklidné dítě. Praha: Portál, 154 s.
- Prekopová, J. (2008). Dost dobří rodiče aneb Drobné chyby ve výchově dovoleny. Praha: Portál, 157 s.
- Prekopová, J. (2009). Malý tyran. Praha: Portál, 159 s.
- Prekopová, J. (2009). Pevné objetí: cesta k vnitřní svobodě. Praha: Portál, 199 s.
- Prekopová, J. (2010). I rodiče by měli dělat chyby. Praha: Portál, 104 s.

- Roháček, M., Matej, V. (2009). Hledáme rodičov alebo aj opustené deti potrebujú rodinu. Bratislava: Občianske združenie Návrat, 24 s.
- Ryan, T., Walker, R. (2006). Vytváření KNIHY ŽIVOTA aneb Pomáháme dítěti porozumět jeho minulosti – Praktický rádce. Praha: Natama, 76 s.
- Schaefferová, E. (1995). Co je to rodina. Praha: Návrat domů, 178 s.
- Schmidt, M-L. (1995). Jako stromy bez kořenů. Vimperk: Tina, 133 s.
- Schooler, J. E. (2002). Adopce, vztah založený na slibu: užitečné rady a postřehy pro adoptivní rodiče a pěstouny. Praha: Návrat domů, 217 s.
- Sládeková, E. (2005). Školák v náhradnej rodine. Bratislava: Občianske združenie Návrat, 18 s.
- Sobotková, I. (2003). Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 142 s.
- Sobotková, I. (2007). Psychologie rodiny. Praha: Portál, 219 s.
- Soukupová, H. (2008). Prožívat několik životů: deset let v osudech pěstounských rodin. Drahotěšice: Společnost Otevřená rodina. 134 s.
- Šimanovský, Z., Mertin, V. (2000). Hry pomáhají s problémy. Praha: Portál, 159 s.
- Škoviera, A. (2007). Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a dětských domovech]. Praha: Portál, 143 s.
- Šulová, L. (2010). Raný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum, 247 s.
- Uhlířová, V. et al. (2012). Dítě ve výchově příbuzných. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 60 s.
- Vágnerová, M. (2000). Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. Praha: Portál, 522 s.
- Vágnerová, M. (2005). Vývojová psychologie I: dětství a dospívání. Praha: Karolinum, 467 s.
- Vágnerová, M. (2007). Vývojová psychologie II: dospělost a stáří. Praha: Karolinum, 461 s.
- Vančáková, M. (2008). Romské dítě v náhradní rodině. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 48 s.

Vrtbovská, P. (2010). O ztraceném dítěti & cestě do bezpečí: attachment, poruchy attachmentu a léčení. Praha: Natama, Tišnov: SCAN, 120 s.

Vrtbovská, P., Formánek, O. (2006). Jsem náhradní táta, jsem náhradní máma aneb Průvodce pro pěstouny a osvojitele. Praha: Natama, 43 s.

Zezulová, D. (2012). Domov je místo, odkud tě nevyhodí... ani když vyrosteš. 2. dopl. vydání. Praha: Smart Press, 160 s.

Zezulová, D. (2012). Pěstounská péče a adopce. Praha: Portál, 200 s.

Žilínčíková, D. (2003). Dlhá cesta domov. Bratislava: Občianske združenie Návrat, 45 s.

Žilínčíková, D. (2009). Až se narodíš, budeš doma. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit & V zájmu dítěte, o.s., 45 s.

Publikace vydané Střediskem náhradní rodinné péče v letech 2011 a 2012:

Čermáková, M. (2012). Dítě v náhradní rodinné péči očima pediatra: Informace pro zájemce o NRP a náhradní rodiny. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s., 54 s.

Grohová, J. et al. (2011). Dítě v náhradní rodině potřebuje i vaši pomoc! Informace a pracovní listy pro pedagogy. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s., 42 s.

Janíčková, R., Zmeškalová, V. (2012). Metodika práce s dobrovolníky. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s., 56 s.

Roháček, M. et al. (2012). Zvykáme si jeden na druhého aneb nová náhradní rodina v procesu adaptace. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s., 37 s.

Vágnerová, M. (2011). Zdravotně znevýhodněné dítě v náhradní rodinné péči. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s., 52 s.

Vančáková, M. (2011). Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s., 32 s.

Dále volně ke stažení v elektronické podobě na webových stránkách:

www.nahradnirodina.cz:

Monitoring příprav na náhradní rodinnou péči

Základní informace o náhradní rodinné péči

Základní informace o osvojení (adopci)

Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka

Jak dál s pěstounskou péčí na přechodnou dobu

O „negenetickém“ rodičovství trochu jinak (Informace pro zdravotníky)

Zajímavé publikace o náhradní rodinné péči jsou volně ke stažení také na www.navrat.sk.

Doporučené filmy:

Dokumentární filmy:

Děti bez lásky [film]. Režie Kurt Golberger. Československo, 1963.

Nechcené děti 1–9 [film]. Režie Marek Šulík. Slovenská republika, 1999.

(Ne)chcené děti 1–5 [film]. Režie Marek Šulík, Mário Homolka, Jaro Vojtek, Juraj Lehotský, Peter Filo, Milan Balog. Slovenská republika, 2001.

Obavy [film]. Režie Robert Šveda. Slovenská republika, 2004.

Cesta náhradných rodičov [film]. Režie Mário Homolka, Slovenská republika, 2004.

Sedem magických rokov [film]. Režie Marek Šulík. Slovenská republika, 2005.

Bezpečná stopa na cestě domů – Projekt v praxi [film]. Představení projektu občanského sdružení Šafrán dětem. Vyrobil Or-fin Plzeň, s. r. o., Česká republika, 2009.

Drama:

Kluk na kole [film]. Režie Jean-Pierre Dardenne, Luc Dardenne. Belgie, Francie, Itálie, 2011.

O autorkách

Mgr. Pavla Pokorná dlouhodobě spolupracovala se Střediskem náhradní rodinné péče, o. s., jako dobrovolnice na Klubu náhradních rodin a v rámci projektu Peníze pro život, který je zaměřený na mladé lidi žijící v ústavním prostředí. Od roku 2010 působí ve Středisku NRP jako sociální pracovníce. Má ukončené magisterské studium sociální práce na Univerzitě v Hradci Králové a v současné době se věnuje studiu romistiky na Karlově univerzitě.

Alena Vávrová je od roku 2005 sociální pracovnící Střediska náhradní rodinné péče, o. s. Má ukončené nástavbové studium na sociálně právní škole v Brně. Problematice dětí žijících mimo vlastní rodinu a náhradní rodinné péči se intenzivně věnuje od roku 1992 (dětský domov, Magistrát hl. m. Prahy). Je koordinátorkou programu Rozvoje NRP, je odpovědná za online poradenství, podílí se na řešení projektů programu Pomoci dětem a mládeži v ústavní péči a programu Metodického centra. Vede Klub náhradních rodin a věnuje se individuální práci s rodinou s využitím prvků arteterapie a narativní terapie. Je autorkou i spoluautorkou několika publikací a odborných textů zaměřených na problematiku NRP.

Bc. Jana Frantíková, DiS., je od roku 2006 sociální pracovnící Střediska náhradní rodinné péče, o. s. Poskytuje individuální sociální poradenství především pro pěstounskou péči. Je lektorkou odborných seminářů, přednášek a besed zaměřených na náhradní rodinnou péči. Spoluorganizuje a zajišťuje kluby a setkání náhradních rodičů. Ve své práci čerpá především z vlastních bohatých zkušeností pěstounky romských a zdravotně znevýhodněných dětí. Je autorkou i spoluautorkou publikací o NRP.

II. ČÁST

Podpora pěstounských a osvojitelských rodin s romskými dětmi

Martina Vančáková

Filozofie projektu

Romské děti v systému sociálně-právní ochrany dětí

Péče o ohrožené romské děti

Mezi ohroženými dětmi v zorném úhlu sociálně-právní ochrany v České republice jsou právě romské děti určitým způsobem specifickou skupinou. Je to do značné míry dané sociálním statutem této etnické skupiny, historicko-politickými souvislostmi druhé poloviny 20. století a vysokou mírou panujících předsudků jak u veřejnosti, tak i u mnoha profesionálů.

Systém sociálně-právní ochrany dětí (SPOD) u nás se vůči romským dětem, žijícím mimo svou rodinu, chová poměrně schizofrenně. Na jedné straně neexistují žádné oficiální statistiky, kolik romských dětí žije v institucionální péči a v náhradních rodinách, na druhé straně od zájemců o náhradní rodinnou péči (NRP) se vyžaduje vyjádření, zda jsou připraveni vychovávat dítě jiného etnika, případně jsou výslovně dotazováni, zda by si vzali dítě romské či poloromské, a do třetice existuje jen velmi málo specializované podpory pro neromské rodiny s přijatými romskými dětmi. Projekty, které se této oblasti věnují, pak zpravidla vycházejí z aktivit nestátních neziskových organizací, ty jsou však financovány z veřejných rozpočtů.

Průkopníky v oblasti specializované péče o náhradní rodiny s romskými dětmi se stalo Středisko náhradní rodinné péče v Praze. Zde vznikl v roce 2005 unikátní projekt Naše romské dítě, který poskytuje odbornou péči a podporu rodinám, které přijaly do osvojení či pěstounské péče děti romského a poloromského původu. Vzhledem k absenci podobných projektů pro rodiny s dětmi z jiných etnických minorit se programu okrajově účastní i rodiny s dětmi např. vietnamskými či smíšeného původu.

Tato metodika si klade za cíl představit čtenáři dosavadní zkušenosti získané prací s rodinami v projektu Naše romské dítě jako s příkladem dobré praxe.

Romské děti v ústavní péči

Na úvod je třeba začít s připomenutím tristního faktu. Podle zjištění I. Sobotkové¹⁰ celé dvě třetiny dětí, pro něž se dlouhodobě hledá náhradní rodina (tj.

¹⁰ Sobotková, I. Proč je u nás tolik dětí v kojeneckých ústavech a proč jejich počet stále narůstá? In: Psychologie dnes 2/2005. Praha: Portál, 2005.

déle než 3 měsíce), jsou děti romského nebo poloromského původu. Na druhou stranu, jak uvádí Sobotková, pouze 15 % zájemců o pěstounskou péči a pouze 8 % zájemců o osvojení je připraveno vychovávat dítě jiného etnika – v těchto číslech jsou však zahrnuty děti všech etnik a ještě méně z uvedených počtů zájemců uvažuje o přijetí dítěte romského či poloromského.

Vinu můžeme přičítat různým faktorům, ať již je to všeobecně vysoká míra předsudků v naší společnosti anebo nízká až nulová míra informovanosti o výchově romských dětí jak u zájemců o NRP, tak u mnoha odborníků a úředníků, kteří s potenciálními náhradními rodiči pracují.

Ani další předkládaný fakt není příliš pozitivní. Z rozsáhlé analýzy sociálně vyloučených lokalit¹¹, publikované v roce 2006, vyplývá, že až 80 tisíc Romů žije v sociálně vyloučených lokalitách. Ty jsou charakteristické nízkou socioekonomickou úrovní svých obyvatel a vyšším výskytem sociálněpatologických jevů, mezi něž řadíme také dysfunkční nebo nefunkční rodiny, nedostatečnou péči o děti i nedostatečné životní, hygienické a materiální podmínky. V České republice v současné době není dostatečně propracovaná síť pomoci sociálně slabým rodinám ani není rozšířena sociální služba sanace rodin. V souvislosti s tím dochází v sociálně vyloučených lokalitách k vysokému počtu případů umístění dětí do ústavní péče. Někdy je to na základě zásahu oddělení sociálně-právní ochrany dětí a odebrání dítěte z rodiny (bohužel, v mnoha případech jsou jediným důvodem sociálně-ekonomické podmínky rodiny, a to i přesto, že tato praxe odporuje platné legislativě), někdy biologičtí rodiče z různých důvodů nedokážou, nechtějí nebo se neumějí o své dítě postarat a dítě dobrovolně umístí do ústavní péče. Naděje návratu dítěte do své původní biologické rodiny je v současné době velmi nízká, neboť s rodinou v době umístění dítěte v ústavní péči obvykle nikdo nepracuje na zlepšení podmínek a/nebo rodičovských kompetencí.

Z uvedených skutečností je zřejmé, že romských a poloromských dětí se v ústavní péči (ať již ve zdravotnických či školských zařízeních) nachází více, než by odpovídalo statistickému počtu Romů v populaci. Jinak řečeno, romské děti do ústavní péče ve zvýšené míře přicházejí a zároveň ve snížené míře odcházejí do svých původních či náhradních rodin.

¹¹ Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. GAC spol. s r. o. (2006). Praha: Odbor řízení pomoci z ESF, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR.

Romské děti v NRP

Specifické potřeby dětí romského původu v NRP

Ze zkušeností odborných pracovníků v oblasti náhradní rodinné péče lze říci, že většina případných výchovných obtíží romských dětí v NRP se podobá obtížím jakýchkoli jiných dětí v NRP. Jinými slovy, problémy, kterými mohou trpět děti romského původu, bývají podobné jako problémy, kterými trpí i ostatní děti v náhradní rodinné péči, neboť jsou dané především zkušeností psychického traumatu těchto dětí (oddělení od biologické matky, rodiny, prostředí) a zpravidla přítomnými následky citové deprivace v ústavním prostředí či nefunkční biologické rodině. Obtíže, které se typicky připisují právě romským dětem, jako jsou lhaní, krádeže či útěky, se u majoritních dětí v NRP vyskytují v podobné míře také.

Větší obtíže mohou nastat v období puberty a dospívání. Nepoučení laici pak tyto výraznější problémy přičítají „hlasu krve“ či „genům“. V případě, že se vyskytnou u romských dětí, jsou často přičítány romskému původu či „temperamentu“. Odborníci znalí problematiky vědí, že období puberty a dospívání je dobou největšího a nejbolestnějšího hledání sebe sama, své identity. Tento vývojový úkol – tedy poznat, kdo jsem a kam patřím – je velmi náročný pro všechny děti v náhradní rodinné péči. Vede totiž dospívající děti k tomu, aby se srovnaly se svým životním příběhem, s existencí, avšak nepřítomností svých biologických rodičů, se svou odlišností od náhradních rodičů... U romských dětí je tento vývojový úkol ještě umocněný jejich fyzickou, viditelnou odlišností a společenskými důsledky nízkého statusu etnika, ke kterému svým původem náležejí a ke kterému je okolí přiřazuje. Období dospívání se totiž mimo jiné vyznačuje až extrémní potřebou konformity s vrstevníky, potřebou „zapadnout“, být jako oni, ztotožnit se s některou skupinou vrstevníků za každou cenu.

Některé děti pak v období puberty reagují na tento velmi náročný vývojový úkol sociálně nevhodnými, můžeme také říci emočně nezralými, způsoby, například útěky, záškoláctvím, zneužíváním alkoholu a jiných návykových látek, kriminálními delikty.

Puberta a dospívání dětí proto mezi rodiči patří k velmi obávaným a můžeme říci, že toto období je z pohledu nároků na náhradní rodičovství jedno z nejobtížnějších. Přesto nezaznamenáváme mezi našimi klienty nijak extrémně vysoký nárůst rodin s dospívajícími dětmi, což přičítáme mimo jiné tomu, že mnohé rodiny se začínají programů a podpůrných aktivit v projektu Naše romské dítě

účastnit již ve výrazně mladším věku dětí. Často ve snaze včas předejít případným problémům, případně řešit vzniklé problémy dříve, než nabudou závažných rozměrů, anebo – v optimálním případě – přicházejí využít preventivní a vzdělávací programy projektu od samého počátku své rodičovské dráhy.

Rodiče v běžných biologických rodinách pomáhají svým dětem budovat vyzrálou osobnost a identitu obvyklými (často intuitivními) rodičovskými postupy.

- Očekávaná identita: Jsem dobrý člověk.

Náhradní rodiče kromě toho musejí aktivně působit v oblasti identity a pomoci dítěti vyrovnat se s faktem pěstounské péče či adopce.

- Jsem dobrý člověk, který vyrostl v NRP.

Náhradní rodiče dětí odlišného etnika musejí navíc pomoci dítěti pozitivně přijmout jeho odlišnost a vybudovat si pozitivní identitu, tuto odlišnost zahrnující.

- Jsem dobrý člověk, Rom/Vietnamec, ..., který vyrostl v NRP.

Jak mohou náhradní rodiče svému přijatému dítěti odlišného etnika aktivně pomoci v budování pozitivní identity?

Sebevědomí a sebeúcta

Primárním předpokladem pozitivní identity je zdravé sebevědomí a sebeúcta. Jsou základem, bez něhož není možné vystavět pevnou identitu. Pokud nebude základ pevný, celá „stavba“ bude mít tendence se v kritických okamžicích hroutit. Rodiče, kteří budují pozitivní etnickou identitu dítěte, ale sebevědomí a sebeúctou dítěte přitom nechávají poškozené raným traumatem či následky psychické deprivace, mohou cítit, že jejich úsilí přichází často vniveč. Takové dítě může dobře fungovat v běžných situacích, ale jakmile se ocitne v krizi, jeho traumata vyplují na povrch a strhnou dolů i po léta budovanou pozitivní identitu. Proto je potřeba v programech na podporu identity i v rodičovských výchovných postupech vždy nutně ruku v ruce pracovat zároveň i na posílení sebevědomí a sebeúcty.

Informace

Dítě, které vyrůstá v rodině (a společnosti) s odlišným etnickým původem, potřebuje při budování své identity zahrnout i složku etnickou. Potřebuje tedy mít k dispozici informace o svém etniku a jeho kultuře. Tyto podněty by měly být co nejpestřejší co do formy, tedy:

- vizuální – fotografie, plakáty, obrazy, pohlednice, samolepky, hračky, panenky, knihy, webové stránky;
- sluchové – hudba, mluvený jazyk, říkanky, písničky, čtené pohádky a příběhy, rozhlasová vysílání;
- komplexní – filmy, divadelní představení, TV pořady, tradiční oděvy, typické hudební nástroje, typická jídla, výuka jazyka, tematické vzdělávací programy, tradiční zvyky, mýty a pověry;
- sociální – vztahy s osobami stejného etnika, jako je dítě (kamarádi, spolužáci, rodinní přátelé, děti z jiných pěstounských rodin), pozitivní vzory v kultuře (herci, hudebníci, známé osobnosti současnosti i minulosti), pozitivní vzory v běžném životě (pracovník ve využívaných službách – kadeřnice, prodavač, učitelka, vedoucí kroužku), facebookové skupiny.

Tyto informace by však neměly být poskytovány výlučně danému dítěti, naopak, měla by jich pokud možno využívat celá rodina, je dobré sdílet je i s nejbližšími přáteli a příbuznými. V ideálním případě se podaří, že každý z rodiny si v dané kultuře najde něco „svého“, co je mu blízké, co jej baví, zajímá. To potom má pro dítě mnohonásobně vyšší přidanou hodnotu oproti skutečnosti samotné.

Je-li to v silách rodiny, může vhodnou formou zajistit přísun těchto informací také do dalších sociálních skupin, v nichž se dítě pohybuje – zejména do jeho školní třídy. Po dohodě s učitelem mohou rodiče pomoci dítěti vypracovat zajímavý referát, nabídnout CD do hudební výchovy či sami přijít promluvit o této tematice například u příležitosti Mezinárodního dne Romů (8. dubna).

Kontakt s prostředím a kulturou

Informace a podněty samy o sobě však nemají takovou sílu jako vlastní osobní zážitky. Proto je důležité vyhledávat a využívat různých možností „živého“ kontaktu s prostředím a kulturou, z níž dítě pochází. Pochopitelně podněty vybíráme stejným způsobem, jako filtrujeme podněty z naší nebo jakékoli jiné kultury a využíváme především ty, které odpovídají našemu přesvědčení. Můžeme volit přirozené prostředí, jako jsou akce místního občanského sdružení, kontakt s dětmi či rodinami v sousedství, koncerty romských kapel a zábavy apod., nebo tzv. „vyšší“ kulturu, jako jsou divadelní představení, návštěva romského muzea v Brně a zde realizovaných vzdělávacích pořadů, tradiční romský festival Khamoro atd.

Naše romské dítě – popis projektu

Cílem projektu je podpora náhradních (pěstounských a osvojitelských) rodin, které přijaly do své péče jedno či více romských dětí. Současně usiluje o vzdělání potenciálních náhradních rodičů, kteří se na přijetí romských dětí připravují. Posiluje rodičovské kompetence, vzdělává rodiče ve specifických oblastech, které přímo souvisí s výkonem péče o romské děti vyrůstající v náhradní neromské rodině.

Poskytuje romským dětem a jejich neromským náhradním rodinám nástroje, kterými mohou pomoci nastartovat utváření pevnější osobní identity dětí, tak aby výsledkem byl sebejistý člověk čerpající sílu z obou svých kultur a nikoli bezradně se potácející kdesi mezi nimi.

Projekt má formu přednášek, seminářů, tematických jednodenních setkání a pobytových programů. Většina aktivit je koncipována pro celé rodiny, pro děti je v době přednášek připraven program, který hravou formou pracuje s rozvojem jejich osobní identity a sebevědomí, včetně využití působení pozitivních identifikačních vzorů (lektori dětského programu jsou romští studenti vysokých a středních škol). Účinek vzájemného sdílení zkušeností dětí s životem v nevlastní rodině se dá označit za terapeutický.

Hlavní pilíře projektu

Hlavními pilíři projektu Naše romské dítě jsou:

- Jednorázové přednášky a semináře
- Víkendová jednodenní setkání
- Pobytové programy
 - Romano drom

Související aktivity:

- Rodinné poradenství
- Informační servis

Jednorázové přednášky a semináře

Základní seminář Romské dítě v náhradní rodinné péči

Standardním základním modulem je seminář Romské dítě v náhradní rodinné péči. Jeho obsahem je zhodnocení postavení ohrožených romských dětí v systému SPOD a NRP, přiblížení specifík výchovy romského dítěte v neromské náhradní rodině, blok o identitě dítěte, seznámení s typickými přístupy pěstounů a osvojitelů k romství přijatého dítěte včetně kazuistik a zhodnocení motivací a rizik uvedených přístupů. V závěru semináře jsou shrnuty možnosti podpory identity přijatého romského dítěte.

Seminář je určen především žadatelům o NRP a odborným pracovníkům v oblasti náhradní rodinné péče, ale kladně je hodnocen i stávajícími pěstouny, neboť toto téma je i mezi samotnými pěstouny stále ještě málo rozšířené. Ze zpětných vazeb vyplývá, že i mnozí zkušení pěstouni si ze semináře odnášejí nové poznatky či inspiraci pro svou práci.

Na semináři spojujeme přednášku s besedou a sebezkušenostními technikami.

Tento seminář již proběhl ve většině krajů České republiky na pozvání oddělení sociálně-právní ochrany dětí jednotlivých krajských úřadů a dalších subjektů, zabývajících se náhradní rodinnou péčí.

Další tematické semináře

Podle potřeb a „zakázek“ našich klientů a jiných zájemců nabízíme i další tematické semináře z oblasti péče o etnicky odlišné děti v NRP. Témata: způsoby budování identity přijatého dítěte, základy romské kultury pro rodiče přijatých dětí, romské dítě ve škole a další.

Víkendová jednodenní setkání

Jednodenní víkendové programy se doposud konaly převážně v Praze, několik setkání proběhlo v Brně. Setkání se obvykle účastní rodiny z celé republiky. Důvodem je skutečnost, že tento typ programů s daným tématem je u nás stále ještě ojedinělý a zájemci často nemají možnost zúčastnit se podobných programů v místě svého bydliště.

Víkendová jednodenní setkání obvykle kombinují zážitkový program se vzdělávacími prvky. Setkání jsou vždy určena pro celé rodiny, část programu je společná pro rodiče s dětmi, v části je blok pro dospělé a program pro děti zvlášť. Cílem těchto setkání je především seznámení s romskou kulturou, historií či zajímavými

romskými osobnostmi. Pracovníci Střediska náhradní rodinné péče většinou vystupují v roli organizátorů a moderátorů setkání, hlavní roli mají pozvaní hosté. Těmi jsou romští nebo neromští odborníci, lektori či zajímavé romské osobnosti.

Významným prvkem spoluvytvářejícím atmosféru a generujícím největší přínos pro děti je přítomnost romských lektorů, kteří připravují plnohodnotný program pro děti i pro celé rodiny. Stávají se tak dětem pozitivními vzory, někým, kdo je podobný jako ony, častokrát jen o málo starší a přitom „už něco dokázali“. Lektory dětských programů často bývají romští studenti a studentky středních či vysokých škol. Obvykle mívají osobní zkušenosti z práce s dětmi v různých dobrovolnických organizacích, v nízkoprahových klubech či občanských sdruženích, případně působí jako asistenti pedagogů na základních školách.

Specifickým přínosem těchto setkání je právě přímý kontakt s romskou kulturou a s Romy samotnými. Je tristní skutečností, že pro mnohé pěstouny a osvojitelé je toto první (a často jediný) osobní kontakt s Romy vůbec (sic!). Pokud rodiče žijí pouze se zprostředkovanými informacemi o Romech, pak tyto často pocházejí z televize, tisku, případně z „druhé ruky“ a jejich kvalita a celkové ladění tomu odpovídají. Někteří pěstouni znají osobně pouze romské biologické rodiče svých dětí, což také není právě reprezentativní vzorek romské populace. Jsme rádi, že jsme svědky změny pohledu náhradních rodičů (a mnohdy i samotných dětí) na Romy a jejich kulturu v pozitivním slova smyslu. V našich programech se rodiče setkávají v besedách s romskými odborníky (např. pedagogy, sociálními pracovníky, historiky, akademiky, lingvisty, muzikology), známými osobnostmi (novináři, hudebníky, umělci) i s dalšími Romy, kteří připravují tematické programy pro děti i pro celé rodiny (pracovníci neziskových organizací, pedagogičtí asistenti, studenti).

V další, ale neméně důležité linii dávají tyto programy dětem možnost setkat se s vrstevníky, kteří jsou sami v obdobně specifické životní situaci: vyrůstají v nevlastní rodině a jsou také romského původu. Pro mnohé děti je takové setkání a uvědomění si, že v této situaci nejsou jediné na světě, neuvěřitelně silným, až terapeutickým momentem. Pozorujeme také, jak se na setkáních mění postoje dětí k vlastnímu romství, což je dáno jednak atmosférou přijetí romství jakožto obohacujícího prvku a jednak pozitivními vzory, jež jsou dětem nenásilnou formou předkládány, především v osobě lektora, který jim přináší atraktivní program. Významnou roli v přijetí vlastního romství u dětí hraje také vzor jejich náhradních rodičů, když vidí, že účasti na setkání věnují svůj volný víkendový den a jeho obsah si s radostí užijí.

Pobytové programy

Více prostoru pro sdílení a vzájemnou výměnu zkušeností i pro možnost hlubšího rozpracování témat se nabízí v pobytových programech, které mohou mít rozsah od prodlouženého víkendu po týdenní pobyt. Výhodou těchto pobytů je také spontánní vznik malé uzavřené sociální skupiny, ve které je snazší nastolit atmosféru důvěry a navázat přátelství mezi dětmi i celými rodinami. Tato přátelství leckdy přetrvávají a jejich přínos tak přesahuje hranice samotného pobytu.

Pobyty kombinují vzdělávací a zážitkové bloky s časem k odpočinku a načerpání sil. Jsou také příležitostí pro rodiny strávit aktivně společný čas. Večerní hodiny obvykle slouží k nabídce tematických besed či neformálních diskusí. I na pobytech se snažíme zachovat alespoň částečnou přítomnost romských lektorů a hostů, což je však především z finančních důvodů složitější. Právě díky nim nás však celým pobytem provází romská hudba – zpěv, kytara či harmonika. Děti i dospělí si odvázejí vedle informací zejména nové zážitky spojené s romskou kulturou, znalost dalších romských písniček a díky nim také romských slov a slovních obrátů, recepty na oblíbená romská jídla a v neposlední řadě prožitky osobních přátelství a sdílených radostí i starostí. Často se stává, že účastníci vlivem skupiny a programu přehodnotí své postoje k romství – a to jak dospělí, tak děti. Rodiče poznávají různé aspekty romství a děti zjišťují, jak se svým romstvím žijí jejich vrstevníci i přítomní dospělí Romové.

Romano drom

„Romano drom“ neboli „Cesta Romů“ je zážitkový program, který v různých obměnách s velkým úspěchem zařazujeme do jednodenních i vícedenních setkání. Cílem programu je seznámit účastníky se základy historie Romů a s některými historickými i současnými reáliemi romské kultury. Program je koncipován jako rodinný, může mít i soutěživý prvek. Soutěžní či účastnické skupiny jsou obvykle tvořeny jednotlivými rodinami.

První etapa začíná v Indii, kde účastníci získávají své indicko-romské rodové jméno a mohou si vybrat a obléci něco z nabídky typických romských oděvů a doplňků, aby dokreslili svůj romský obraz. Používáme některou z romských legend o vzniku světa či prvních lidí, povídáme si o důvodech odchodu předků Romů z Indie, používáme výtvarné techniky. Často se dostane také na etymologický výklad některých romských příjmení či přezdivek.

Druhý blok bývá věnován středověku a typickým řemeslům a dalším způsobům obživy Romů. Mezi hlavní patří kovářství, řezbářství, chov a prodej koní, artistické

a hudebnické umělecké profese, kartářství, bylinkářství a magie apod. Všechny profese si účastníci vyzkoušejí na vlastní kůži.

Třetí etapa je nejsmutnější, zabývá se méně šťastnými obdobími v historii Romů – pronásledováním po příchodu do Evropy a vyhlazováním za 2. světové války. Tuto etapu se snažíme zkrátit nebo omezit na informační zkratku, případně je určena jen pro starší a dospělé účastníky, zatímco mladší děti mají samostatný, obvykle pohybový, program. Tuto etapu je možné pro odlehčení zakončit slavností balkánských Romů „Hederlezi“, tedy tradiční oslavou svátku sv. Jiří, plnou hudby a veselí. Jako samostatný blok poslouží dobře také pro seznámení s typickými romskými recepty – ty jednodušší si zpravidla mohou účastníci vyzkoušet a ochutnat přímo v rámci programu.

V etapě, která účastníky dostává do současnosti, se věnujeme významným romským osobnostem našim i světovým. Se staršími dětmi používáme knihu Chada Evanse Wyatta: *Roma Rising*, plnou medailonků zajímavých Romů, žijících na území ČR, a jejich profesí. Účastníci se seznámí s romskou hymnou a vlajkou, kterou si mohou vyrobit například technikou koláže.

Doplňkovým blokem může být čtení romské pohádky a její následné výtvarné či dramatické zpracování. Osvědčila se také Miniškola romštiny, kde za použití romských frází a sloviček účastníci sestavují krátké představení pro ostatní.

V samostatném bloku o romských tradicích si účastníci zažijí například romské námluvy a smlouvání o nevěstu, vyzkoušejí si své znalosti základů romštiny, případně se dozví o specifických vánočních zvycích, jak se dodržovaly dříve a co z nich se uchovalo v současných romských rodinách.

V průběhu programu se rodiny naučí několik romských písniček, případně i přísloví a pořekadel.

Romano drom je program poměrně náročný na předchozí přípravu a na organizaci, podle zvolené formy může být také náročný na personální obsazení. Jeho přínos pro účastníky však této náročné výpravě plně odpovídá.

Rodinné poradenství

V rámci projektu Naše romské dítě poskytujeme také jednorázové či opakované rodinné poradenství. Rodiče se na nás obracejí nejčastěji s těmito okruhy dotazů:

- jak s dítětem hovořit o jeho (polo)romském původu;
- jakými způsoby rozvíjet jeho identitu;
- jak zvládat výchovné problémy;
- co bychom měli vědět, než přijmeme romské dítě do své péče.

Informační servis

Webový blog

Projekt provází blog <http://rodina.cz/romskedite>, kde zájemci naleznou nejen základní informace o projektu, proběhlých i plánovaných akcích, ale také medailonky zajímavých romských osobností, recepty tradičních romských jídel, informace o kultuře i o aktuálním dění týkající se Romů a mnoho dalšího.

Skupina na Facebooku

Účastníci projektu Naše romské dítě se mohou přihlásit do uzavřené skupiny na Facebooku se stejnojmenným názvem. Zde se nabízí prostor pro výměnu informací i zkušeností, pro vzájemnou komunikaci vážnou i neformální. Skupina je uzavřená, tedy přístupná pouze účastníkům projektu, rodinám s přijatými romskými dětmi.

Dopady projektu – případové studie

- Bezdětný manželský pár, který je veden v evidenci KÚ jako vhodní žadatelé o NRP, požádal o konzultaci ohledně případného přijetí dítěte romského etnika. Žena byla poměrně dobře informována a připravena na přijetí dítěte jiného etnika, byla v pravidelném kontaktu s jinými pěstounskými a osvojitelskými rodinami, které mají v péči děti romského etnika. Muž měl pochybnosti o tom, jak mnoho se liší výchova romského dítěte, a obavy, zda je v jejich silách zvládnout výchovu etnicky odlišného dítěte. Zakázka klientů byla dozvědět se více informací o výchově romských dětí, o případných úskalích a specifikách péče o tyto děti, aby se mohli zodpovědně rozhodnout, zda přijmou dítě jiného etnika. Psycholožka manželům poskytla osobní konzultaci, při které byla vyjasněna základní specifika vývoje dětí jiného etnika v náhradní majoritní rodině, problematika přijetí tohoto rozhodnutí ze strany příbuzných a širšího okolí apod., zodpověděla dotazy, poskytla příklady z praxe, tak, aby se žadatelé mohli zodpovědně rozhodnout, zda přijmou romské dítě. Nadále zůstávala s manželi v telefonickém a e-mailovém kontaktu. Manželé se rozhodli, že chtějí přijmout dítě romského původu a tuto

skutečnost oznámili sociální pracovníci na svém krajském úřadě. Během několika týdnů jim byl svěřen 1,5roční romský chlapec do předadopční péče. Rodiče pokračují v kontaktu s psycholožkou Střediska NRP, sdílejí s ní nové zážitky s dítětem. Po nějaké době požádali, aby byli oslovováni nabídkou dalších programů v projektu Naše romské dítě, konkrétně rodičovských klubů a celodenních setkání. Zúčastnili se celodenního semináře a chtějí nadále úzce spolupracovat.

- Sedmidenního pobytu pro náhradní rodiny s romskými dětmi se zúčastnila kromě náhradních rodin také romská rodina K. s dospívajícími dětmi. Rodina K. nemá osobní zkušenost s náhradní rodinnou péčí, ale paní K. a její dcery pomáhají zajišťovat chod nízkoprahového klubu ve větším městě, který navštěvují především děti z romských rodin. Účast této romské rodiny byla účastníky vnímána velmi pozitivně, někteří klienti připustili, že to je jejich první osobní kontakt s Romy v životě.
- Třináctiletý chlapec žijící od předškolního věku v pěstounské péči na tomto pobytu zcela přehodnotil vztah ke svému romství; zatímco doposud své romství odmítal a všechny Romy bez výběru zavrhoval, během pobytu připustil, že romství je zajímavé a „všichni Romové nejsou špatní“. I tento zdánlivě malý krůček byl důležitým mezníkem v jeho vztahu k sobě samému.
- Pěstounka středního věku s jedním romským dítětem v péči se zúčastnila bytového programu. Na počátku pobytu vyprávěla, že ji v dětství považovali kvůli jejímu vzhledu za Romku. Popisovala, že toto označení velmi těžce snášela. Přála si vědět, jak pomoci svému přijatému dítěti vyrovnat se s jeho romským původem. Zpočátku se aktivit sama příliš neúčastnila, s postupem času se začala zapojovat stále více. Poslední večer se v individuální konzultaci svěřila, že je po rodičích poloviční Romka, avšak teprve na základě tohoto pobytu je připravena tuto skutečnost přiznat sobě i druhým. Tato pěstounka během následujícího roku požádala o svěřeni dalšího romského dítěte do pěstounské péče.

O autorce

Mgr. Martina Vančáková, psycholožka a rodinná poradkyně, je maminkou čtyř dětí, z nichž dvě romské má v pěstounské péči. Vystudovala jednooborovou psychologii na FF UK v Praze, kde studovala také romistiku. Několik let pracovala v kanceláři rady vlády pro záležitosti romské komunity, má bohaté zkušenosti s běžnými romskými rodinami. Je zakladatelkou celorepublikového projektu pro náhradní rodiny s romskými dětmi Naše romské dítě ve Středisku náhradní rodinné péče v Praze, pracuje s žadateli o NRP i s náhradními rodiči romských dětí, přednáší odborné veřejnosti. Je autorkou příruček Romské dítě v náhradní rodině, Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči a spoluautorkou Romské děti žijící mimo vlastní rodinu, publikuje odborné články v tisku.

III. ČÁST

Arteterapie

Karin Řeháková

Úvod

Proces tvoření je jedním ze základních lidských projevů, ať už z hlediska vývoje dítěte či v rámci historického kontextu. Jedním z nejstarších důkazů o lidské potřebě zanechávat po sobě výtvarné stopy jsou pravěké nástěnné jeskynní malby, sošky, primitivní šperky a zdobené užitkové předměty. Potřeba tvořit, zkoumat a experimentovat je vrozena každému člověku. Již malé batole s velkým zájmem zkoumá, jak se mu v malých buclatých ručkách přeměňuje za pomoci slin pečivo ve velmi pozoruhodnou tvárnou a přilnavou hmotu, která k nevelké radosti maminek tak báječně ulpívá na okolních předmětech. Jako děti prožíváme okouzlení ze zkoumání otisků stop v napadlém sněhu, přeměny suchého a mokrého písku a obdivujeme různost tvarů báboviček. Tato potřeba poznávat a tvořit ani v dalších stádiích vývoje a zrání člověka nemizí, pouze se transformuje do jiných podob a činností již s konkrétním záměrem cosi určitého vytvořit a tím i sdělit zprávu o sobě, o druhých, o našem vnímání světa a lidí v něm. Svět je báječné místo k prozkoumání, a proto motivací každého rodiče je, aby se tento svět stal pro jeho děti místem krásným a bezpečným. Náhradní rodiče (pěstouni a adoptivní rodiče) mají v mnoha případech nesnadný úkol – zmírnit zklamání a nedůvěru ve svět, který jejich přijatým dětem neukázal příliš vlídnou tvář.

V intenzivní snaze porozumět pocitům, zážitkům a důsledkům negativních zkušeností svých osvojených či přijatých dětí rodiče aktivně spolupracují s mnoha odborníky. Arteterapie je jedním z možných uzdravujících a podporujících přístupů, který umožňuje, aby mohli děti i rodiče spolu promlouvat stejným jazykem – jazykem, který už někteří dospělí téměř zapoměli. Jazykem spontánního tvoření a radosti z něj.

1. Arteterapie jako psychoterapeutický přístup

Arteterapie – léčba uměním – představuje psychoterapeutický směr, který využívá možnosti sebeuzdravujících procesů, jichž je schopen každý člověk. Vychází ze skutečnosti, že výtvarný projev je naší přirozenou potřebou a jedním z možných způsobů komunikace, možností zanechávání a sdělování zpráv v různých obdobích a procesech našeho prožívání. Nabízí tak jedinečnou možnost citlivým způsobem zpracovávat naše prožitky a odblokovat různé potlačené emoce. Arteterapie znamená neohrožující způsob neverbální komunikace, využívá různých výtvarných technik a s nimi široké škály výtvarných materiálů. Zvláště pro děti je tento kreativní a hravý způsob terapie přirozený, nenásilný, a proto velmi přínosný.

Pro arteterapii lze v současné době používat výraz artefletika – definuje arteterapii jako psychoterapeutickou a psychodiagnostickou disciplínu využívající k léčebným cílům umělecké formy a prostředky.

1.1 Typy arteterapie

Arteterapie receptivní – jedná se o vnímání uměleckého díla (obrazy, hudba) s konkrétním záměrem arteterapeuta. K tomuto přístupu patří i návštěvy galerií, divadel a následné diskuse o pocitech, které tyto zážitky vyvolaly. Podle Theodora Fechnera se jedná o proces, ve kterém divák nebo posluchač promítá své emoce do uměleckého díla.

Arteterapie produktivní – jedná se o aktivní využívání různých výtvarných technik (kresba, malba, modelování, koláže). V širším smyslu patří do arteterapeutického přístupu i taneční terapie či dramaterapie a muzikoterapie.

1.2 Formy arteterapie

Individuální arteterapie – vzniká velmi úzký kontakt mezi dítětem a arteterapeutem.

Dítě má terapeuta pouze pro sebe. Tato forma terapie je vhodná pro typ klientů, kteří vykazují chování, jež by ve skupině mohlo působit rušivě, odstrašujícím způsobem a mohlo by mít pro druhé klienty negativní následky. Jedná se o projevy agresivity, psychotické projevy, hyperaktivitu. Individuální přístup je také vhodnější pro úzkostné děti. Výhodou je maximální diskretnost a možnost intimity pro sdílení citlivých témat, což je velmi důležité například u dětí sexuálně

zneužívaných. Pro dítě přijaté do náhradní rodiny se tak může arteterapeut stát bezpečným důvěrníkem a průvodcem při rozkrývání traumatických zážitků.

Skupinová arteterapie – jedná se o terapeutické působení na skupinu klientů. Veškerá dění v rámci skupinové terapie lze přirovnat k „mikrosvětů“, ze kterého mohou účastníci přenést své zkušenosti do svého přirozeného prostředí. Výhody skupinové arteterapie popisuje Marian Liebmann (2005) jako možnosti rychlejšího a intenzivnějšího sociálního učení, možnosti zažít pocit sounáležitosti s totožnými nebo podobnými problémy, možnost vzájemné podpory a výhodu podnětných zpětných vazeb pro jednotlivce ode všech členů skupiny. Tato forma je vhodná pro děti i dospělé.

2. Pro koho je arteterapie vhodná

PhDr. Oldřich Matoušek uvádí:

„Arteterapie je vhodným postupem zejména u těch klientů, kteří se nesnadno slovně vyjadřují, což jsou lidé trpící psychózami, dospívající a děti, starší lidé a lidé mentálně hendikepovaní. Arteterapie je vhodná také pro klienty silně emočně prožívající události, jež většinu ostatních lidí z míry nevyvedou. Pro tyto emočně labilní klienty je možnost výtvarného vyjádření nerizikovou příležitostí k odvedení a zpracování emocí, jež by v jiném prostředí a při jiném způsobu vyjádření mohly způsobit nepříjemnosti. Arteterapie je vhodným prostředkem léčby také u lidí velmi racionálních, kteří svou schopnost obratného slovního vyjadřování dávají bezděky do služby odporu k odkrývající psychoterapii“ (Caseová a Dalleyová, 1995, s. 10).

Dále se arteterapie využívá při léčbě různých závislostí, nachází bohaté uplatnění při práci s dětmi v dětských domovech, ale i při práci se seniory a také ve vězeňství. Arteterapie nachází své široké uplatnění při terapeutické práci s celou biologickou rodinou nebo rodinou s dětmi v náhradní rodinné péči. Arteterapie má široké možnosti využití hlavně při práci s dětmi. Nabízí jim neohrožující hrou formu alternativní komunikace s odborníkem bez ohledu na úroveň verbálních vyjadřovacích schopností. Výtvarný proces (který je dítěti blízký, přirozený a často příjemný) pomáhá vyjadřovat různá sdělení v symbolické rovině. Tato skutečnost zprostředkovává náhled do vnitřního citového světa dítěte, podává zprávy o jeho pocitech, strachu, obavách, přáních a fantaziích. Arteterapie umožňuje snazší přístup do nevědomí dítěte. Poskytuje bezpečné vyjádření různých emocí, podporuje integraci osobnosti, spontaneitu a rozvíjí kreativitu.

„Zážitky dětství je univerzální, a přece různý. Tuto variabilitu způsobuje původní kvalita rodičovské péče, vztah k matce v raném dětství a prostředí, do něhož se dítě narodí. Zranitelné a závislé dítě, které roste, je vtahováno do citového, politického i sociálního světa dospělých. Samozřejmě se rozvíjí a integruje tím, že se pokouší nalézt smysl konfliktů mezi svými vnitřními potřebami, přáními a představami a vnějšími omezeními, která dotváří jeho prostředí“ (Caseová a Dalleyová, 1995, s. 11).

2.1 Přínos arteterapie pro rodinu

Společné zážitky při poslechu hudby nebo sledování divadelního představení umožňují náhradním rodičům navázat se svým dítětem bližší vztah. Společná návštěva galerie nabízí příležitost ke sdílení či srovnávání různých pocitů z vy-stavených obrazů či artefaktů.

Pro lepší porozumění a pochopení pocitů svých přijatých dětí mohou být tyto společné zážitky a následné rozhovory o prožitku přínosné podobným způsobem jako cílená receptivní arteterapie. Domácí tvoření dítěte s náhradními rodiči poskytuje prostor pro vznik společné intimity, ve které mohou během výtvarné činnosti nenásilně a přirozeně vytanout důležitá témata. Dítě, které je zaujato tvořením, je v bližším kontaktu se sebou samým a ztrácí přirozené zábrany. Tyto chvíle jsou zásadnou příležitostí k navázání bližšího kontaktu náhradního rodiče s přijatým dítětem. Pokud je dítě ochotné o svých výtvorech vyprávět, má rodič jedinečnou možnost nahlédnout do fantazijního světa svého přijatého dítěte. Rodiče by se při tvoření s dětmi měli nechat vést především svou intuicí a nebát se dát prostor své kreativitě. Speciální arteterapeutické techniky by rozhodně měly zůstat pouze v rukou odborníků. Rodinné spolutvoření má přinášet především příjemné společné prožitky a radost ze společné činnosti, která u dětí rozvíjí kreativitu, spontaneitu a motorické dovednosti.

Při hledání vhodného arteterapeuta (tak jako při výběru jiných odborníků) může být pomocí doporučení a osobní zkušenost jiných rodin. Další možností je využití nabídky středisek či občanských sdružení, která se problematikou náhradního rodičovství zabývají a mohou s těmito odborníky spolupracovat. Existuje také Česká arteterapeutická sekce, která má ve své databázi mnoho kontaktů. Vzhledem ke specifickým náhradní rodinné péče je výhodou arteterapeutova zkušenost a informovanost v této oblasti.

Arteterapeut nabízí kromě zážitku ze společné činnosti, odborné pomoci a diagnostiky (pokud je to v rámci zakázky) také vztah s jiným nehodnotícím dospělým člověkem. Náhradní rodiče tak dopřávají svému přijatému dítěti důležité

emoční prožitky, na kterých se s dětmi společně podílejí. Dítě doprovázejí v nezvyklé situaci, účastní se společného výtvarného procesu, a tato podpora dítěte posiluje jejich rodičovskou kompetenci a podporuje rodinnou kohezi.

Náhradní rodiny mají možnost nenásilně zpracovávat témata, která nejdou otevřeně řešit v rámci rodinné komunikace, a tím se velmi uklidňuje a uvolňuje rodinná atmosféra. Všichni členové rodiny jsou přijímáni jako jednotlivé výjimečné osobnosti se svými nároky a potřebami, ale i svými slabostmi a nedostatky. Každý má možnost vyjádřit svůj vlastní názor a pocity. Úlohou arteterapeuta je podporovat jednotlivé členy rodiny. Pokud mají obtíže své pocity verbalizovat, pomáhá jim je formulovat a v případě potřeby parafrázovat důležitá sdělení tak, aby byla ostatním členům rodiny srozumitelná a lépe pro ně přijatelná.

V rámci rodinné arteterapie lze s použitím vhodných technik navodit atmosféru či situace, které umožňují sblížení všech členů rodiny, podporují její soudržnost a upevňují emocionální vazby. U náhradních rodin jde především o lepší začlenění dítěte do rodiny. Přítomnost arteterapeuta, který sleduje výtvarný proces a s ním spojené interakce (verbální i neverbální), poskytuje možnost nezaujatého náhledu do rodinných vztahů. Má tak příležitost lépe poznat dynamiku rodiny. Tento náhled je společně se všemi zpětně verbalizován a zhodnocen. Zhodnocení se opět účastní všichni členové rodiny. Vše se tedy děje „se všemi a o všem“. Arteterapeut by měl působit jako záruka bezpečí a objektivity pro všechny zúčastněné.

2.2 Rodinná arteterapie

Hanna Yaxa Kwiatkowska vnímá rodinu jako homogenní systém, ve kterém, změní-li se jeden její člen, je zasažena rodina jako celek. Kwiatkowska definuje rodinnou arteterapii jako možnost využít společného výtvarného tvoření celé rodiny, jako prostředek ke komunikaci a sebevyjádření v rámci rodinného sešskupení.

Rodinná arteterapie tak přináší vzácnou příležitost sledovat, jak rodinná jednotka funguje v nezvyklých situacích, a to způsobem, který nelze tolik kontrolovat a korigovat. Jedná se v podstatě o specifickou formu skupinové arteterapie. Umění je tak použito jako prostředek spontánního vyjádření nebo jako projektivní technika, doplněná skupinovým rozhovorem a různými interakcemi. Rodinná arteterapie poskytuje kromě radosti ze společného zážitku tvoření také náhled na schopnost spolupráce, způsob komunikace a zároveň zprostředkovává poznání o rodinné dynamice.

2.3 Proč je arteterapie vhodná pro rodiny s dětmi v NRP?

Arteterapie je velice vhodným přístupem pro děti s mentálním, vývojovým, tělesným i sociálním znevýhodněním. Děti v NRP bývají často poznamenány drastickými zážitky z primárních rodin, jsou deprivované, často mají zkušenost se zneužíváním, týráním, trpí poruchami soustředění či chování, mentálním postižením, špatnými sociálními návyky. S tímto ztíženým životním startem souvisí i minimální slovní zásoba, emoční oploštělost, často psychotické rysy a hyperaktivita.

Zmíněné zážitky způsobují dětem různé emoční bloky, mají narušené sebehodnocení, často trpí nezpracovanými pocity viny, různými fobiemi, nočními můrami, enurézou a poruchami spánku. V neposlední řadě je tu i problém přijetí svého odlišného etnika. Děti mají potlačené strachy, úzkosti a agresivitu.

Na rozdíl od biologických rodin, kde dítě vyrůstá od narození v určitých daných vzorcích chování a stabilním rodinném prostředí, má dítě přijaté do rodiny, která již specifickým způsobem funguje, mnohem těžší pozici se přizpůsobit či přijmout odlišné klima nové rodiny. Zvláště děti z dysfunkčních rodin jsou často konfrontovány s odlišnou kvalitou vztahů a způsobem běžného života v nové rodině.

„Některé poruchy chování, neschopnost opětovat projevy citu, tělesné kontakty, mohou být znakem poruchy připoutání (attachment disorder), způsobené separací od matky brzy po porodu. Oddělení dítěte od matky v raném věku vede k neschopnosti navazovat vztahy s vrstevníky, poruchám příjmu potravy, destruktivním tendencím vůči sobě i druhým. Takové děti často neopětují lásku svých rodičů. Nejfrekventovanější je tento problém u dětí adoptovaných“ (Šicková-Fabrici, 2002, s. 49).

Adopce či osvojení dítěte (nebo sourozenecké skupiny) do již hotové rodiny s biologickým dítětem bývá náročné jak pro dítě, tak pro náhradní rodiče, ale i emočně velmi složité pro biologické dítě náhradních rodičů. Vytváření nových rodinných pravidel, budování vzájemných vztahů a vznikající klima nové rodiny často přináší mnoho témat, která lze nenásilně arteterapeuticky zpracovat.

V případech dětí přijatých do náhradní rodiny se často teprve vyvíjejí vlastní vzorce interakcí všech členů rodiny. V rodině se tak vytvářejí podskupiny, spojenectví některých členů proti druhým, vznikají vzorce různých vzájemných interakcí a na základě specifického fungování vzniká nové klima dané rodiny.

Někteří rodiče arteterapii vedenou arteterapeutem neznají. Jiní se jí záměrně vyhýbají. Počáteční spolupráce arteterapeuta s náhradní rodinou může být

znesnadněna obavami z neznámého přístupu či různými bloky k výtvarnému procesu (často způsobenému zkušeností s negativním známkováním ve škole) a obavami z posuzování úrovně výtvarného projevu. Rodiče, i přes svou velkou motivaci zlepšit rodinné vztahy, porozumět a pomoci svému přijatému dítěti, často projevují své obavy ze společného rodinného tvoření v arteterapii výroky jako: „Naposledy jsem kreslila ve škole.“ „Jsem na malování strašně nešikovný.“ Přesto se velmi často stává, že si tito členové rodiny společné tvoření překvapivě velmi hezky užijí a dítě tak zjišťuje, že ani rodič není ve všem dokonalý. Vidí, že dospělý také projevuje obavy z nezvyklé situace a často tak může dítě zažívat uspokojení ze společného zážitku i skutečnosti, že jsou společně vystaveni stejné situaci, ze které mají trochu obavy („... nezkoumají jen mne, jde o nás o všechny, řešíme problém společně“ – toto platí hlavně v případech, že byla předem spolu s dětmi zformulována společná rodinná zakázka). Pro starší děti, které jsou přijaty do nové náhradní rodiny a absolvovaly již několik vyšetření u různých odborníků, je tento moment důležitý. Prožitek toho, že se terapeutického procesu účastní společně celá náhradní rodina, oslabuje pocity viny za řešení „problémů“ a tím se výrazně podporuje včlenění dítěte do rodiny. Zažívá fakt, že je součástí nové rodiny.

3. Arteterapeutická práce s náhradními rodinami

Vlastní arteterapeutická práce s náhradními rodinami se skládá z několika fází. Vzájemně na sebe navazují a v mé dlouholeté praxi se ukazuje, že každé z těchto fází je potřeba věnovat odpovídající pozornost.

Na začátku setkání se uskutečňuje tvorba zakázky – utvoření kontraktu s rodinou (co by měla tato setkání přinést). Zjišťují se možná očekávání a představy o tom, co rodinu v arteterapeutickém procesu čeká a co si od něj slibuje.

Mapování nálady jednotlivých členů rodiny často bývá dobrým úvodem k možnému sestavení aktuální zakázky či zvolenému tématu.

Následuje stěžejní zvolená technika (jako příklad, některé popisují v dalších kapitolách). Po vzájemných zpětných vazbách po dokončení činnosti a společného sdílení následuje shrnutí prožitého. V závěru mohou všichni členové rodiny zhodnotit náladu před arteterapeutickým setkáním s náladou, se kterou odcházejí.

3.1 Očekávání

Některé rodiny (především rodiče) přicházejí do terapie s již předem zformulovanou zakázkou, popisují symptomy, které dítě vykazuje, a chtějí pracovat na jejich odstranění, zeslabení nebo pochopení, proč se tomu tak děje. Často pro ně bývá překvapující informace, že se může jednat o celorodinný problém a díky práci s celou rodinou se může všem členům ulevit; některé z popisovaných symptomů mohou slábnout, až zcela vymizí, nebo si uvědomí některé stereotypy v jednání, které rodinné klima zatěžují.

Virginia Satirová (2006) velmi ilustrativně popisuje techniku, ve které se k sobě navzájem provázkem přiváží všichni členové rodiny. Kamkoli se pohne jeden – způsobí tím pohyb všech ostatních. Znamená to tedy, že žádný pohyb či změna místa jednoho z členů rodiny nejsou možné beze změn pro druhé.

3.2 Zakázka

V rámci prvního setkání bývá formulována konkrétní zakázka mezi náhradní rodinou a arteterapeutem, s čím chce rodina pomoci, co konkrétního od setkání očekává nebo zda jde pouze o zážitek společného tvoření.

Zajímavé je vždy mapování zakázky u přijatých dětí, kdy zakázku mívají především starší děti, a někdy je to pro ně první zkušenost a možnost, jak se nad svou potřebou zamyslet a poté ji bezpečně verbalizovat. V těchto případech je velmi důležité zmapovat a někdy i legalizovat dětské potřeby, případně vhodně parafrázovat, aby byly pro uši často překvapených rodičů přijatelné. Jako příklad častých zakázek uvádím téma potřeby většího soukromí u dospívajících dětí a větší svobody v rozhodování o způsobu prožívání volného času.

Při společné výtvarné činnosti mohou být rodiny konfrontovány s možným zmatením rolí v rodině, různou motivací či chutí pracovat nebo schopností spolupracovat. Je vhodné a správné, aby všichni členové rodiny vstoupili do arteterapeutického procesu společně. Na rodinné zakázce by se měla podílet celá rodina – tedy, aby i děti hned od začátku měly možnost se na ní aktivně podílet.

Rodiny na prvním setkání dostávají informaci, že jim arteterapeut zprostředkuje především společný zážitek tvoření s použitím různých technik a celé škály výtvarných materiálů. Tyto prožitky podněcují nejen rozvoj fantazie, ale poskytují i možnost spontánního vyjádření svých emocí. Hlavním těžištěm setkání tedy nutně nemusí být velká analýza jejich výtvorů, ale především snaha o poskytnutí možnosti společného zážitku, náhledu a následného zhodnocení prožitého,

a že interpretace konečných výtvarných produktů ale i zážitků a pocitů bude především na nich a na jejich rozhodnutí, kolik z prožitého budou ochotni si navzájem sdělovat. Hlavní úloha terapeuta spočívá tedy spíše v roli průvodce než hodnotitele či analytika. Upozorňuje též na skutečnost, že tři setkání, která společně prožijí, jsou velmi krátká – nejedná se tedy o systematický arteterapeutický přístup s možností zpracovávat dlouhodobě hluboká témata, ale spíše o nabídku možného způsobu, jak lze objevit, pojmenovat a následně zpracovat důležitá rodinná témata jinými způsoby, než je klasická terapie, která využívá především verbální složky přístupu. Avšak i tato tři setkání mohou být pro rodinu velmi výtěžná a přínosná. Výtěžek z těchto arteterapeutických setkání může být vhodným materiálem k dalšímu zpracovávání v návazné rodinné terapii.

Častou zakázkou je potřeba zlepšení komunikace mezi náhradními rodiči a jejich přijatými dětmi. Děti si často přinášejí do nové rodiny buď nevhodné komunikační způsoby ze svých biologických rodin, nebo jim jakákoli zkušenost rodinné komunikace chybí. Dalšími tématy bývá potřeba pomoci při agresivním chování dítěte, společensky nevhodných projevech nebo úzkostných reakcích přijatých dětí. V zakázkách, které náhradní rodiny do arteterapeutického vztahu přinášejí, se také objevují témata, která se týkají potřeby soukromí – jak od náhradních rodičů k dětem, tak i od starších dětí k rodičům či sourozencům. Velkým tématem bývá určování hranic ve výchově a jejich respektování.

Tato zmíněná a mnohá další témata však mají hlavní společnou motivaci: usnadnit integraci přijatých dětí do stávající rodiny, co nejlépe umožnit a podpořit náročný přechod do nového rodinného systému. Ráda bych zde zmínila, že výhodou rodinné arteterapie je právě skutečnost, že podporu či pomoc mohou dostat nejen přijaté děti, ale i náhradní rodiče.

4. Použité techniky

Při práci s náhradními rodinami se nabízí mnoho vhodných technik, které se osvědčily v praxi. Mezi mé nejčastěji používané techniky patří kresba či malba stromu, neverbální rozhovor ve dvojici prostřednictvím interaktivní kresby na společném papíru a technika Ostrov rodiny. Vhodnost použité techniky závisí na věku dětí, rodinné zakázce a mnoha dalších faktorech. Tyto techniky zde uvádím pro větší názornost a bližší představu, jak arteterapeutická setkání mohou probíhat. Rozhodně nemají sloužit jako návod.

4.1 Strom

Pro rodiny s malými dětmi může být vhodným úvodem před vlastním výtvarným procesem řízená imaginace s možností zvolení různých témat. Lze použít navození představy o procesu růstu, jak ze semínka vyklíčí a postupně vyrůstá celý strom. Celý postup růstu pak děti napodobují zapojením celého těla. Kromě uvolnění napětí je cílem i prožitek a uvědomění si vlastního těla (ruce jako větve, prsty jako lístečky, znázornění přírodních živlů – strom ve větru, déšť, vichřice, ...). Po tomto krátkém uvolňovacím cvičení si začne každý malovat svůj strom (u malých dětí se pro snadné použití osvědčují již předem namíchané tekuté barvy – tempéry). Pokud někdo projevuje úzkost ze zadaného úkolu, arteterapeut se může sám aktivně připojit k výtvarné činnosti s malováním svého stromu. Pokud však volí tuto možnost, musí být schopen sledovat především počínání rodiny, se kterou pracuje. Všimá si, jaký si kdo vybírá formát papíru, jakou částí stromu začíná, jakým způsobem kdo k úkolu přistupuje, zda něco v obrázku opravuje, dále sleduje, co je v obrázku vynecháno, zda je obrázek dokončen, kde je strom umístěn, v jakém ročním období je znázorněn a další vypovídající sledované faktory. Po ukončení činnosti arteterapeut nabízí možnosti, jakým způsobem se budou obrázky prezentovat.

Jednou z možných variant může být technika – „galerie“, kdy se obrázky srovnají vedle sebe a všichni účastníci tak mají možnost si je prohlédnout, sdělují si, který z vystavených obrázků je zaujal a proč. Všichni se mohou doptávat autora obrázku na části, které je v obrázku zaujaly. Tento přístup je náročnější pro terapeutovu kreativitu i schopnost reagovat a korigovat – eventuálně parafrázovat sdělení i otázky, které ostatní vyslovují, aby autor nebyl necitlivě konfrontován se zpětnou vazbou, která by mu nebyla příjemná. Tento způsob nabízí širší a barevnější možnosti zpětných vazeb a tím i možnost, aby si autor obrázku vybral sdělení, které je nejbližší jeho vlastnímu pocitu. Terapeut důsledně dohlíží na to, aby nebyly používány termíny – hezký nebo ošklivý, řídí proces tak, aby se mluvilo především o POCITU z obrázku, a vyzdvihuje jedinečnost a originalitu zpracovaného tématu. Autor vybraného obrázku může kdykoli otázky zarazit či nezodpovědět, když je mu otázka nepříjemná. Další možností, která se více využívá se staršími dětmi, je představení obrázku samotným autorem (lze použít i u menších komunikativních dětí). Ostatní kladou otázky a verbalizují své pocity. Autor svůj obrázek může představit i v první osobě – „JÁ strom“ či komunikovat prostřednictvím animace – hovořit za strom ve třetí osobě. Stežejní jsou vlastní interpretace autorů obrázků. Arteterapeut může klást doplňující otázky a parafrázovat již vyslovené (pokud je to nezbytně nutné pro srozumitelnost). Sleduje

především proces a interakce a ne vše zjištěné vrací do rodiny, pokud to ovšem není součástí rodinné zakázky. Někdy je důležitý a přínosný samotný fakt, že dílo vůbec vzniklo, i přes skutečnost, že ho autor odmítne interpretovat. Při zhodnocení důsledně vyzdvihuje jedinečnost každého obrázku a podporuje fantazie o obrázcích druhých.

Uvádím zde zkrácenou verzi z průběhu arteterapeutického setkání s rodinou s jedním vlastním dítětem, dvanáctiletou dívkou (Maruška) a přijatým osmiletým chlapcem (Honzík) a jejich matkou. (Otec se setkání nezúčastnil z důvodu svého pracovního vytížení.) Honzík byl do náhradní rodiny přijat ve svých čtyřech letech. Jména dětí jsou pozměněna. Zakázkou rodiny byl především společný zážitek z rodinného tvoření.

Již při úvodní tvorbě zakázky se Honzík projevoval jako sebevědomé dítě, které nemá z ničeho obavy. Neustále skákal do řeči matce i své sestře, která tyto projevy snažela se špatně skrývanou nelibostí. Maruška se na společné malování velmi těšila, protože moc ráda maluje. Honzík vykřikoval, že jeho obrázky budou mnohem hezčí než Marušky a netrpělivě obhlížel připravené výtvarné potřeby a hlasitě upozorňoval, že zná úplně všechny barvy, které jsou zde již připraveny. Při rozdávání čtvrtek papíru si nemohl vybrat – chtěl tu nejlepší. Ve chvíli, kdy si vybrala Maruška, vytrhl jí čtvrtku z ruky a tvrdil, že tuhle přesně chtěl. Maruška se tázavě podívala na matku, zda zakročí, ale matka jen mírně zavrtěla hlavou a na vysvětlenou podotkla: „To je u Honzika normální, Maruška je rozumná a chápe to... To je celý Honzík.“ Zvoleným tématem bylo namalovat strom: („Jaký bych byl strom, kdyby mne kouzelník začaroval kouzelnou hůlkou?“). Maruška se se zaujetím pustila do práce, po chvíli se připojila i matka. Honzík si dlouho prohlížel připravené barvy a neustále porovnával štětce, přihlížel, jak Maruška a matka začínají malovat a toto vše komentoval... Matka po očku sledovala Honzíkovo počínání a s počínající nervozitou ho pobízela, aby se uklidnil a začal také malovat svůj strom. Vybídla jsem matku i Marušku, aby se věnovaly pouze svým obrázkům a Honzíkovi nechaly čas, až se bude chtít sám do výtvarného procesu zapojit, avšak s tím, že nebude rušit sestru ani matku. Sedla jsem si k Honzíkovi a tiše se ho zeptala, zda se mu chce malovat něco jiného, přes to, že dané téma se mu líbilo, nebo se mu nechce malovat vůbec, a co se tedy změnilo. Honzík mi sdělil, že se mu bude Maruška určitě smát, že neumí malovat jako ona. Maruška se okamžitě ohradila, že to není pravda, že se naopak vždy vysmívá jejím obrázkům Honzík. Zopakovala jsem, že vůbec nezáleží na tom, jak kdo umí malovat, že každý obrázek je jedinečný a zajímavý stejně jako ti, kdo je malují, a vůbec nezáleží na tom, zda se mu strom povede, hlavní je radost z malování a možnost experimentování s barvami, beze strachu, že se něco ušpiní. Honzík si

odnesl svou čtvrtku do rohu místnosti a posadil se zády k matce i sestře. Když měli všichni své stromy hotové, položili jsme je vedle sebe. Honzíkův strom upoutal na první pohled. Matka i Maruška si překvapeně prohlížely nevyplněnou plochu a malý, tenký, „neduživý“ stromeček, který se doslova krčil v levém dolním rohu. Strom byl „nahý“, bez listů a dalších detailů. Vedle stromu stál malý sněhuláček. Honzík začal bez vybízení vyprávět, že sněhuláka stavěli s mámou a Maruškou v zimě a tedy i strom je v zimní krajině a je mu zima. Na mou otázku, co by si strom přál, aby mu už nebyla zima, Honzík odpověděl, že mu máma určitě uplete nějakou šálu a aby mu nebylo smutno, Maruška půjčí sněhulákovi sáně a strom se bude smát, až uvidí sněhuláka jezdit na saních. Na matce byly patrné známky dojetí, když porovnávala strom Honzíka se „zdravým“ kvetoucím stromem Marušky a stromem, který namalovala ona sama.

Když matka popisovala svůj strom plný ovoce, poznamenala, že ta nejkrásnější jablíčka jsou Maruška a Honzík. Honzík se rozzářil a chtěl vědět, zda je on to největší jablíčko a ihned se ho snažil v obrázku matky vyhledat... Maruška zdravě reagovala tím, že řekla, že ona je to větší, protože je starší a tedy je jablíčkem, které roste již déle. Toto sdělení Honzík akceptoval a obě děti si našly v matčině obrázku každý to své jablíčko. Při představování stromu Marušky se Honzík tiskl ke své sestře a podotkl, že její strom je veselejší, je tam spousta květin, a proto je tam teplo. Maruška Honzíka objala a řekla mu, že jeho strom k ní může přijít na návštěvu a určitě tam doroste a bude ještě větší než její holčičí strom.

Při závěrečném zhodnocení rodinného tvoření matka pozitivně reflektovala laskavý vztah Marušky k Honzíkovi, což bylo velmi významné pro jejich další sourozenecký vztah. Maruška hovořila o svém překvapení z Honzíkova stromu – očekávala „strom, který se nevejde na papír, strom, kterého je všude plno jako Honzy...“. U Marušky evidentně došlo k většímu pochopení a přirozenému přijetí Honzíkových projevů. Na závěr setkání jsme diskutovali o potřebě dávat Honzíkovi hranice v rámci zajištění různých činností Marušky a matky. Honzík využil mé nabídky odnést si namalované stromy domů. Matka Honzíkovi stromu domaluje šálu („nebo rovnou svetr“), každý si svůj strom vystřihne a společně nalepí na jeden papír. Vytvoří si tak rodinu stromů.

4.2 Neverbální rozhovor

U rodin se staršími dětmi se osvědčuje technika neverbálního rozhovoru na společném papíru (interakční kresba) ve dvojicích s následnou výměnou partnera. Velice přínosné je srovnání rozdílů „jak se komu s kým komunikovalo“. Terapeut

sleduje opět celý proces (vzhledem k množství a složitosti interakcí si lze dělat zápisky), znovu se sleduje, kdo začne, zda si někdo z dvojice vymezí, či dokonce vyznačí svou vlastní polovinu prostoru, jaké jsou interakce čar, sleduje sílu přítlaku, čárové neverbální komunikace. Dalšími sledovanými faktory jsou skutečnosti, zda dochází k „přečmárávání“ čar druhého, zda se daří dodržet zadání „beze slov“, kdo si to užívá, jak dlouho to koho baví. Po zhodnocení pocitů členů rodiny, jak tuto netradiční komunikaci prožívali, dává terapeut zpětnou vazbu ze svého pozorování. Tato technika může být velice přínosná pro svou možnost projevit legálně a hravou formou potlačené agrese, umožňuje dvojici rozpoznat a jiným způsobem prožít cosi známého, ale často těžko verbálně definovatelného – pro účastníky v tomto procesu se tak mohou odkrýt skryté komunikační mechanismy, které se tak zviditelní, a lze o nich dále hovořit a včlenit do terapie. Další vhodné projektivní techniky pro arteterapeutickou práci mohou být tato témata: „Začarovaná rodina“, různé další varianty jako například „Co bych byl, kdybych byl zvíře“, „Rodina jako užitékové předměty“ a mnoho dalších technik vhodných pro rodinnou arteterapii. Další inspiraci poskytuje ve své publikaci o skupinové arteterapii Liebmann (2005).

4.3 Ostrov rodiny

Velmi inspirující technikou pro následné využití v arteterapeutické práci s rodinou je pojetí alegorie rodiny jako ostrova – kterou zpracovali ve své publikaci „Ostrov rodiny“ autoři Zdeněk Rieger a Hana Vyhánková (2001, s. 10).

„Metafora rodiny jako ostrova v oceánu života je užitečná právě pro svou schopnost zjednodušit celou složitost transakčního prostředí rodiny jako organismu do snadno představitelné obecně známé skutečnosti“ (citace MUDr. V. Chvály z úvodu knihy).

Na začátku arteterapeutického setkání je náhradní rodina vyzvána k vytvoření svého rodinného ostrova. K dispozici má velký formát balicího papíru a výtvarné potřeby. Arteterapeut je pouze v roli pozorovatele, sleduje jak verbální, tak i neverbální projevy všech členů rodiny. Od samého počátku sleduje reakce a diskuse o jeho vzniku, jak bude ostrov velký a jaký bude mít tvar. Při všech společných činnostech arteterapeut zaznamenává, jakým způsobem se účastníci do procesu zařazují, v jakém pořadí, kdo přebírá iniciativu a kdo zůstává na okraji, či nápady jsou realizovány a či naopak opomíjeny. Dále sleduje, jakým způsobem je využit společný formát papíru k zhmotnění nápadu o budoucím vzhledu ostrova, jaká je úroveň a kvalita spolupráce jednotlivých členů rodiny, kdo komu zasahuje do jeho území, jak vysoká je míra závislosti při tvorbě na druhých apod.

Arteterapeut v roli pozorovatele sleduje také slovní projevy jednotlivých členů rodiny. V rámci mapování rodinných potřeb může rodina dostat informaci, že na ostrově může mít vše, po čem touží, díky neomezeným finančním prostředkům (lze dobře využít při terapii se staršími dětmi...).

Hranice ostrova – vymezuje celkový prostor, základní tvar, velikost a počáteční vzhled ostrova. Je výrazem dynamičnosti ostrova vzhledem k okolí. Je důležité, kdo tyto hranice určí a vyznačí. Odkud a kam budou sahat. Zda budou hranice průchodné. Jsou tam nějaké vchody a východy? Jsou tam přístavy pro lodky, které umožňují výlety na pevninu? Je hranice někde otevřena návštěvám? Lze vůbec legálně opustit ostrov? Jak hranice pojmenovávají jednotliví členové rodiny (plot, brána, pláž, hradba, zeď)?

Ve snaze rodičů poskytnout dítěti dostatečný prostor pro jeho kreativitu a potřeby se stává, že tuto důležitou část – vyznačení hranice ostrova – ponechávají rodiče na dítěti, či ho dokonce k tomuto vyznačení hranic sami vybízejí. Malé děti tento moment může zúzkostnit. Tuto skutečnost si rodiče často neuvědomují. Pro další terapeutickou práci pak může být tématem adekvátní míra zodpovědnosti kladené rodiči na dítě vzhledem k jeho věku a role dítěte a rodičů v rodině.

Vnitřní prostředí ostrova – při jeho tvorbě vzniká velké množství důležitých interakcí (aliance, koalice, individualita), při kterých lze velmi dobře sledovat komunikační způsoby mezi rodinnými příslušníky, jejich schopnost vnímat či akceptovat potřeby druhého. Získáváme často velmi důležité informace o potřebě soukromí některých členů rodiny. Pozorně sledujeme, kdo vytváří spojovací prvky nebo navrhuje společné prostory.

Virginia Satirová (2006) popisuje lidskou potřebu svého vlastního osobního prostoru jako základní potřebu každého člena rodiny. Popisuje důležitost soukromí, ve kterém mají jednotliví členové rodiny možnost svobodně volit koho a kdy k sobě pustí a na jakou vzdálenost. Prožitek vlastnictví osobního prostoru a skutečnosti, že ho druzí respektují, umožňuje respektovat místa druhých. To, že mám právo na své vlastní místo, napovídá, že se se mnou také počítá a že mám svou hodnotu a na něco nárok.

Informace o dalších potřebách všech členů rodiny lze získat v rámci dalšího procesu, zařizování a zabydlování ostrova konkrétními předměty, účelovými stavbami, zvířaty, ale i způsobem nakládání s prostorem.

Tato technika poskytuje mnoho informací z různých rovin rodinného systému. Pro její možnou výtěžnost ji lze rozpracovat do více setkání.

5. Diagnostické možnosti arteterapie

Teoretické základy, které jsou naprosto nezbytné k diagnostice při posuzování kresby či malby, jsou např. znalosti „Teorie pojetí plochy“ (Grünwald), z něhož vychází i Test stromu (Koch), který je používán v rámci psychologického vyšetření jako častá pomocná projektivní technika. Při hodnocení kreseb postavy je potřebná znalost vývojových fází dětské kresby (Lowenfeld). V práci se symbolikou barev (kdy je nutno přihlížet jak k psychologickému, tak i estetickému a kulturnímu kontextu) se lze inspirovat mnoha autory (Kyzour, Palouček, Šicková-Fabrici), kteří se tímto tématem zabývají. Arteterapeut je často veden svou intuicí a proto počítá i s možností, že použití barev někdy vypovídá více o momentálním emočním nastavení klienta. Výhodou a velkým přínosem je arteterapeutova znalost a schopnost rozlišování základních a komplementárních barev – poskytuje mu větší možnost lépe rozeznat emoční náboj malby (harmonie, nesoulad, ...).

6. Výtěžek z arteterapeutického přístupu

Náhled do nevědomého života dítěte (to, co je jinak skryto, je povoleno v obrázcích, které mají často velkou výpovědní hodnotu).

Kanalizace a ventilace – pročištění zanesených spojovacích cest, rozprouzení přijímaných i vydávaných emocí.

Odblokování potlačených emocí a zážitků, které přináší snížení sexuálního a agresivního napětí.

Sebepřijetí, které je velmi důležitým krokem na cestě k integraci osobnosti dítěte, podpory jeho jedinečnosti a originality. Samotný výtvarný proces podporuje intelektuální růst, schopnost percepce, rozvoj vizuálně motorické koordinace a rozvoj kreativity.

Integrace osobnosti – je vnímána jako jednota biologických, psychických a sociálních (případně spirituálních) struktur, která je základem duševního a fyzického zdraví.

Sdílení je závislé na vzájemném vztahu účastníků procesu, jejich schopností si navzájem naslouchat a odvahou vyjadřovat své emoce. To může probíhat i při rozdílném vnímání arteterapeutického procesu. Znamená to tedy projevit důvěru druhému a podělit se o své vnitřní prožívání.

Veškeré výtvarné aktivity dětí jsou přínosné pro svůj rozvoj psychických, motorických a praktických dovedností. Společné sdílení zážitku celé rodiny má velký

význam a přínos pro snadnější začlenění přijatých dětí do nové náhradní rodiny a upevnění citových vazeb mezi všemi členy.

7. Závěr

Ráda bych zde zdůraznila, že uvedené techniky mají sloužit pouze jako názorná ukázka možné terapeutické práce. Nejsou tedy návodem pro rodiče, jak pracovat se svými dětmi. U arteterapeutického procesu by vždy měl být na prvním místě prožitek ze samotné výtvarné činnosti, který již sám o sobě působí léčivě a uvolňuje sebeozdravné mechanismy v lidském těle i v duši.

Tato příručka by měla informovat o možnostech jednoho z mnoha podporujících přístupů, které umožňují nenásilně integrovat a přirozeně zapojit přijaté děti do nových náhradních rodin. Mojí motivací bylo přiblížit náhradním rodičům arteterapii jako neohrožující a hravé spoluprožívání umožňující jiný způsob komunikace, který je dětem blízký. Chtěla bych vyjádřit svou úctu a obdiv rodinám, se kterými jsem pracovala. Děkuji jim za důvěru a ochotu spolupracovat a za to, že se nebály arteterapie.

8. Slovníček a definice vybraných pojmů, aspektů interakcí a některých obranných mechanismů vyskytujících se v arteterapeutickém procesu

Agrese – útočné jednání s úmyslem ublížit či poškodit osobu či předmět, projevuje se v rovině verbální (nadávky, neslušná slova) i neverbální (fyzické napadání druhých, poškozování předmětů i sebepoškozování).

Animace – spojovací komunikační most mezi dítětem a arteterapeutem tvoří tzv. animace. Animace je rozhovor či prezentace výtvaru ve třetí osobě (on, ona, ono). Dítě či terapeut se identifikují s postavou či předmětem na kresbě a mohou hovořit jejich jmény. Tento přístup je velmi vhodný pro úzkostné a nejisté děti. Umožňuje tak dítěti mluvit o sobě nepřímo, bez zábran (může se schovat za předmět, zvířátko nebo pohádkovou bytost). Terapeut se tak mnohem více dozví o jeho skrytých pocitech a potřebách, než by bylo možné v přímém hovoru.

Identifikace – schopnost vcítění, ztotožnění se s druhým člověkem (jedním z důležitých léčebných přínosů skupinové terapie je skutečnost zjištění, že i jiní mají stejné pocity).

Imaginace – představivost, fantazie, zprostředkovatel obrazů vnitřního světa člověka (velký potenciál pro arteterapeutickou práci – tuto vlastnost lze dále rozvíjet a podporovat například čtením pohádek, ...).

Imaginace řízená – arteterapeutický postup – relaxace, vizualizace, kresba a následný rozhovor o kresbě. Terapeut dává klientovi podněty, které vedou k určitému cíli.

Integrace – začlenění přijatého dítěte do náhradní rodiny, smysl integrace osobnosti lze definovat jako sloučení či spojování více jednotek nebo funkcí osobnosti do vyššího celku.

Kanalizace, ventilace – termín používaný v souvislosti s očišťujícími a uvolňujícími mechanismy v arteterapeutickém procesu. Týká se odvádění a rozpouštění nahromaděných nezpracovaných emocí. Po pročištění těchto zanesených emočních kanálů dochází k nastartování sebeuzdravujících procesů.

Katarze – tvořivý proces je většinou pro svého tvůrce ventilem, umožňuje vnitřní očištění a naplnění. Rezonance citů i myšlenek vyvolává znovuprožití původního zážitku.

Kreativita – schopnosti tvůrčího myšlení i konání, originální řešení různých zadání, tuto schopnost lze trénovat a rozvíjet.

Potlačení – vyloučení ohrožujících emocí a zážitků z vědomí, snaha zabránění pocitů úzkosti a viny.

Projekce ve výtvarném procesu – je „odraz“ či promítání určitých stránek osobnosti člověka do výtvarného produktu, mnoho arteterapeutických technik je na projekci přímo zaměřeno, účelem je vyjádřit a zobrazit konkrétní pocity či emoce.

Racionalizace – nežádoucí způsoby chování, postoje a motivy jednání jsou vysvětlovány a zdůvodněny přijatelným vysvětlením (snaha zakrýt skutečné motivy jednání).

Literatura

Caseová, C., Dalleyová, T. Arteterapie s dětmi. Praha: Portál, 1995.

Liebmann, M. Skupinová arteterapie. Praha: Portál, 2005.

Rieger, Z., Vyhnálková, H. Ostrov rodiny. Hradec Králové: Konfrontace, 2001.

Satirová, V. Kniha o rodině. Praha: Práh, 2006.

Šicková-Fabrice, J. Základy arteterapie. Praha: Portál, 2002.

Seznam použitých zdrojů

Campbellová, J. Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi. Praha: Portál, 2000.

Davido, R. Kresba jako nástroj poznání dítěte. Praha: Portál, 2001.

Nakonečný, M. Encyklopedie obecné psychologie. Praha: Academia, 1997.

Oaklander, V. Třinácté komnaty dětské duše. Jiří Štěpo – Drvoštěp, 2003.

O autorce

Bc. Karin Řeháková, speciální pedagožka, absolventka psychoterapeutického výcviku ve skupinové, hlubinně a dynamicky orientované psychoterapii SUR, dále ve výcviku neverbálních technik (arteterapie, dramaterapie, práce s tělem).

Pracuje jako vedoucí terapeutka v sociální firmě zaměřené na osoby s mentálním a psychiatrickým postižením, jako soukromá arteterapeutka a jako lektorka. Dlouhodobě se věnuje rodinám s dítětem v NRP.

IV. ČÁST

Klub náhradních rodin

Pavla Pokorná, Alena Vávrová

1. Účel metodiky

Občanské sdružení Středisko náhradní rodinné péče¹² nabízí již 18 let svým stávajícím či potencionálním klientům mimo jiné služby, které směřují především k poskytování komplexního sociálně-právního a výchovného poradenství, k posílení rodičovských kompetencí a k budování zdravé identity a sebevědomí dětí.

Jednou ze spektra nabízených služeb je Klub náhradních rodin. Tato klubová setkání představují bezpečný prostor pro sdílení osobních zkušeností klientů a zároveň jsou zdrojem získávání relevantních informací souvisejících s tematikou náhradní rodinné péče prostřednictvím besed a přednášek s odborníky.

Klub náhradních rodin organizuje SNRP již od roku 2005. V této publikaci bychom se s vámi rádi podělili o zkušenosti získané za uplynulých sedm let. Informace obsažené v této brožurce jsou určeny především organizacím, které realizují nebo mají v plánu realizovat obdobná klubová setkávání náhradních rodin, zájemcům o náhradní rodinnou péči a náhradním rodičům, kterým tato publikace může pomoci utvořit si přesnější představu o tom, jak Klub náhradních rodin funguje, jaký je jeho význam a smysl.

2. Výhodiska

Na náhradní rodiny jsou ve výchově přijatých dětí kladeny specifické nároky oproti výchově vlastních dětí, se kterými se tyto rodiny musejí vypořádávat. Jedná se minimálně o pomoc dětem vyrovnat se s faktem, že se o ně jejich biologičtí rodiče neuměli, nemohli nebo nechtěli postarat, že teď sice žijí v milující rodině, se kterou ale nemají společnou rodinnou historii. Náhradní rodiče jsou těmi, kdo by měli být tomuto tématu otevření a pomoci tak svým přijatým dětem s vytvořením pevné a zdravé identity, ve které bude zabudován i fakt, že byly opuštěny svými vlastními rodiči a že vyrůstají v náhradní rodině.

Toto samo o sobě není lehký úkol a z praxe víme, že náhradní rodiny řeší se svými přijatými dětmi často i další záležitosti, které mají spojitost s jejich nelehkým startem do života. Každý člověk je individualita a každé dítě je jinak odolné a jinak snáší věci, které se mu v životě dějí, jinak se s nimi dokáže vyrovnat. To, že se v náhradní rodinné péči často ocitají děti z nechtěného těhotenství, děti, které nějaký čas pobývaly v kolektivních zařízeních, nebo děti, které byly zanedbávané či týrané, se může projevit jejich „nestandardním“ chováním, které vyžaduje adekvátní přístup pečujících osob. Je žádoucí, aby jak ti, kteří zvažují

¹² Dále jen SNRP nebo Středisko NRP.

přijetí dítěte do náhradní rodinné péče, tak samozřejmě i stávající náhradní rodiče byli seznamováni s teoriemi, postupy a metodami, které jim mohou pomoci objasnit, proč se jejich děti chovají určitým způsobem. Tyto poznatky jim mohou nastínit možné způsoby zmírňování problémů jejich dětí. Jde například o informace ohledně psychické deprivace a subdeprivace, teorie attachmentu či problematiky léčení traumat (viz kap. 9 Vysvětlení relevantních pojmů).

Jsme přesvědčeni, že pokud rodina přijímá ohrožené dítě s tím, že mu chce dát veškerou lásku a péči a je připravena pomoci mu vyrovnat se s jeho osudem, ať již jde o přijetí dítěte do pěstounské péče, poručnické péče či do osvojení, zasluhuje, aby tady pro ni byla i možnost využívat adekvátních podpůrných služeb. V některých případech je vhodné poskytovat klientům individuální odborné poradenství, jindy může situace vyžadovat i využití terapeutického přístupu, a někdy je účelná skupinová práce s klienty. Ta otevírá prostor jak pro sdílení osobních zkušeností, tak pro předávání relevantních informací klientům o potřebách ohrožených dětí, tedy jejich vzdělávání. Takovouto skupinovou práci s klienty představuje právě Klub náhradních rodin, jenž může napomoci při řešení konkrétních situací či problémů a může sloužit také zcela preventivně.

Problematice traumatu u dětí se věnuje mnoho autorů. Jedněmi z nich jsou i americký psycholog Peter A. Levine a terapeutka Maggie Klineová. Ti se právě v souvislosti s traumatem zmiňují o tom, jak je důležité, aby dospělé pečující osoby věnovaly pozornost nejprve vlastnímu emočnímu stavu, protože k uvolnění napětí u dětí může dojít pouze v přítomnosti klidného, schopného a kojejšívého dospělého. Používají výstižné přirovnání: *„Schopnost léčení je vrozená, a váš úkol coby dospělého je tedy snadný – pomoci dětem se s touto schopností spojit. Váš úkol je v mnohém ohledu podobný funkci obvazu nebo dlahy. Obvaz nebo dlahu ránu neléčí, ale ochraňuje a podporuje tělo, aby se léčilo samo.“*¹³ I když vyjádření, že jde o snadný úkol, považujeme za nadnesené, jinak s výrokem plně souhlasíme, dovoluujeme si poukázat na jeho platnost i za hranicemi teorie traumatu a v jeho duchu vedeme i Klub náhradních rodin. Vycházíme tedy z předpokladu, že pouze šťastní a pohodoví rodiče mohou mít šťastné a pohodové děti.

3. Co je to Klub náhradních rodin?

Klub náhradních rodin můžeme ve stručnosti popsat jako bezpečný prostor pro pravidelné setkávání náhradních rodičů, ale také zájemců o náhradní rodinnou

¹³ Levine, P. A., Klineová, M. Trauma očima dítěte: Probuzení obyčejného zázraku léčení. Praha: Maitrea, 2012.

pěči a dalších zainteresovaných osob. Účastníci setkání zde mají možnost sdílet své osobní zkušenosti a vzdělávat se formou odborných přednášek či seminářů v problematice související s péčí o ohrožené děti.

Bezpečný prostor je zde zajištěn tím, že klubová setkání nejsou přístupná volně příchozím, nýbrž je třeba se nejprve zaregistrovat ve Středisku náhradní rodinné péče při individuálním vstupním pohovoru. Lidé, jež mají zájem účastnit se Klubu náhradních rodin, jsou při tomto prvotním setkání seznámeni s vnitřními pravidly poskytování služeb. Jedním ze základních pravidel je, že členové skupiny nemají mimo skupinu hovořit o osobních věcech, které se na setkání od ostatních dozvěděli. K bezpečnému prostoru pro sdílení osobních zkušeností účastníků přispívá i přítomnost sociálních pracovníků Střediska náhradní rodinné péče, kteří mohou diskusi či dané téma vhodně facilitovat.

Zájemci o účast na Klubu náhradních rodin při vstupním pohovoru podepisují, že byli seznámeni a souhlasí s následujícími informacemi vztahujícími se ke Klubu náhradních rodin:

- poskytování služby se zahajuje registrací ve Středisku NRP při individuálním vstupním pohovoru;
- každý klient má možnost zvolit si způsob, jakým chce být osloven;
- každý klient má právo se aktivně podílet na tvorbě programu a znát termíny akcí;
- každý klient má právo sdělovat své názory na skupinových sezeních;
- každý klient má právo nemluvit o tom, o čem nechce;
- členové skupiny jsou informováni o tom, aby nehovořili mimo skupinu o osobních věcech, o kterých se dozvěděli od ostatních na setkání;
- každý klient má právo vyslovit se k tomu, zda mohou být pořizovány fotografie nebo videozáznamy jeho dítěte či jeho rodiny, přičemž pořizování fotografií a videozáznamů pracovníky SNRP na Klubech náhradních rodin podléhá ochraně osobních údajů a slouží pouze pro potřeby SNRP. Za jakékoli jiné pořizování fotografií, videozáznamů či jiných záznamů ze strany účastníků programu nenese SNRP zodpovědnost;
- práci s dětmi při setkáních většinou zajišťují proškolení dobrovolníci, odpovědnost za děti však i v této době nesou rodiče;

- poskytování služby se ukončuje, pokud o ukončení služby klient požádá nebo poruší-li vnitřní pravidla poskytování služby, se kterými je předem seznámen.

4. Komu je Klub náhradních rodin určen?

Klub náhradních rodin je určen, jak již název napovídá, především náhradním rodinám, tedy osvojitelům, pěstounům, poručníkům, lidem, jež mají dítě či děti svěřeny do péče jiné fyzické osoby než rodiče, lidem, kteří podporují děti s nařízenou ústavní výchovou formou hostitelské péče, a v neposlední řadě také jejich přijatým i vlastním dětem.

Na klubových setkáních je vítána i přítomnost zájemců o náhradní rodinnou péči. Ti zde mají jedinečnou příležitost seznámit se s autentickými příběhy a situacemi, které obklopují náhradní rodinnou péči. Přítomnost lidí, kteří na přijetí dítěte do své péče teprve čekají nebo ho zvažují, není nijak rušivá, naopak se ukazuje, že rodiče přijatých dětí těší předávat své zkušenosti někomu dalšímu.

Účast na klubových setkáních umožňujeme i příbuzným a blízkým osobám našich klientů, neboť si uvědomujeme, že přijetí dítěte do rodiny se jich také velmi dotýká.

Velmi výjimečně a se souhlasem našich klientů umožňujeme účast na klubových setkáních i zástupcům jiných organizací, kteří mají zájem začít realizovat podobný program, či studentům, kteří se o problematiku náhradní rodinné péče zajímají a dlouhodoběji s naší organizací spolupracují.

5. Jaký význam může mít pro klienty účast na Klubu náhradních rodin?

Účast na Klubu náhradních rodin může mít samozřejmě pro jednotlivé klienty trochu jiný význam, záleží na jejich osobním nastavení a na tom, s jakými očekáváními ke klubovým setkáním přistupují.

Obecně se dá říci, že klienti si z klubových setkání odnášejí:

- **vědomí, že jejich situace není až tak ojedinělá**
 - prostřednictvím sdílení osobních zkušeností klienti přicházejí na to, že často řeší obdobné problémy jako jiní účastníci setkání, mohou si říci „nejsem v tom sám“, výsledkem může být pozvolné přijetí identity náhradního rodiče;

- **odborné poznatky vztahující se k péči o ohrožené děti**

- klienti mají možnost seznámit se prostřednictvím odborných přednášek a seminářů s informacemi, které jim mohou pomoci lépe pochopit, čím si jejich děti v minulosti prošly a s čím se nyní potýkají, a udělat si lepší představu o tom, jaký výchovný přístup je vhodný v konkrétních situacích volit a proč;

- **navázání neformálních vztahů s rodinami, které jsou v podobné situaci**

- klubová setkání dávají klientům prostor a možnost pro navázání přátelských vztahů, kdy se klienti stýkají i mimo námi organizované akce a jsou si vzájemně oporou;

- **navození vztahu důvěry k dané organizaci a jejím pracovníkům**

- klienti mohou postupně prostřednictvím účasti na klubových setkáních získávat důvěru v pracovníky organizace a v případě potřeby se pak na tyto pracovníky tolik nebojí nebo neostýchají obrátit s žádostí o radu a pomoc;

- **pokud se Klubu náhradních rodin účastní i děti, může to mít výrazně pozitivní vliv na budování identity dítěte vyrůstajícího v náhradní rodinné péči**

- děti se zde seznámí i s jinými dětmi, které žijí také v náhradních rodinách, vidí, že jejich situace není až tak ojedinělá, jak se jim někdy může zdát;

- **pro zájemce o náhradní rodinnou péči mohou klubová setkání představovat ještě navíc příležitost k ujasnění si představ o tom, jaké dítě by do své rodiny chtěli a také mohli přijmout**

- zájemci o náhradní rodinnou péči mají možnost na klubových setkáních slyšet, s čím se rodiče přijatých dětí potýkají, jak přijetí dítěte do náhradní rodinné péče ovlivnilo jejich rodinu, porovnávají to, co slyšeli pouze teoreticky, se skutečnými životními příběhy, na základě informací získaných na klubových setkáních pak ještě mohou přehodnocovat své představy o dítěti, které by chtěli přijmout do své péče.

6. Formy klubových setkání

Pod souhrnným názvem klubová setkání si můžeme představit setkání lišící se od sebe hned v několika aspektech. Některá setkání jsou více organizovaná, spojená se vzdělávacím programem, jiná mají spíše podobu besed a nechávají větší prostor pro sdílení osobních zkušeností. Časově jsou setkání uzpůsobena tak, aby nabídka odpovídala co nejlépe potřebám klientů. Následně jsou blíže popsány jednotlivé formy klubových setkávání, které Středisko náhradní rodinné péče v současné době realizuje.

6.1 Klubová setkání se vzdělávacím programem

Klubová setkání se vzdělávacím programem jsou určena celým rodinám. Pro rodiče je zpravidla vždy připraven odborný seminář či přednáška na dané téma a děti tráví tento čas s proškolenými dobrovolníky v blízkých hernách. Pokud některé z dětí nezvládá odloučení od rodičů, což se může stát zvláště u dětí čerstvě přijatých do rodiny, může jeden z rodičů zůstat v herně s ním, nebo může mít rodič své dítě u sebe i během přednášky.

Zda jsou tato setkání vedena formou přednášek, seminářů či besed, záleží na lektorovi, na tom, jak dané téma uchopí. Všechny tyto formy setkávání jsou pro kluby spojené se vzdělávacím programem možné a vítané. Ani v případě přednášek se ovšem nejedná o jednostranný monolog lektora k účastníkům setkání, ale vždy je zde nechán prostor i pro dotazy a diskusi ke zvolenému tématu. Je pravidlem, že se klubových setkání účastní i sociální pracovnice organizace. Některá setkání dokonce samy vedou.

Témata, která jsou na tato klubová setkání volena, jsou přínosná jak pro náhradní rodiče, tak pro zájemce o náhradní rodinnou péči. Některá témata jsou dokonce záměrně volena a uzpůsobena tak, aby byla co nejpřínosnější právě zájemcům o náhradní rodinnou péči, kteří zde mají jedinečnou možnost komparovat své názory a postoje se stávajícími náhradními rodiči.

Klubová setkání se vzdělávacím programem se konají ve všedních dnech, jedenkrát měsíčně, s výjimkou letních prázdnin. Jsou prostorově i organizačně poměrně náročná. Je nutné zajistit vhodné prostory, kde by se odehrával jak seminář pro rodiče, tak i doprovodný program pro děti. Vzhledem k tomu, že Středisko NRP nemá adekvátní prostory pro realizaci klubových setkání náhradních rodičů, pronajímáme si teď již několikátým rokem krásné prostory Jedličkova ústavu s dvěma velkými a plně vybavenými hernami pro děti, což našim dobrovolníkům umožňuje v případě potřeby realizovat samostatně program pro mladší

a starší děti. V současné době se klubová setkání se vzdělávacím programem konají od 17:30 do 20:00 hod. Ze zpětné vazby od klientů víme, že některé rodiny by uvítaly začátek klubového setkání již okolo 16:00 hod. a jeho dřívější konec, v čemž jim ale zatím bohužel nemůžeme vyjít vstříc, vzhledem k podmínkám a okolnostem pronájmu prostor.

Na závěr odpoledních klubových setkání jsou klientům předkládány evaluační dotazníky, ve kterých se mohou anonymně vyjádřit k průběhu a organizaci klubových setkání, což nám umožňuje plánovat další setkávání v souladu s jejich přáními a potřebami.

6.2 Klubová setkání pro rodiny s nově přijatými dětmi a dětmi předškolního věku

Tato setkání probíhají v dopoledních hodinách ve všední dny, přicházejí na ně tedy nejčastěji maminky na rodičovské dovolené spolu se svými dětmi. Nebráníme se ani účasti tatínků, ale vzhledem k tomu, že v našich sociokulturních podmínkách není zatím příliš obvyklé, aby na rodičovskou dovolenou nastupovali muži, nestalo se nám zatím, že by se do tohoto druhu dopoledního setkávání tatínkové zapojili.

Dopolední klubová setkání jsou zaměřena převážně na podporu adaptace dětí v nových rodinách. Maminky zde mají možnost sdílet a předávat si zkušenosti ohledně příchodu dítěte do rodiny, společném sžívání se, a pak také samozřejmě i možnost probrat s ostatními aktuální záležitosti, které jednotlivé rodiny právě řeší. Na dopoledních klubových setkáních je, stejně jako na všech ostatních klubových setkáních, vždy přítomna sociální pracovnice organizace, která debatu usměrňuje, uvádí na pravou míru určité informace a vnáší do ní své odborné postřehy a náměty. Tato sociální pracovnice je zde rodičům také k dispozici k osobnímu poradenství ať již v otázkách sociálně-právních, výchovných či jiných.

Setkání se konají pravidelně každý měsíc s výjimkou letních prázdnin. Osvědčilo se nám organizovat dopolední setkání v časovém rozmezí od 9:00 do 11:00 hod. Při těchto setkáních nevyužíváme dobrovolníky, kteří by zajišťovali program pro děti. Maminky jsou v herně společně se svými dětmi, což sociálním pracovním střediska dává určitou příležitost sledovat chování dětí a vývoj vzájemných vztahů mezi matkou a dítětem. Tyto postřehy pak mohou být využity při individuální práci s rodinou.

Dopolední Kluby náhradních rodin probíhají v plně vybavené herně v pronajatých prostorách Jedličkova ústavu, kde je i přístup k malé kuchyňce a sociálnímu zařízení.

Pokud pocítujeme zájem ze strany klientů, zveme někdy i na tyto dopolední kluby lektory. Ideálně zde dáváme prostor lektorům, kteří rodiče seznamují s technikami, jež mohou podpořit vznik a upevnění vzájemných citových vazeb. Těmito technikami mohou být například masáže dětí, znakování s miminky, komunikace za pomoci videotréninku interakcí, hry pro dva, muzikoterapie, arteterapie aj. Několikrát již byla na dopolední setkání přizvána také dětská lékařka, která se věnovala otázkám očkování, dětským nemocem, ale i prevenci a otázkám výživy. Maminky měly velmi dobrou příležitost osobně konzultovat i konkrétní problémy, se kterými se ostýchaly obrátit na pediatra svých dětí.

Jak je z výše zmíněného patrné, dopolední setkávání v rámci Klubu náhradních rodin jsou méně organizovaná a formalizovaná, než je tomu třeba u klubových setkání se vzdělávacím programem. Setkání jsou ve velké míře založena na společném sdílení, výměně zkušeností, prožitcích rodičů s dětmi a navazování vztahů s rodinami v obdobné životní situaci.

6.3 Klubová setkání formou besed

Prostřednictvím zpětné vazby od klientů jsme zjistili jejich zvýšený zájem o méně organizovaná setkání, spíše formou besed, kde se otevírá větší prostor pro sdílení osobních zkušeností s výchovou přijatých dětí. Začali jsme tedy nově realizovat ještě setkání, která probíhají v komornějším prostředí sídla Střediska náhradní rodinné péče, v užší skupině, kam není zván žádný lektor, a tudíž zde vzniká prostor vyhrazený právě pro hlubší sdílení důvěrných a osobních zkušeností.

Setkání se konají v odpoledních hodinách od 17:00 do 19:00 hod. a jsou určena výhradně náhradním rodičům, aby nebyla rušena integrita skupiny. Hlídkání dětí není při těchto setkáváních zajištěno vzhledem k prostorovým i personálním možnostem střediska.

Skupinu vede sociální pracovník organizace. Máme štěstí, že sociální pracovnice, která tato setkání vede v rámci Střediska náhradní rodinné péče, je sama pěstounkou několika přijatých dětí a může tak setkání obohacovat svými osobními zkušenostmi. Téma každého setkání je předem dané, i když je zde ponechán prostor i pro vnesení dalších námětů, odvíjejících se od toho, co zrovna klienti řeší nebo nad čím se aktuálně zamýšlejí. Tato setkání tak přinášejí jedinečnou

možnost sdílet v bezpečné skupině věci, které se mohou zdát jakoby nesdělitelné někomu, kdo sám nemá obdobnou životní zkušenost.

Spokojenost s tímto druhem setkávání zjišťujeme rovněž pomocí stručných evaluačních dotazníků, které klientům rozdáváme na konci každého setkání.

6.4 Víkendová klubová setkání

Víkendová setkání jsou ze strany našich klientů velmi vítaná a většinou hojně navštěvovaná. Rodiny mají více času a energie pro to, aby se podobných akcí účastnily, než je tomu ve všední pracovní dny, kdy se děti připravují na druhý den do školy a mají třeba i zájmové kroužky. Těchto setkání se proto účastní ve větším počtu celé rodiny a přijíždějí i lidé z větších vzdáleností.

Jedná se většinou o sobotní setkání, kdy je pro klienty připraven celodenní nebo půldenní program, při kterém se o děti starají proškolení dobrovolníci, zatímco dospělí se účastní vzdělávacího programu.

Tento vzdělávací program může jít více do hloubky a může mít větší efekt, než je tomu v případě klubových setkání se vzdělávacím programem, která se konají ve všední dny, neboť je mu poskytnut mnohem větší časový prostor.

Víkendová setkání se konají zpravidla dvakrát do roka, protože s sebou přinášejí vyšší nároky na jejich organizaci a také vyšší náklady. Při těchto setkáních jsou přítomni sociální pracovníci organizace, lektori a dobrovolníci, kteří zajišťují program pro děti. Uvědomujeme si, že jsou tato setkání pro naše dobrovolníky poměrně náročná a vyčerpávající a také chceme, aby byla pro děti zajímavější, proto je pro nás již pravidlem, že součástí víkendového programu pro děti bývá i divadlo, klauni apod., což nám na objednávku zajišťují jiní profesionálové. Vhodné prostory pro realizaci tohoto všeho, tedy i divadelní sál, jsme našli opět v zázemí Jedličkova ústavu.

Hodnocení víkendových setkání je od klientů zjišťováno rovněž prostřednictvím anonymních evaluačních dotazníků na konci každého takového setkání.

6.5 Doprovodné programy

Na Klub náhradních rodin navazuje celá řada dalších doprovodných programů.

Klubová setkání pro rodiny s nově přijatými dětmi a dětmi předškolního věku například vhodně doplňuje **plavání spojené s dotykovými masážemi** pod vedením zkušené **fyzioterapeutky**. Rodič s dítětem jsou při tomto programu

v těsném kontaktu, učí se vzájemně přijímat nebo se již těší z fyzické blízkosti toho druhého a budují si mezi sebou pevnější pouto.

Náhradní rodiče mohou využívat také dalšího doprovodného programu, kterým je **rodičovská skupina**. Rodinná terapeutka společně s arteterapeutkou se zde snaží pomoci klientům nalézt vlastní zdroje řešení jejich problémů a také sílu na to, aby danou situaci dobře zvládli.

Pro rodiny, jež mají ve své péči dítě či děti romského etnika, realizujeme projekt **Naše romské dítě**. Na setkáních v rámci tohoto projektu se klienti, mimo jiné, seznamují s romskou kulturou, historií, významnými romskými osobnostmi a program pro děti je zajišťován romskými dobrovolníky, tak aby děti mohly získávat přirozené pozitivní vzory z řad romské komunity.

Klientům dále průběžně nabízíme účast na **rodinné arteterapii**, která může zejména u dětí rozkrývat skutečnosti, které v běžné komunikaci nejsou až tak patrné nebo by je dítě slovy ani nedokázalo vyjádřit.¹⁴

Osvědčilo se nám také pořádání **pobytů pro rodiče s dětmi** zaměřených na podporu vzájemných vztahů a posilování správných výchovných přístupů za pomoci využití techniky videotréninku interakcí.

Občas pro rodiny realizujeme nebo zprostředkováváme i **zábavné a kulturní akce**, které přispívají k celkové pozitivní atmosféře našich společných setkání.

V průběhu času se spektrum nabízených doprovodných služeb obměňuje v závislosti na potřebách klientů a také na našich možnostech. V současné době připravujeme například cyklus seminářů pro náhradní rodiče přijatých dětí s psychiatrickou diagnózou, neboť se nám toto téma na Klubu náhradních rodin ukázalo v poslední době jako velice palčivé.

7. Organizace Klubu náhradních rodin

Pracovník organizace, jež má odpovědnost za realizaci Klubu náhradních rodin, má na starost především zajištění vhodných prostor pro klubová setkání, vybrat aktuální témata, která by rodiny oslovila, a případně domluvit lektorování odborníka na danou problematiku. Je vždy vhodné si s lektory domluvit nejprve osobní schůzku a seznámit je s tím, s jakou skupinou budou pracovat, tak aby při své přednášce či semináři mohli zohlednit primární potřeby dané skupiny.

¹⁴ Bližší informace k rodinné arteterapii naleznete ve III. části této metodiky (Arteterapie).

Mimo to se tento pracovník stará také o průběžné rozesílání pozvánek, jejich zveřejňování na webových stránkách, registraci nových členů Klubu náhradních rodin, prezenční listiny (účastníků setkání i dobrovolníků), distribuci a vyhodnocení dotazníků na zpětnou vazbu, občerstvení, zajištění techniky a jiných materiálů.

K jeho úkolům patří i komunikace s koordinátorem dobrovolníků, zajištění doprovodného zábavného programu pro děti jako např. divadlo či klauniáda, vyhotovení zápisů o realizaci Klubu náhradních rodin a případně i zaznamenávání postřehů, které se zdají být relevantní pro individuální práci s konkrétními rodinami.

Vhodné je také podporovat invenci účastníků klubu. Například na klubových setkáních pro rodiny s nově přijatými dětmi a dětmi předškolního věku je možné nechat program setkání zcela na maminkách, aby si připravily činnost, které se budou věnovat společně v interakci se svými dětmi, například různá cvičení či tanečky s dětmi. Důležité je ale zároveň dávat pozor, jaké cíle účastníci klubových setkání při vnášení svých vlastních námětů do programu klubu sledují, neboť ty musí být vždy v souladu se zájmy celé skupiny. Může se stát, že se někdo pokusí zneužít tato setkání k šíření svých vlastních zájmů zcela mimo zájmy skupiny.

Následně jsou více přiblíženy některé prvky spojené s organizací klubových setkání.

7.1 Výběr témat a lektora

Téma vzdělávacího programu je voleno tak, aby oslovilo účastníky setkání s přijatými dětmi a také ty, jež se na přijetí dítěte do náhradní rodinné péče teprve připravují. Je vhodné a žádoucí, pokud témata realizovaných přednášek, seminářů či besed vycházejí přímo od účastníků Klubu náhradních rodin.

Na setkání jsou zváni lektori z oblasti psychologie, psychiatrie, speciální pedagogiky, lékařství, sexuologie apod. Někdy v pozici lektora na klubových setkáních vystupují i odborní pracovníci našeho střediska. Je pozitivem a někdy i nutností, pokud lektori mají zkušenosti s prací se skupinou a umějí pracovat se skupinovou dynamikou.

Témata, která jsou na Klubu náhradních rodin probírána, by měla vést klienty především k bližšímu pochopení potřeb přijatého dítěte, k uvědomění si významu jeho minulosti pro budování pevné a zdravé identity, k posílení sebedůvěry

náhradních rodičů a ujasnění si svých rolí, k vytváření zdravých výchovných postojů a v neposlední řadě také k uvědomění si významu partnerského vztahu a péče o něj.

7.2 Dobrovolníci na Klubu náhradních rodin

Dobrovolníci, kteří se věnují dětem během klubových setkání, procházejí vstupním pohovorem a přípravou, která spočívá v jejich proškolení v oblasti náhradní rodinné péče tak, aby byli schopni vnímat specifické potřeby těchto dětí. Pohovory jsou zaměřeny na zjištění zájmu potenciálních dobrovolníků o danou oblast a také zmapování jejich schopností a vlastností vhodných pro práci s dětmi. V průběhu dobrovolnické činnosti pak dobrovolníci procházejí dalšími vzdělávacími semináři a supervizí.

Jedná se většinou o studenty středních, vyšších odborných nebo vysokých škol, ale i o osoby z řad širší veřejnosti. Jsou to lidé, kteří nezištně věnují svůj čas a energii, aby někomu pomohli a zároveň se sami realizovali. Jejich pomoc je pro organizaci klubových setkání v současné podobě a rozsahu nepostradatelná.

Lidé, kteří chtějí vykonávat dobrovolnickou činnost na programu pro děti při klubových setkáních, musí být starší 18 let, trestně bezúhonní, zdravotně způsobilí a musí se Střediskem NRP podepsat prohlášení o mlčenlivosti.

Klienti jsou poučeni, že ani v průběhu programu pro děti na sebe dobrovolníci nepřebírají za děti odpovědnost, tu nesou stále oni coby náhradní rodiče. Je také vhodné, když rodiče dobrovolníkům při předávání dětí sdělí podstatné skutečnosti, které by měli zohledňovat při práci s dětmi (např. dítě je alergické na čokoládu, dítě nesnáší dotyk na hlavě apod.).

Za velice přínosné považujeme také to, že dobrovolníci své postřehy o dětech – to, jak se na programu pro děti projevují – písemně zaznamenávají a tento záznam je pak přikládán do spisové dokumentace rodiny.

Osvědčila se nám také pozice koordinátora dobrovolníků, který se stal jakýmsi pojítkem mezi dobrovolníky a námi jakožto vysílací organizací. Těm, kdo o realitě Klubu náhradních rodin uvažují, je také důležité sdělit, že organizace, která chce žádat o finanční podporu na dobrovolnickou činnost, musí mít akreditaci, kterou uděluje Ministerstvo vnitra ČR.¹⁵

¹⁵ Bližší informace k dobrovolnické činnosti ve Středisku NRP naleznete v publikaci: Janíčková, R., Zmeškalová, V. Metodika práce s dobrovolníky. Praha: Středisko náhradní rodinné péče o. s., 2011.

7.3 Hodnocení Klubu náhradních rodin

Klienti mají možnost vyjádřit se k průběhu a organizaci většiny klubových setkání především prostřednictvím stručných evaluačních dotazníků, které jim jsou v závěru setkání rozdávány.

Dotazníky jsou anonymní, aby klienti neměli důvod ostýchat se napsat do nich svůj skutečný názor, a také jsou stručné, aby klienty příliš nezatěžovalo jejich vyplnění.

Informace získané vyhodnocením těchto dotazníků nám mohou dát cenné a užitečné informace pro plánování a směřování klubových setkání do budoucna, pro jejich sladění s potřebami klientů.

Ke klubovým setkáním se klienti vyjadřují i v rámci celkového hodnocení činnosti střediska a při běžné komunikaci s našimi pracovníky.

7.4 Otázky spojené s organizací Klubu náhradních rodin

Organizace Klubu náhradních rodin s sebou přináší také mnoho otázek, na něž nelze dát jednoznačnou odpověď, jakýsi univerzální návod, jak Klub náhradních rodin realizovat. Každý organizátor klubu si musí hledat vlastní optimální nastavení klubových setkání tak, aby bylo v jeho možnostech ho realizovat, a hlavně aby tato setkání vycházela z potřeb jeho klientů. Nabízíme zde pohled na několik konkrétních situací, které jsme za sedm let realizace Klubu náhradních rodin řešili my.

7.4.1 *Společný Klub náhradních rodin pro rodiny osvojitelské i pěstounské*

Je možné organizovat souběžně dvě klubová setkání – Klub osvojitelských rodin a Klub pěstounských rodin. Středisko má s tímto modelem zkušenosti, neboť v minulosti po dobu zhruba dvou let existovaly paralelně Klub pěstounských rodin i Klub osvojitelských rodin, které se později sloučily do dnešní podoby Klubu náhradních rodin.

Osvojitelé, pěstouni i poručníci řeší v zásadě stejné nebo obdobné situace a problémy. Do nových vztahů však většinou vstupovali s jiným nastavením. Naše zkušenosti ukazují, že odlišnosti, které vyplývají z jednotlivých forem náhradní rodinné péče, mohou být pro účastníky společných setkání dokonce vzájemně obohacující. Na takovýchto setkáních může docházet k rozkrývání

nových významů a rozměrů řešených otázek a účast rozmanitější skupiny lidí může přimět klienty k zamyšlení se i nad dosud opomíjenými nebo dokonce tabuizovanými tématy.

Díky této zkušenosti tedy preferujeme realizaci Klubu náhradních rodin, ve kterém se mají možnost setkat lidé, kteří mají děti v odlišných formách náhradní rodinné péče. Dalším příjemným bonusem, který ovšem není rozhodující pro volbu tohoto modelu, jsou nižší nároky na organizaci v případě realizace jednoho společného klubu a možnost účelnějšího využití finančních zdrojů (např. divadlo pro děti, častější využití odborných lektorů apod.).

7.4.2 Přítomnost pracovníka organizace na Klubu náhradních rodin

Sociální pracovník organizace může zajišťovat klubová setkání pouze po organizační stránce a sám se jich poté již neúčastnit. Středisko ovšem nikdy k tomuto modelu nepřistoupilo, neboť si vysoce ceníme pozitiv, která s sebou přítomnost sociálního pracovníka na klubových setkáních přináší.

Sociální pracovník organizace je účastníkem setkání znám přinejmenším z jednoho osobního setkání při vstupním pohovoru, což v klientech může vzbuzovat určitou důvěru, která jim následně může pomoci překonat počáteční nejistotu při vstupu do Klubu náhradních rodin. Klubová setkání dávají také příležitost tuto důvěru dále prohlubovat, což přispívá k tomu, aby se klienti v budoucnu v případě potřeby neostýchali obrátit se svými problémy na jim již dobře známého sociálního pracovníka organizace.

Pravidelná přítomnost sociálního pracovníka dává těmto setkáním také určitou kontinuitu, určitý rámec a pevný bod. Sociální pracovník střediska je přítomen na všech klubových setkáních, ví, co který klient kdy řešil, zná klienty i z individuálních konzultací a může tedy být při některých situacích nápomocen lektorovi.

Přítomnost na klubových setkáních navíc sociálnímu pracovníkovi nabízí příležitost pro jeho osobnostní růst a zvyšování jeho odborných kompetencí.

7.4.3 Pravidelnost místa a času konání klubového setkání

Doporučujeme realizovat jednotlivé formy klubových setkání vždy ve stejnou dobu a na stejném místě, tak aby se setkání mohla zařadit mezi rituály rodiny. Důvěrně známé prostředí, budova a místnost, kde se setkání konají, ale třeba i naučená cesta na klubové setkání pak přispívají k navození příjemné a otevřené atmosféry. Je dobré pamatovat také na to, že děti navštěvují různé odpolední

kroužky a rodiny potřebují dostatečně dopředu vědět, jaké termíny, například jaké dny v týdnu, si mají vyhradit právě na klubová setkání.

7.4.4 Zajištění programu pro děti na Klubu náhradních rodin

Program pro děti, připravovaný a realizovaný proškolenými dobrovolníky na Klubu náhradních rodin, je pro nás dnes již nedílnou součástí klubových setkání, i když tomu tak také nebylo od začátku. Díky jeho existenci mají rodiče vyšší šanci se klubových setkání účastnit pravidelně, neboť nemusejí shánět hlídání pro své děti. Realizace programu pro děti vnesla do Klubu náhradních rodin také další nový rozměr a hluboký význam.

Shánět, proškolovat, dále vzdělávat a supervidovat si své vlastní spolehlivé dobrovolníky není samozřejmě pro organizaci lehký úkol, ale jsme přesvědčeni, že vynaložené úsilí je několikanásobně vyváženo přínosem, který program pro děti při klubových setkáních dětem a celým náhradním rodinám přináší.

7.4.5 Nahlašování/nenahlašování účasti na Klubu náhradních rodin

Mezi další organizační otázky, které jsme v souvislosti s realizací Klubu náhradních rodin řešili, patří i to, zda nám klienti mají dopředu potvrzovat svou účast.

V současné době je to tak, že kromě víkendových akcí, které jsou organizačně náročnější, nám klienti svou účast dopředu nenahlašují. Klienti se tak mohou připůsobit aktuální situaci v rodině a nemusejí se ostýchat přijít ani v situaci, kdy by nám nestihli dopředu potvrdit svou účast, nebo naopak nemusí cítit výčitky, pokud by svou účast na Klubu náhradních rodin potvrdili, a pak se nakonec klubu z různých důvodů nemohli zúčastnit.

Oproti tomu nevýhodou tohoto systému nenahlašování účasti na Klubu náhradních rodin předem je fakt, že nevíme, kolik dobrovolníků na program pro děti bude dostačující, jestli máme dostatek občerstvení, kolik míst k sezení bude potřeba apod.

Cesta nenahlašování účasti předem je pro nás jako pro organizátory jistě náročnější, avšak i tak dobře zvládnutelná a hlavně klienty vítanější, proto volíme pro většinu setkání právě tuto formu.

8. Závěrem

Aby mohlo být využito veškerého potenciálu klubových setkání náhradních rodin, musí v nich jejich realizátoři dobře skloubit dvě základní složky. Na jedné straně jde o vhodný výběr témat a erudovaných lektorů, tedy o odbornou složku setkávání, a na druhé straně jde o navození přátelské atmosféry, ve které se klienti budou cítit natolik dobře a bezpečně, že překonají své obavy a ostych podělit se s ostatními o své zkušenosti, vystoupit s tématy, která by v rámci skupiny chtěli řešit.

Výběru vhodných témat a lektorů jsme se v této brožurce již věnovali. Navodit tu správnou atmosféru důvěry, která by účastníky setkání vybízela k otevřenosti, je tak trochu alchymii. Kromě vstřícného a empatického přístupu pracovníků organizace, dobrovolníků a lektorů ke klientům k ní ale dle našich zkušeností mohou přispět i zcela pragmatické záležitosti. Zdanlivé maličkosti, jako jsou například zajištění vhodného prostoru pro Kluby náhradních rodin nebo zajištění občerstvení na setkáních, jsou také užitečnými pomocníky pro navození kýžené atmosféry. Lidé se určitě cítí lépe v prostorách, které jsou příjemně laděné a poskytují komfort v podobě sociálního zařízení, oddělené herny či heren od školící místnosti a nejlépe i malé kuchyňky, která představuje možnost připravit drobné občerstvení a osvěžení.

Vám všem, kteří jste se rozhodli realizovat Kluby náhradních rodin, přejeme mnoho úspěchů a radosti z této smysluplné činnosti. Vám, rodičům přijatých dětí a zájemcům o náhradní rodinnou péči přejeme, aby pro vás tato setkání byla impulzem k zamyšlení a zdrojem dobré inspirace.

9. Vysvětlení relevantních pojmů

Identita

Velký psychologický slovník definuje identitu stručně a výstižně jako prožívání a uvědomování si sebe samého, své jedinečnosti i odlišnosti od ostatních.¹⁶

Identitě dětí v náhradní rodinné péči se pak dále věnuje například Jeroným Klimeš. Vysvětluje, že identita se vytváří postupně s nalézáním nových odpovědí na otázku „Kdo jsem?“. *Já jsem ten, který je takový či onaký. Já jsem ten, který má to či ono. Já jsem ten, který umí či dokáže to či ono.* Fakt, že se dítě ocitlo v náhradní rodinné péči, pro ně může být zdrojem pochybností o něm samém, o vlastní identitě. Bylo by chybné dělat za minulostí dítěte v náhradní rodině tlustou čáru,

¹⁶ Hartl, P., Hartlová, H. Velký psychologický slovník. Praha: Portál, 2010.

neboť identita se vytváří do značné míry ze vzpomínek. Dítě musí vědět, jaká byla jeho minulost, protože od ní odvozuje další pokračování svého života.¹⁷

Attachment – citová vazba

Termín attachment označuje citovou vazbu mezi dítětem a pečující osobou. Tento fenomén byl rozpoznán a popsán anglických psychologem a psychiatrem Johnem Bowlbym již ve čtyřicátých letech minulého století.¹⁸

Teorie attachmentu poukazuje na to, že tendence dítěte navázat vztahovou vazbu je instinktivní odpovědí na potřebu ochrany. Pokud dítě nemá tuto vazbu vybudovanou, projevují se u něj známky deprivace.¹⁹ Zážitky obklopující primární vztah mezi pečující osobou a dítětem pak celoživotně nastavují způsob navazování a udržování klíčových vztahů, tedy i schopnost takového hluboké vztahy vůbec vytvářet.

Terapie dítěte s poruchou attachmentu směřuje k prvotním vztahům dítěte s blízkými osobami, k „léčení minulosti“.²⁰

Psychická deprivace a subdeprivace

Zdeněk Matějček a Josef Langmeier popsali psychickou deprivaci jako psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostatečné míře po dosti dlouhou dobu. Deprivovaní jedinci se mohou postupem času s vlivy, které na ně působily, relativně dobře vyrovnat, ale může u nich také dojít ve zvýšené míře k výskytu celé řady problémů, jako jsou např. snížení celkové aktivity, emoční apatie a nezáměr, neznalost citové vázanosti a věrnosti, mimořádná vzdorovitost a dráždivost v kolektivu, náhradní uspokojování potřeb jako např. přejídání se, narcistické chování apod.

Termín subdeprivace je pak používán v souvislosti s dětmi z nechtěných těhotenství. Vývoj a chování těchto dětí se v mnohém podobá vývoji a chování dětí vyrůstajících dlouhodobě v deprivacích podmínkách kolektivních dětských zařízení, tyto projevy mají ovšem menší intenzitu.²¹

Nejvýznamnější, rozhodující a nezastupitelný faktor pro nápravu psychické deprivace je kvalita náhradní rodiny. Jarmila Koluchová toto dále rozvádí tím,

¹⁷ Klimeš, J. Budování identity dítěte. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2008.

¹⁸ Vrtbovská, P. O ztraceném dítěti & cestě do bezpečí. Praha: Natama, Tišnov: SCAN, 2010.

¹⁹ Bowlby, J. Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem. Praha: Portál, 2010.

²⁰ Vrtbovská, P. O ztraceném dítěti & cestě do bezpečí. Praha: Natama, Tišnov: SCAN, 2010.

²¹ Langmeier, J., Matějček, Z. Psychická deprivace v dětství. Praha: Avicenum, 1974.

že kvalitní náhradní rodina by měla stavět na budování hlubokých a stálých vzájemných citových vztahů, měla by být tolerantní k poruchám a problémům ve vývoji přijatého dítěte a všichni členové rodiny by měli mít společnou životní perspektivu.²²

Trauma

Jedna z řady definic vymezuje trauma jako stav způsobený stresující událostí, která přesahuje rámec běžné lidské zkušenosti a která by značně rozrušila téměř každého.²³ Může se jednat například o ohrožení života nebo zdraví, vážné ohrožení nebo ublížení našim blízkým, náhlé zničení domova nebo rozbití společenství atd. Peter A. Levine zdůrazňuje, že druh a rozsah vnější stresující události je důležitým faktorem, trauma jako takové však nedefinuje. To spočívá v nervovém systému, nikoli v samotné události. Náchylnost k traumatu se u jednotlivých lidí liší, závisí zde na celé řadě faktorů, zvláště na věku a předchozích traumatech.²⁴ Neadekvátní přístup k dítěti s nezpracovaným traumatem může vést k jeho retraumatizaci a zacyklení obtíží v chování.²⁵

Skupinová práce

Práce se skupinou je zásadní a nezastupitelnou součástí sociální práce. Existuje více druhů skupin, které se od sebe v různých ohledech liší. Rozlišujeme např. skupiny podpůrné, vzdělávací, terapeutické aj. Obecně se dá ale říci, že skupina umožňuje svým členům sdílet své zkušenosti s dalšími lidmi, kteří mají podobné zájmy nebo cíle. Člověk, který si připadal se svým problémem osamocený nebo přímo vyčleněný ze společnosti „normálních“ lidí, zjišťuje, že ve své situaci není sám. Otevírá se tu prostor pro výměnu názorů a myšlenek i pro vytváření nových pohledů na řešení problémů.²⁶ Sociální pracovníci se podílejí na vedení skupiny a dbají na dodržování jejích pravidel.

²² Matějček, Z., Kolučová, J. et al. Osvojení a pěstounská péče. Praha: Portál, 2002.

²³ Diagnostic Statistic Manual – DSM III, revidované vydání, 1993.

²⁴ Levine, P. A., Klineová, M. Trauma očima dítěte: Probuzení obyčejného zázraku léčení. Praha: Maitrea, 2012.

²⁵ Doležalová, P. Role rodičů, pečovatелů, při práci s traumatizovaným dítětem. Konference: Křižovatky I 2009, Maclix, Bratislava, 2010.

²⁶ Matoušek, O. et al. Metody a řízení sociální práce. Praha: Portál, 2003.

Seznam použité a doporučené literatury

- Bowlby, J. Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem. Praha: Portál, 2010.
- Doležalová, P. Role rodičů, pečovatелů, při práci s traumatizovaným dítětem. Konference: Křižovatky I 2009, Maclix, Bratislava, 2010.
- Hartl, P., Hartlová, H. Velký psychologický slovník. Praha: Portál, 2010.
- Janíčková, R., Zmeškalová, V. Metodika práce s dobrovolníky. Praha: Středisko náhradní rodinné péče o. s., 2011.
- Klimeš, J. Budování identity dítěte. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2008.
- Langmeier, J., Matějček, Z. Psychická deprivace v dětství. Praha: Avicenum, 1974.
- Levine, P. A.; Klineová, M. Trauma očima dítěte: Probuzení obyčejného zázraku léčení. Praha: Maitrea, 2012.
- Matějček, Z., Koluchová, J. et al. Osvojení a pěstounská péče. Praha: Portál, 2002.
- Matoušek, O. et al. Metody a řízení sociální práce. Praha: Portál, 2003.
- Řeháková, K. Služby pro NRP – arteterapie. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, o. s., 2012.
- Vrtbovská, P. O ztraceném dítěti & cestě do bezpečí. Praha: Natama, Tišnov: SCAN, 2010.

O autorkách

Viz I. část – Podpůrné aktivity pro náhradní rodinnou péči.

Příloha č. 1

Příklad z naší praxe – organizace Klubu náhradních rodin

Je-li zřizovatelem klubu právnická osoba (např. příspěvková organizace, obec, kraj, občanské sdružení, obecně prospěšná společnost apod.), doporučujeme, aby měla zpracovaný určitý záměr pro realizaci.

1. Identifikace organizace:

Název organizace:

Sídlo organizace:

Identifikační číslo (IČ):

Registrace č. (např. zápis do obchodního rejstříku, č. jednací registrace u příslušného orgánu – např. – ministerstvo vnitra pro občanská sdružení)

zastoupená:

Bankovní spojení – číslo účtu:

2. Zpracovaný projekt nebo záměr pro realizaci Klubů NRP

3. Statut organizace – příklad:

- Stanovy, zakládací listina, živnostenský list apod.
- Popis hlavní činnosti organizace – musí obsahovat mimo jiné i činnosti zřizování a realizace klubů pro náhradní rodiče

4. Registrace organizace v rámci sociálně-právní ochrany

Platná akreditace pro činnost dobrovolníků.

5. Jméno osoby pověřené odbornou garancí projektu

– Personální zajištění projektu – příklad:

- koordinátor projektu
- sociální pracovnice
- koordinátor dobrovolníků

- pracovník pro administraci, účetnictví a archivaci projektu
- dobrovolníci

6. Forma financování, příklady:

- dotace ze státního rozpočtu, granty nadací, obcí apod., dary a jiné získané prostředky – v případě neziskových organizací
- rozpočty obcí
- vlastní výdělečná činnost
- jiné formy příjmů zajišťující činnosti organizace

7. Zpracovaný rozpočet projektu a zajištění jeho financování – příklad nákladů:

- personální náklady – mzdy zaměstnanců, odvody na zdravotní a sociální pojištění
- nájem nebo pronájem prostor na realizaci
- služby spojené s nájmem nebo pronájmem – spotřeba el. energie, vodné, stočné, vytápění, odvoz odpadu apod.
- spoje – telekomunikační poplatky, připojení na internet, poštovné
- cestovné pro dobrovolníky
- odborné služby – práce lektorů
- pojištění majetku v případě nájmu prostor
- spotřeba materiálu – kancelářské potřeby, materiál na aktivity dětí, odborná literatura a jiný spotřební materiál
- tiskové služby – pozvánky, podklady pro semináře apod.
- pojištění osob v rámci sociálně-právní ochrany
- pojištění dobrovolníků
- jiné náklady jako například akce pro děti – divadelní představení
- náklady na supervizi dobrovolníků a jejich další vzdělávání

V. ČÁST

Videotrénink interakcí

Metoda videotréninku interakcí jako cesta k efektivní komunikaci

Lada Chaloupková

1. Historie VTI

Metoda videotréninku interakcí – VTI vznikla v polovině osmdesátých let 20. století v Nizozemsku, kdy pracovníci pobytové a ambulantní péče o emocionálně narušené děti zkoumali sociální okolí dítěte, jeho působení na dítě, rodinné klima a funkčnost vztahů v rodině, vliv těchto vztahů na dítě a na schopnost dítěte navazovat a udržovat sociální vztahy. Výsledkem dvouletého výzkumu bylo potvrzení předpokladu, že úspěchy dítěte se rychle vytrácejí a jeho chování se navrácí k původní podobě, pokud do celého procesu není zapojena celá rodina.

Za autory VTI jsou považováni Maria Aarts a Harrie Biemans, dále přispěli Penny Hubbleová, zabývající se interakcemi mezi matkou a dítětem, a Colwyn Trevarthen, který rozvinul teorii intersubjektivní, jež má pro VTI klíčový význam. Intersubjektivita znamená vzájemné spojení a propojení dítěte a rodiče v aktivním porozumění. Dorozumívají se mezi sebou, přizpůsobují se, ale ukazují si i své potřeby a přání.

V České republice metodu VTI do existujících poradenských struktur zavádí již od roku 1995 občanské sdružení SPIN, jehož posláním je tuto metodu rozvíjet, vychovávat nové videotrenéry a supervizory.

2. Podstata VTI

VTI je metoda, se kterou se pracuje jen v těch případech, kdy je klient motivovaný na sobě pracovat, v žádném případě mu to nemůže nikdo nařídit. Pokud o VTI projeví zájem pouze jeden z rodičů, není to ideální situace, ale v rodině se pracuje. Co se týká dětí, spoléhá se na to, že rodič dítě přesvědčí, není potřeba souhlasu dítěte, pokud není starší 18 let. VTI spočívá v tom, že videotrenér při rozhovoru např. s rodiči zjistí, co potřebují, aby se u nich v rámci komunikace změnilo. Po domluvě pořídí krátké videozáznamy běžných rodinných situací v důvěrně známém prostředí a provede analýzu záznamu. Ve zpětném rozhovoru nad videozáznamem společně s rodiči přemýšlí o jiných perspektivách řešení obtížných situací. Vede rodinu k tomu, aby se na problémy dívala z jiného úhlu pohledu. Při rozboru se videotrenér s rodinou vždy dohodne na nejbližším cíli, o který chtějí usilovat. Metoda VTI pracuje tedy pomocí rozhovoru, což je hlavní nástroj systemického přístupu, používá nedirektivní vedení rozhovoru a snaží se posilovat vztahy v rodině formou malých úspěchů, což je typické pro přístup orientovaný na klienta.

Využití VTI

VTI lze využít všude tam, kde je potřebné posilovat pozitivní prvky komunikace. Jako efektivní se metoda VTI ukazuje jak v biologických rodinách, tak v rodinách adoptivních či pěstounských, ve školách při interakcích učitel–žák, jako pomoc učitelům při práci s dětmi se speciálními potřebami, dále pak při zkvalitňování vztahů mezi personálem a klienty v různých typech ústavů, např. v zařízeních pro seniory.

V zahraničí je tato metoda rozšířená i ve zdravotnictví, a to zvláště na nedonošeneckých odděleních, kde byl v důsledku předčasného narození dítěte narušen kontakt matky s dítětem. Ukázalo se, že právě pomocí kamery a zaznamenávání počátečních interakcí mezi matkou a dítětem lze tento kontakt dříve obnovit.

U nás se metody VTI velmi efektivně využívá i v rozvoji sociálních dovedností včetně klíčových komunikačních dovedností pracovníků v pomáhajících profesích. V poslední době se tato metoda využívá i v rámci podpory manažerských dovedností a ve firemním poradenství.

3. Obecné principy VTI

Obecné principy této metody vycházejí z hodnot, které jsou společností uznávány. Rozumí se jimi, že děti potřebují rodiče, jistotu a bezpečí. Dále pak, že ve většině rodin existuje vzájemná pomoc a péče, problémové rodiny chtějí změnu k lepšímu a každá krize je příležitostí ke změně.

Metoda VTI

- se zaměřuje především na rozvoj pozitivní komunikace;
- je založena na poznatcích systémové teorie, což znamená, že v centru pozornosti stojí celá rodina jako systém, nikoli dítě či dospívající jako nositel problému;
- pracuje s celou rodinou v jejím přirozeném prostředí;
- pracuje s aktuálními prožitky členů rodiny, se situací tady a teď;
- umožňuje rodičům a dětem řešit jejich vlastní problémy, rodiče nejsou považováni za nekompetentní osoby, důležitá je iniciativa a aktivní spolupráce rodičů;

- poukazuje na pozitivní momenty kontaktu mezi rodiči a dětmi, posiluje je a dále rozvíjí;
- vyzdvihují se spíše silné stránky rodiny než problém;
- orientuje se podle přání klientů, je zaměřena na flexibilní, dobře srozumitelné, pozitivně formulované a krátkodobě dosažitelné cíle;
- vychází z toho, že každé dítě vnímá komunikaci kolem sebe, je aktivní ve vyhledávání komunikace;
- respektuje kulturní, etnické a náboženské tradice a hodnoty členů rodiny, akceptuje různost rodin a využívá ji pro rodinu.

VTI vychází ze dvou základních předpokladů:

Prvním předpokladem je fakt, že pro vývoj dítěte je důležitý kontakt s rodiči a s ostatními lidmi. **Potřeba komunikace je dítěti vrozená a projevuje se velmi brzy po narození.**

Druhým předpokladem je skutečnost, že **rodiče a děti spolu chtějí komunikovat dobře, chtějí mít spolu dobré vztahy.** Je prokázáno, že děti vyžadují pozitivní kontakt i v období, kdy vzájemné vztahy nefungují. Dobrá komunikace podporuje dobré vzájemné vztahy a předchází problémovému chování dítěte. Podmínkou dobré komunikace je navázání pozitivního kontaktu.

Nedostatek pozitivních kontaktů vede k negativnímu chování. Proto se VTI zaměřuje na budování pozitivních kontaktů a rozvíjení pozitivních vztahů se všemi členy rodiny.

Metoda VTI se zaměřuje na rozvoj základních komunikačních vzorců, kterými jsou:

- **Sledování komunikačního partnera**

Každý kontakt je založen na sledování, rozlišování, interpretování iniciativ druhého (jakýchkoliv projevů, kterými nám chce druhý něco sdělit), což je podmínkou pro rozvoj efektivní komunikace.

- **Příjem komunikační iniciativy druhého**

To představuje osvojení si dovednosti dát zřetelně najevo, že jeden z účastníků komunikace porozuměl tomu, co druhý řekl nebo udělal či zamýšlel. Vyjadřujeme

to jak neverbálně (např. souhlasným pokývnutím), tak verbálně (např. zopakováním toho, co druhý řekl).

- **Střídání rolí – předávání si slova**

K tomuto komunikačnímu vzorci dochází na základě splnění, zvládnutí a zautomatizování dvou předchozích základních komunikačních vzorců. Střídání rolí mluvčího a příjemce je logická, i obsahem komunikace (významovostí) definovaná, souslednost pořadí, kdy někdo mlčí a druhý hovoří a naopak.

- **Kooperace**

Ve smyslu hledání a domlouvání se na spolupráci. Ve výsledku nalezení a především realizace této spolupráce.

- **Vedení komunikace pozitivním způsobem**

Jde o výsledný komunikační vzorec na základě osvojení si vzorců předchozích (jakoby na vrcholu pomyslné pyramidy).

Ze zkušenosti víme, že nejčastěji z komunikace vypadává především vzorec sledování. Tomu ostatně odpovídá i nejfrekventovanější dotaz rodičů: *Co mám dělat, když mne dítě neposlouchá, několikrát mu opakuji, co po něm vyžaduji, a ono si stejně dělá, co chce?*

Z otázky je zřetelné, že základní chyba je v komunikaci s dítětem. Pokud je dítěti potřeba několikrát opakovat, co má dělat, a ono si stejně dělá, co chce, svědčí to o tom, že dítě nevnímá nebo dostatečně nerozumí požadavku. Je třeba mluvit na dítě až tehdy, kdy si je rodič jist, že ho dítě vnímá. Poznává to tak, že s ním udržuje oční kontakt a doplňujícími otázkami si průběžně ověřuje, že dítě nejen vnímá, ale také rozumí tomu, co rodič říká. Je důležité, aby dítě znalo důvod, proč má dělat to, co je od něj právě teď vyžadováno, a co se bude dít, jestliže se tak chovat nebude. A je důležité toto pravidlo důsledně dodržovat.

4. Užitečnost metody VTI pro biologické, adoptivní a pěstounské rodiny

je především v tom, že pomáhá řešit výchovné problémy a následující pocity rodičů:

- Neovládáme naše dítě a vůbec si s ním nerozumíme.

- Naše dítě je neklidné, nesoustředěné, nevydrží si delší dobu s něčím hrát.
- Ve škole slyšíme neustále stížnosti na jeho chování.
- Někdy se projevuje agresivně, nebo je naopak zakřiknuté a neprůbojně.
- Lidé z okolí nám dávají příliš často najevo, jak je naše dítě zlobivé a my jsme nekompetentní rodiče.
- Usilovně se snažíme situaci změnit, ale bohužel se nám to nedaří.
- Máme pocit, že naše dítě se vyvíjí pomalu, nebo se u něho projevilo nějaké závažnější postižení.

Užitečnost VTI spočívá zejména v tom, že:

- **VTI pomáhá lépe přijímat a interpretovat signály a výzvy dítěte**

Děti, které se narodí předčasně nebo se narodí s nějakým typem postižení, často vysílají velmi slabé signály, které jsou v některých situacích těžko postřehnutelné. Často se stává, že je rodič vůbec nezaznamená nebo je špatně interpretuje. U dětí se tak snižuje snaha komunikovat, protože od rodiče nepřichází očekávaná odezva. V některých případech se naopak snaží více na sebe upozornit např. pláčem, výbuchy zlosti apod.

- **VTI pomáhá zefektivnit a podpořit pozitivní vedení komunikace s dítětem**

Sledujeme-li např., jakým způsobem rodič s dítětem komunikuje, můžeme si všimnout toho, že rodiče často na děti mluví velmi složitě, v dlouhých souvětích a přitom si neověřují, zda je dítě vnímá, zda rozumí tomu, co říkají. Z druhé strany – rodiče často nevnímají nebo špatně interpretují neverbální signály, které k nim dítě vysílá, což ovlivňuje jejich schopnost správně reagovat. Někdy si můžeme všimnout toho, že je v nesouladu to, co a jak rodič dítěti říká. Např. maminka s úsměvem na tváři kárá dítě za to, že ostatním bere na písku hračky. Dítě z výrazu tváře matky ani z tónu hlasu nepochopilo, že dělá něco nesprávně, navíc v dlouhém monologu se po chvíli ztrácí a přestává matku vnímat. Celá situace se opakuje a výsledkem je, že se rodič cítí bezmocný a nekompetentní a problém řeší tím, že na dítě začne křičet nebo ho uhodí. Naučit se situaci správně vyhodnotit a následně správně reagovat je velmi důležité pro rozvoj dítěte jak v oblasti sociální, tak emoční i rozumové. Odpovídající reakce rodiče dávají dítěti jistotu v tom, že rodič dítěti rozumí, a tím se posiluje jejich vzájemná vazba.

- **VTI vede k rozpoznání silných stránek rodičů**

a opětovně je povzbuzuje a aktivuje dále řešit vlastní potíže. Učí rodiče, jak přerušit negativní vzorce a přístupy a nahradit je rozvíjením nových pozitivních kontaktů.

- **VTI pomáhá rodičům osvojit si nové poznatky, strategie a dovednosti**

které vedou k podpoře funkčního a úspěšného kontaktu s dítětem, jenž je podmínkou dobré komunikace v rodině a tím i dobrého rodinného klimatu, nezbytného pro harmonický vývoj dítěte.

- **VTI v adoptivních a pěstounských rodinách pomáhá mimo jiné**

rychleji navázat kontakt náhradních rodičů s dítětem a začlenit ho do rodiny, nastavit nová pravidla, a tak přispět k celkovému zlepšení vztahů v rodině.

5. Videotrenér

Je pracovník, který používá metodu VTI jako způsob své práce s klientem. Videotrenéry se stávají lidé z různých, především pomáhajících profesí, jsou to např. psychologové, lékaři, sociální pracovníci, učitelé, speciální pedagogové a poradenští pracovníci. K této práci je videotrenér způsobilý na základě výcviku, který v České republice organizuje občanské sdružení SPIN. Cílem výcvikového programu je připravit videotrenéry na samostatnou práci a získat ucelený přehled o teorii a metodice VTI.

6. Fáze průběhu VTI

VTI probíhá v následujících pěti fázích: kontakt s rodinou, nahrávání, analýza videozáznamu, rozbor s rodiči a ukončení práce. Po domluvě s videotrenérem se nahrávání, analýza videozáznamu a rozbor s rodiči opakuje tak dlouho, dokud to rodina považuje za nutné. Teprve pak dochází k ukončení práce.

Průběh jednotlivých fází VTI:

1. První kontakt s rodinou

Slouží videotrenérovi a rodičům k dojednání cíle, na jehož dosažení budou společně pracovat. Rodiče přicházejí za pracovníkem s žádostí o pomoc, tedy s objednávkou, ten podá informace o pravidlech a průběhu VTI, zodpoví otázky

rodičů, popř. starších dětí, které se budou účastnit rozboru. Výsledkem jejich jednání je dohoda o pomoci neboli **zakázka, která má listinnou podobu** – to je domluva mezi videotrenérem a rodinou na společné práci, cílech a cestě k jejich dosažení. Domlouvají se také na oblastech, ve kterých chce rodina usilovat o změnu. V průběhu práce se pak stanovují pracovní body. Zakázka by měla být formulována zcela jasně a pozitivně. Cíl musí být pro klienta důležitý, konkrétní, realistický a mělo by se k němu postupovat pomocí malých kroků v představitelné době. Jeho dosažení musí stát klienta úsilí. Na počátku spolupráce je potřeba také podepsat smlouvu o využitelnosti záznamů. Záznamy mohou být použity jen k vlastní práci, kdy je neuvidí nikdo jiný než klient a videotrenér, nebo mohou být použity po písemném souhlasu klienta pro účely vzdělávacích seminářů, konferencí apod.

2. Nahrávání

Při první návštěvě v rodině dochází k mapování situace v rodině, k porozumění problému a k rozpoznání možností a zdrojů celé rodiny. Je možné nahrávat různé situace ze života rodiny, na kterých se videotrenér s klientem domluví. Může se jednat o společné obědy, přípravu do školy apod. (Klientem rozumíme např. rodiče, tedy toho, kdo žádá o pomoc a je v jeho možnostech na sobě vědomě pracovat.)

Neomezuje se jen na nahrávání, snaží se rodině pomoci ke změně také tím, že sám používá principy úspěšné komunikace. Zpravidla stačí z hodinové návštěvy pořídít zhruba 10–15 minut videozáznamu. Na seminářích se vyskytuje často dotaz ohledně možnosti přetvářky klientů. Odpověď zní: „Nikdo se nedokáže přetvářet dlouhodobě, VTI je dlouhodobá práce na sobě a navíc používáme jen ty komunikační vzorce, které ovládáme. Pokud rodič sehraje před trenérem tzv. divadlo, jak umí dobře komunikovat s dítětem, má trenér usnadněnou práci v tom, že tyto vzorce zviditelní a bude je podporovat.“

3. Analýza videozáznamu

Natočenou situaci si VTI trenér přehraje na svém pracovišti nebo doma a udělá analýzu, tj. připraví momenty (nejlépe 3 úseky), na kterých rodičům při rozboru ukáže, jak reagují na iniciativy dítěte, a s nimiž budou dále společně pracovat. Snaží se zachytit všechny prvky úspěšné komunikace. Vybírá takové momenty, které budou nějakým způsobem důležité pro to, aby mohla rodina udělat malé, konkrétní kroky ke stanovenému cíli.

4. Rozbor s rodiči

Rozhovor s rodiči, v některých případech i s dětmi nad vybranými momenty nahrávky poskytuje všem zúčastněným zpětnou vazbu a je klíčovou částí procesu VTI. Při tomto zpětnovazebním rozhovoru pomáhá videotrenér rodičům objevit to, co jim funguje, to, co si často tak málo uvědomují. Vždy by se mělo pracovat na věcech, které se váží k domluvené zakázce. Rodiče tak mohou přicházet na věci, kterých si předtím vůbec nevšimli, a pokoušet se o postupné změny v každodenním životě. Nejdůležitější částí zpětnovazebního rozhovoru je komunikovat společně o principech úspěšného kontaktu nad ukázkami, které VTI trenér vybral. Právě tak videotrenér pomáhá rodičům nalézt způsoby, jak rozvinout komunikační dovednosti na základě pozitivních vzorců komunikace. Setkání by mělo trvat 60–90 minut. Účastní-li se rozboru oba rodiče, měl by se VTI trenér snažit o rozdělení pozornosti mezi oba dva. Po rozboru se videotrenér s rodiči dohodnou na nejbližším malém cíli. Vychází se z toho, co rodiče umějí a tyto dovednosti se posilují. Postupně tak dochází k vymizení jejich negativních vzorců chování a naplňování dílčích cílů, které jsou pro rodiče velkou motivací do další práce. Z každého rozboru si rodiče odnášejí úkoly, na které se budou v následujícím období zaměřovat. Za vedení rozhovoru je zodpovědný videotrenér a je to on, kdo rozhoduje v daném okamžiku, zda klienta aktivovat, nebo kompenzovat. Aktivovat znamená využít, podpořit stávající schopnosti a možnosti klienta, zatímco kompenzovat je nahradit nebo dodávat to, co chybí.

5. Ukončení práce

Práce může být ukončena ve chvíli, kdy dojde k naplnění předem domluvené „zakázky“. Videotrenér se s rodinou na ukončení práce obvykle dohodne. O ukončení práce mohou však požádat sami klienti. Videotrenér má právo ukončit práci, a to v případě, když rodina opakovaně nespolupracuje. Průběžné hodnocení je součástí každého zpětnovazebního rozhovoru, ale právě ukončení práce je příležitostí k celkovému zhodnocení společné práce. Kromě slovního hodnocení je vhodné i tzv. škálování, při kterém rodina vyjádří pokrok, který pociťuje, pomocí číselné stupnice od 1 do 10. Jednička vyjadřuje nejmenší stupeň spokojenosti, desítka je označením úplného pocitu spokojenosti. Na požádání VTI trenéra určují členové rodiny čísla, která by vyjádřila, jak se cítili na začátku práce a po skončení VTI. Při ukončení by měl videotrenér zviditelnit a posilovat řadu změn, které rodina zvládla. Při práci s rodinami se také osvědčilo následné ověření. Jedná se o setkání s určitým časovým odstupem od ukončení terapie. Je pro VTI trenéra důležitou zpětnou vazbou o efektivitě pomoci rodině.

7. Doba trvání a počet kontaktů

VTI je krátkodobá a intenzivní forma pomoci rodinám. Trvá zhruba 1–6 měsíců. Návštěvy probíhají přibližně jednou týdně podle možností rodiny. Střídá se vždy natáčení a o týden později rozbor s rodiči nad vybranými sekvencemi videozáznamu. Po ukončení spolupráce má klient možnost trenéra kdykoliv kontaktovat a požádat o další spolupráci. Pokud se tak nestane, po půl roce kontaktuje trenér klienta sám.

8. Praktický příklad

Rodina úplná, 1 dítě (N.) 10 let, vzdělání – matka VŠ, otec SŠ

Problém: Matka je vyčerpaná z neustálého zlobení adoptované dcery, které byla diagnostikována ADHD. Problémy se vyskytují doma i ve škole, kde situaci nezvládli, a dívka byla přeřazena do jiné školy. Rodiče se cítí velmi nejistí, mají pocit osobního selhání, což jim bylo i několikrát naznačeno pracovníky původní školy. Zamýšlejí se nad výchovnými postupy a hledají odbornou pomoc. Pravidelně navštěvují ambulanci dětské psychiatrie, kde dítěti byla doporučena medikace, a PP poradnu, kde se dověděli o možné pomoci formou VTI.

Zakázka: Jak s dcerou komunikovat, aby si lépe rozuměli, a jakým způsobem nastavovat hranice. Navázat spolupráci se školou – pokud budou souhlasit – také s pomocí metody VTI.

Se školou se podařila navázat spolupráce a zakázka byla také zaměřena na efektivní komunikaci s N. a její lepší začlenění do kolektivu.

Natáčení: proběhlo celkem 6× doma a 4× ve škole.

Doma – na počátku byla natáčena pouze matka s dcerou. Rozboru se však účastnil i otec. Později se k natáčení také připojil. Podle zkoumání videotrenéra maminka často na dceru mluvila velmi rychle, v dlouhých souvětích, neověřovala si, zda ji vůbec poslouchá. Je velice mírná, hodná a neurčovala dceři vůbec žádné hranice. Pro dítě s touto diagnózou je velmi těžké se v takovém prostředí orientovat. Tatínek byl v rodině dominantní, ve výchově dcery přísnější, měl problémy se s ní domlouvat.

Ukončení: po vzájemné dohodě.

Maminka cítila po ukončení VTI větší jistotu v péči o dceru, vzájemná komunikace fungovala daleko lépe. **Oba rodiče** společně uvedli, že dokáží rozeznat, kdy

a jakým způsobem na dceru mluvit, lépe si spolu rozumějí. Umějí se více dceři přiblížit, naladit na ni. Vědí už, jakým způsobem nastavovat hranice a jak s nimi pracovat. Práce s pomocí VTI se jim velice zamlouvala.

VTI trenér hodnotil práci s rodinou jako velice příjemnou. Oba rodiče o své výchově hodně přemýšleli. Rodiče sami nacházeli další kroky, ke kterým je VTI trenér chtěl při další návštěvě přivést.

Ve škole byla atmosféra velmi vstřícná, otevřená. Při pozorování se ukázalo, že třídní učitelka často mluvila k N. bez navázání kontaktu, N. potřebuje některé informace tlumočit, úkoly zadávat krok po kroku, okamžitě dávat zpětnou vazbu, více střídat činnosti. Je třeba vyzdvihnout její silné stránky před dětmi, hodně chválit. Dětem vysvětlovat možné příčiny jejího chování. Škola více spolupracuje s rodiči, vypracovala pravidelný způsob komunikace. Škola zakoupila velký gymnastický míč, na kterém má N. možnost sedět i při hodinách, tím lépe bude zvládat neklid. Možnost takovéto pomoci formou VTI škola velmi ocenila a videotrenér získal další zakázku v jiné třídě.

O autorce

Mgr. Lada Chaloupková pracovala po vystudování Pedagogické fakulty UK, obor Speciální pedagogika jako poradkyně ve Středisku rané péče pro děti se zrakovým a kombinovaným postižením.

Od roku 1997 pracovala v o. s. SPIN, kde také absolvovala základní a supervizorský výcvik v metodě Videotréninku interakcí (dále jen VTI). Aktivně se účastnila mezinárodních konferencí o metodě VTI v Maďarsku a Polsku. Později pracovala jako poradkyně pro rozvoj komunikace u dětí se sluchovým a kombinovaným postižením v Bilingvální mateřské škole a ve Středisku rané péče pro děti se sluchovým postižením.

V současné době pracuje jako metodička osobní asistence v o. s. Rytmus, lektoruje semináře zaměřené na inkluzivní vzdělávání. Se Střediskem náhradní rodinné péče spolupracuje již řadu let jako lektorka seminářů pro adoptivní a pěstounské rodiče, které jsou zaměřené na problematiku komunikace s osvojeným dítětem, jako supervizorka dobrovolníků. Věnuje se též práci s rodinami, kde pomocí metody VTI učí rodiče, jak rychleji navázat kontakt s dítětem, porozumět mu a tím urychlit jeho začlenění do nové rodiny. Kromě těchto aktivit spolupracuje na několika projektech, které jsou zaměřeny na rozvoj komunikace u různých skupin klientů.

Nadace Sirius

Nadace Sirius se zapojila mezi organizace charitativního sektoru v červnu 2008 se záměrem všestranně přispívat ke zlepšování a rozvoji kvality života dětí. Svým působením se snaží přispět k lepší situaci dětí, které neměly v životě štěstí.

Nadace Sirius iniciuje systematická a účelná řešení problémů dětí na základě profesionálního a transparentního přístupu. Podporuje takové aktivity, které směřují k účinným preventivním opatřením a k eliminaci problému.

Chce řešit ty problémy, které jsou v současnosti nejpálčivější, a proto jejím prvním krokem bylo zmapování aktuálního stavu řešení dětských problémů v České republice. Jeho výsledky se staly základem pro rozhodnutí, kam pomoc nadace směřovat.

Nadace Sirius spolupracuje s předními odborníky ze všech oblastí a oborů, kteří se zabývají řešením problematiky dětí. Jejím snahou je, aby se v praxi aplikovaly nejlepší metody a postupy a aby se žádné dítě nemuselo potýkat s problémy, které již své řešení mají.

Nadace Sirius

Thunovská 12, 118 00 Praha 1

info@nadacesirius.cz

www.nadacesirius.cz

tel.: +420 257 211 445

Středisko náhradní rodinné péče, o. s.

Středisko náhradní rodinné péče, o. s., je občanské sdružení, které se od roku 1994 zabývá problematikou dětí, které se ocitly ve zvláště obtížných životních situacích, a dětí, které vyrůstají mimo vlastní rodinu.

Cílem Střediska NRP je, aby rodinná péče o ohrožené děti převládala nad péčí ústavní a aby se všestranně rozvíjel a změnil systém náhradní rodinné péče u nás.

Hlavní činnosti Střediska NRP:

- snaha o všestranný rozvoj náhradní rodinné péče a zavedení a poskytování systematických kvalitních, profesionálních a veřejně dostupných služeb pro rozvoj a podporu náhradní rodinné péče;
- poskytovat poradenství a provádět přípravu zájemců o náhradní rodinnou péči;
- doprovázet a podporovat rodiny, které pečují o svěřené dítě;
- připravovat a vzdělávat dobrovolníky, kteří pomáhají realizovat některé aktivity Střediska NRP;
- provádět osvětovou, vzdělávací, výzkumnou a publikační činnost.

Středisko náhradní rodinné péče, o. s.

Jelení 91, 118 00 Praha 1

info@nahradnirodina.cz

www.nahradnirodina.cz

tel.: +420 233 355 309

Středisko NRP dosud vydalo:

Monitoring příprav na náhradní rodinnou péči

Základní informace o náhradní rodinné péči

Základní informace o osvojení (adopci)

Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka

Zdravotně znevýhodněné dítě v náhradní rodinné péči

Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči

Dítě v náhradní rodinné péči potřebuje i vaši pomoc (Informace a pracovní listy pro pedagogy)

Metodika práce s dobrovolníky

Jak dál s pěstounskou péčí na přechodnou dobu

Sociálně-právní analýza přechodné pěstounské péče v České republice

Dítě v náhradní rodinné péči očima pediatra (Informace pro zájemce o NRP a náhradní rodiny)

O „negenetickém“ rodičovství trochu jinak (Informace pro zdravotníky)

Přípravy pro budoucí rodiče (metodika)

Psychický vývoj dítě v náhradní rodinné péči

